

**DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE TEKSTİL SEKTÖRÜ İHRACATINA
ETKİSİ: ALT, ORTA VE ÜST SEGMENTLERİN ÇEKİM MODELİ
ANALİZİ**

Kadir KIRKA

**Haziran 2024
DENİZLİ**

**DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE TEKSTİL SEKTÖRÜ İHRACATINA
ETKİSİ: ALT, ORTA VE ÜST SEGMENTLERİN ÇEKİM MODELİ
ANALİZİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Uluslararası Ticaret ve Finans Ana Bilim Dalı
Uluslararası Ticaret ve Finans Programı**

Kadir KIRKA

Danışman: Doç. Dr. Dilek DURUSU ÇİFTÇİ

**Haziran 2024
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Kadir KIRKA

ÖNSÖZ

Lisans eğitimimden itibaren kendisiyle tanışma şansı yakalayıp bilgi ve tecrübelerini bir an olsun esirgemeyen, hayatımdaki her alanda gerek akademik gerekse kişisel karar süreçlerimde büyük katkı ve dokunuşlarıyla beni her zaman büyük fedakarlıklar göstererek destekleyen çok kıymetli danışmanım Doç. Dr. Dilek DURUSU ÇİFTÇİ'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Yaşamım boyunca her türlü zorlukta yanımda olan, hayatlarını kendileri için yaşamayıp evlatlarına adayan biricik annem Satı KIRKA, canım babam İbrahim KIRKA'ya ithaf ediyorum.

Kadir KIRKA

ÖZET

DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE TEKSTİL SEKTÖRÜ İHRACATINA ETKİSİ: ALT, ORTA VE ÜST SEGMENTLERİN ÇEKİM MODELİ ANALİZİ

KIRKA, Kadir

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası Ticaret ve Finans A. B. D.

Uluslararası Ticaret ve Finans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Dilek DURUSU ÇİFTÇİ

Haziran 2024, VII + 85 Sayfa

Günümüzde küreselleşme ve finansal liberalizasyon, dünya ekonomileri arasındaki ticaret hareketliliğini büyük ölçüde arttırmıştır. İhracat, ülkelerin döviz rezervlerini artırarak dış borçlarını finanse etmesine ve ekonomik istikrarını sağlamasına yardımcı olması açısından oldukça önemlidir. Uluslararası ticaretteki bu artış ülkeler arasındaki ticaret modellerinin artmasını ve yeni teorilerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çekim Modeli, son yıllarda özellikle uluslararası ticaret ve ekonomi alanlarında sıkça yer alan ve teorik literatürde yoğun şekilde kullanılan bir modeldir. Temelinde, ülkeler arasındaki ticaretin büyüklüğünü, ülkelerin ekonomik büyüklüğü ve aralarındaki mesafeyle ilişkilendirmektedir. Çekim Modelindeki temel düşünce, ticari partnerlerin ekonomik büyüklüklerindeki artışın ticareti olumlu etkilediği ve mesafelerindeki artışın, ticareti olumsuz etkilediğidir.

Bu çalışma döviz kurunun, Türkiye'nin tekstil ürünleri ihracatına etkisinin 3 farklı alt segmentteki (alt, orta ve üst) segment kırılımında incelemektedir. Çalışmada dikkate alınan 2003-2022 yılları için panel veri analiz yöntemi kullanılarak, döviz kurunun 3 alt segmentteki Türkiye Tekstil ürünleri ihracatı üzerindeki etkisi ayrı ayrı incelenecektir.

Analiz sonuçlarına göre, döviz kurunun Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerindeki etkisi segmentlere göre farklılık göstermektedir. Üst ve orta segment tekstil ürünlerinde döviz kurunun Türkiye tekstil ihracatına etkisi negatif bulunurken, alt segment tekstil ürünlerinde döviz kurunun etkisi pozitif olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, döviz kurundaki artışların alt segment tekstil ürünlerinde ihracatı artırırken, orta ve üst segmentlerde ihracatı azalttığını göstermektedir. Ancak, genel olarak değerlendirildiğinde, döviz kurunun her üç segmentte de etkisinin oldukça düşük olduğu ve beklenildiği kadar yüksek olmadığı görülmüştür. Bu bulgular, döviz kurunun tekstil ihracatı üzerinde sınırlı bir öneme sahip olduğunu ve etkisinin segmentlere göre değiştiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Çekim Modeli, Döviz Kuru, İhracat, Tekstil, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

THE IMPACT OF EXCHANGE RATES ON TURKEY'S TEXTILE SECTOR EXPORTS: A GRAVITY MODEL ANALYSIS OF DOWN, MIDDLE, AND UPPER SEGMENTS

KIRKA, Kadir

Master Thesis

International Trade and Finance Department

International Trade and Finance Programme

Adviser of Thesis: Doç. Dr. Dilek DURUSU ÇİFTÇİ

Haziran 2024, VII + 85 Pages

Nowadays, globalization and financial liberalization have greatly increased trade mobility among world economies. Exports are very important in terms of helping countries finance their foreign debts and ensure economic stability by increasing their foreign exchange reserves. This increase in international trade has led to an increase in trade models between countries and the emergence of new theories. The gravity model is a model that has been frequently used in recent years, especially in the fields of international trade and economics, and has been used extensively in the theoretical literature. Essentially, it relates the size of trade between countries to the economic size of the countries and the distance between them. The basic idea in the gravity model is that the increase in the economic size of trading partners affects trade positively and distance of trading partners affects trade negatively.

This study examines the impact of the exchange rate on Turkey's textile product exports, broken down into three different sub-segments (lower, middle and upper). Using the panel data analysis method for the years 2003-2022 considered in the study, the effect of the exchange rate on Turkey's textile product exports in 3 sub-segments will be examined separately.

According to the analysis results, the impact of exchange rates on Turkey's textile exports varies across different segments. While the exchange rate has a positive effect on exports of lower-segment textile products, it has a negative impact on exports of middle and upper-segment textile products. This indicates that increases in the exchange rate boost exports in the lower segment, whereas they reduce exports in the middle and upper segments. However, overall, the impact of the exchange rate on all three segments is relatively low and not as significant as expected. These findings suggest that the exchange rate has limited importance on textile exports and that its effects differ by segment.

Anahtar Kelimeler: Gravity Model, Exchange Rate, Export, Textile, Panel Data Analysis

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GRAFİKLER DİZİNİ	v
TABLolar DİZİNİ	vi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ LİTERATÜR İNCELEMESİ

1.1. Çekim Modeli Teorik Çerçevesi	7
1.2. Çekim Modeli Kapsamında Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi	11
1.3. Döviz Kuru ve İhracat İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar	13
1.3.1. Toplam İhracat ve Döviz Kuru İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar	13
1.3.2. Döviz Kuru ve İhracat İlişkisini Sektör ve Ürün Bazında İnceleyen Ampirik Çalışmalar	17
1.3.3. Döviz Kuru ve Tekstil İhracatı İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar	19

İKİNCİ BÖLÜM

TEKSTİL İHRACATININ DÜNYA VE TÜRKİYE TİCARETİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

2.1. Tekstil İhracatının Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Önemi.....	25
2.2. Tekstil İhracatının Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi.....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE’NİN TEKSTİL İHRACATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

3.1. Veri Seti	44
3.2. Panel Veri Metodolojisi	45
3.3. Ampirik Bulgular	52
3.4. Döviz Kuru-Tekstil İhracatı İlişkisine Yönelik Bulguların Genel Değerlendirmesi	56
SONUÇ	69
KAYNAKLAR	77

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 2.1: Toplam Tekstil ve Hazır Giyim İhracatı (1980-2022, Milyon \$).....	28
Grafik 2.2: Toplam Tekstil ve Hazır Giyim İhracatının En Yüksek Olduğu Ülkeler 1980-2022 Ortalaması (Milyon \$).....	29
Grafik 2.3: Toplam Sanayi Ürünü İhracatı İçinde Tekstil Ürünleri İhracatı Payının En Yüksek Olduğu Ülkeler (İlk 10 Ülke, Milyon \$).....	30
Grafik 2.4: 1980-2022 Dönemi Türkiye İhracat ve İthalatı (Milyar \$).....	32
Grafik 2.5: Reel Efektif Döviz Kuru (1994-2022).....	33
Grafik 2.6: Türkiye'nin Tekstil Endüstrisinde İhracat ve İthalat Hacmi (Milyar \$) ..	37
Grafik 2.7: Türkiye'nin Tekstil Sektöründe Alt Sektörlere Göre İhracat Hacmi, 2003-2022 (Milyar \$).....	42
Grafik 3.1: Segmentlere Göre Ortalama İhracat ve Ülkelerin Payları.....	58
Grafik 3.2: Gümrük Birliği Ülkeleri, Serbest Ticaret Anlaşması Ülkelerinin ve Diğer Ülkelerin 2003-2022 Dönemi Arasındaki Ortalama İhracat Payları (%).....	60
Grafik 3.3: Alt, Orta ve Üst Segment Tekstil İhracatı Yapılan İlk 10 Ülke (2003- 2022 Yılları Ortalaması Milyon \$).....	62
Grafik 3.4: Alt, Orta ve Üst Segment Tekstil İhracatı Yapılan İlk 10 Ülkenin Ortalama GSYİH Büyüklükleri (2003-2022 Yılları Milyon \$)	64
Grafik 3.5: Segmentlere Göre Ortalama İhracat ve Ticaret Partneri Ülkelerin Mesafeleri.....	66
Grafik 3.6: Segmentlere Göre Ticaret Partneri Ülkelerin Mesafeleri	67

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1: Toplam İhracat ve Döviz Kuru İlişkisini İnceleyen Seçilmiş Çalışmalar	14
Tablo 1.2: Tekstil İhracatı ve Döviz Kuru İlişkisini İnceleyen Bazı Seçilmiş Çalışmalar.....	20
Tablo 2.1: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Dünya İmalat Sektörü İhracatı İçindeki Payının Gelişimi (Milyon \$).....	27
Tablo 2.2: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler, 2022 (Milyon \$).....	35
Tablo 2.3: Türkiye'nin Dünya Tekstil ve Giyim İhracatındaki Sıralaması	36
Tablo 2.4: Tekstil Sektörü Alt Grupları	38
Tablo 2.5: Türkiye'nin Tekstil Sektöründe En Çok İhraç Yaptığı 10 Ülke 2003-2022 Ortalaması (Milyon \$)	41
Tablo 3.1. Veri Seti	45
Tablo 3.2. Katsayıların Beklenen İşaretleri.....	51
Tablo 3.3. Türkiye'nin Üst Segment Tekstil Ürünleri İhracatına İlişkin Tahmin Sonuçları.....	53
Tablo 3.4: Türkiye'nin Orta Segment Tekstil Ürünleri İhracatına İlişkin Tahmin Sonuçları.....	54
Tablo 3.5: Türkiye'nin Alt Segment Tekstil Ürünleri İhracatına İlişkin Tahmin Sonuçları.....	56

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AFTA	Güney Doğu Asya Ülkeleri Topluluğu
APEİ	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BM	Bootstrap Metodu
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
D8	Gelişen Sekiz Ülke
EKK	En Küçük Kareler Yöntemi
FEM	Sabit Etkiler Modeli
FMEKK	Fully Modified En Küçük Kareler Yöntemi
FRED	Federal Reserve Economic Data
GB	Gümrük Birliği
GC	Granger Causality
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GOP	Güney Ortak Pazarı
IFS	Uluslararası Finansal İstatistik
IMF	Uluslararası Para Fonu
MENA	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
NDK	Nominal Döviz Kuru
NKUR	Nominal Döviz Kuru
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PCSE	Panel Corrected Standard Errors
PEKK	Panel En Küçük Kareler Yöntemi
PGMM	Genelleştirilmiş Momentler Metodu
PREM	Rassal Etkiler Modeli
PSEM	Sabit Etkiler Modeli
SAFTA	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
STA	Serbest Ticaret Anlaşmaları
SITC	Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WDI	World Development Indicators (Dünya Kalkınma Göstergeleri)

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ve finansal liberalizasyon, dünya ekonomilerini daha bütünleşik hale getirmiş ve ülkeler arasındaki ticaret hareketliliğini büyük ölçüde artırmıştır. Bu bağlamda ihracat, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi ve refahı için büyük önem ihtiva etmektedir. İhracat, ülkelerin döviz rezervlerini artırarak dış borçların finanse edilmesine ve ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olması açısından oldukça önemlidir. Bu süreçte, özellikle tasarruf açığı olan gelişmekte olan ülkelerin, ihracat pazarlarında tutunup rekabet güçlerini artırabilmek amacıyla doğrudan üretim kanallarından yapılacak ihracata öncelik vermeleri gerekmektedir. Bunun için üretim süreçlerinin verimliliği, teknoloji ve inovasyonun etkin bir şekilde kullanımı, uluslararası pazarlarda rekabet avantajı için kritik rol oynamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, ihracatı yapılacak ürün ve hizmetlerin fiyatlandırması, döviz kurunun seviyesine de önemli ölçüde bağlı olarak belirlenmektedir. Döviz kuru, ihracatçıların fiyatlandırma stratejilerini etkileyebilmekte ve rekabet güçlerini değiştirebilmektedir. Ülkeler, bu stratejileri benimseyerek sadece mevcut pazarlarında rekabet avantajı elde etmekle kalmayıp, aynı zamanda yeni pazarlara da açılarak ekonomik büyümelerini sürdürülebilir kılmaktadırlar. Bu durum, uzun vadede küresel ekonomik entegrasyonu ve iş birliğini güçlendirerek, ülkelerin ihracat potansiyelini artırmaktadır.

Tekstil ve hazır giyim endüstrisi özellikle gelişmekte olan ülkeler için büyük bir ihracat potansiyeli ve ekonomik öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelere biri olarak Türkiye zaman içinde dünya tekstil ihracatında önemli bir paydaş haline gelmiştir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından yayınlanan 2023 yılı Dış Ticaret İstatistikleri Raporu'na göre, Türkiye; Çin, Avrupa Birliği, Hindistan ve ABD ile birlikte dünya tekstil ihracatında ilk beş sırada yer almaktadır. Döviz kuru, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ihracatı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Teorik olarak yerel para birimi olan Türk Lirası'nın değer kaybetmesinin, çeşitli segmentlerde tekstil ürünlerinin uluslararası pazarda daha rekabetçi hale gelmesine olanak sağlaması ve ihracat potansiyelini artırması beklenmektedir. Ancak, döviz kuru, hammaddelerin ithal girdi maliyetlerini yükselterek üretim maliyetlerini yükseltirken, kar marjlarında bir daralma gösterebilmektedir. Sonuç olarak, döviz kuru politikaları ve Türk Lirası'nın değerindeki değişimler, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörünün küresel pazarlardaki konumunu ve sürdürülebilir büyümesini doğrudan etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Bu faktörlerin dikkatle incelenmesi, Türkiye'nin ekonomik istikrarı ve büyümesi için büyük önem taşımaktadır.

2000'li yıllardan günümüze, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değişimleri, küresel finansal gelişmelerden ve siyasi olaylardan büyük ölçüde etkilenmiştir. 2001 yılında Türkiye ciddi bir ekonomik kriz yaşamıştır. Yaşadığı bu kriz bankacılık sektörü ve mali piyasaları derinden etkilemiştir. Bu dönemde TL yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmiştir. Kriz öncesinde 0,65 TL olan dolar kuru, kriz sonrasında hızla yükselmiş, TL yaklaşık %118 değer kaybederek 2006 yılında ortalama 1,42 TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca kriz sonrasındaki dönemde Türkiye yeni ekonomik reformlarla birlikte mali bir disiplin sağlamıştır. Bu dönemde TL daha istikrarlı bir seyir izlemiş olup 2008 öncesine kadar dolar karşısında değer kazanmıştır. 2007 yılındaki yıllık ortalama dolar kuru 1,29 TL seviyesindeyken, 2008 yılında 1,55 seviyelerine yükselmiştir. 2008 yılında ABD'de başlayan Küresel Finans Krizi'nden diğer ülkeler gibi Türkiye de etkilenmiştir. TL/Dolar kurunda bu dönemde dalgalanmalar görülmüş, kriz sonrasındaki dönemde toparlanma nispeten daha hızlı olmuştur. Kriz sonrasındaki yıllarda ABD Merkez Bankası'nın (FED) parasal genişleme politikaları nedeniyle, gelişmekte olan piyasalara giren sıcak para, TL'nin değer kazanmasını sağlamıştır. Bu dönemden sonra yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik problemler TL'deki düşüşü hızlandırmıştır. Rusya ile uçak krizinin yaşandığı 2015 yılında yıllık ortalama dolar kuru 2,72 TL, 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin yaşandığı 2016 yılında yıllık ortalama dolar kuru 3,02 TL ve Rahip Brunson Krizi'nin yaşandığı 2018 yılında yıllık ortalama dolar kuru 3,64 TL seviyelerine tırmanmıştır. Yaşanan ekonomik dalgalanmalar, yüksek enflasyon oranları ve döviz rezervlerindeki azalmanın etkisiyle TL hızla değer kaybetmeye devam etmiştir. 2020 yılında başlayan koronavirüs, küresel ekonomiyi ve Türkiye ekonomisini derinden etkilemiş, döviz kurlarında dalgalanmalara yol açmıştır. Ayrıca küresel finansal sistemin aksine, son yıllarda uygulanan düşük faiz politikaları, TL'nin dolar karşısında ciddi şekilde değer kaybetmesine neden olmuştur. 2020 yılında yıllık döviz kuru ortalaması 7TL seviyelerindeyken 2022 yılından yıllık ortalama dolar kuru % 136 artarak 16,55 TL seviyelerine yükselmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'nin 2001 krizinden sonra uygulanan iktisat politikaları ile makroekonomik göstergelerinde önemli değişimler yaşadığı 2003-2022 dönemini kapsamaktadır. Uluslararası ticaret anlamında Gümrük Birliği'nin etkilerinin görülmeye başladığı bu dönemde ihracat hızla artmaya başlamış, 2003 yılında 15 milyar dolar olan Türkiye tekstil ve konfeksiyon ihracatı 2022 yılına gelindiğinde, 34,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Bu dönemde, ekonomideki yapısal dönüşümler ve reformlar, AB ile

yapılan üyelik müzakereleri, Türkiye'nin ihracatının küresel pazarlardaki rekabet gücünü artırmıştır. 2001 krizi sonrasında kısmi bir değer düşüklüğü yaşayan TL, 2008 yılına kadar yatay bir seyir izlemiştir. 2008 yılında yaşanan kriz ile birlikte artan kur ve dış piyasalarda yaşanan durgunluk Türkiye ihracatında da görülmektedir. 2016 ve sonraki dönemde döviz kuru gözle görülebilir bir artış trendine girmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin ekonomik ve ticari dinamikleri üzerinde etkili olan önemli siyasi olaylar yaşanmıştır. Örneğin, koronavirüs salgınının yaşandığı 2020 yılında Türkiye tekstil ve konfeksiyon ihracatı 27 milyar dolarken, salgının bittiği 2022 döneminde Türkiye ihracatı 34,5 milyar dolara ulaşmıştır. Yaşanan siyasi, politik ve ekonomik olaylar, dolar kuru üzerinde baskı oluşturmuş ve Türk lirasının değer kaybetmesine neden olmuştur. Türkiye ihracatında da ilgili dönemlerde belirgin azalmalar yaşanmıştır. Önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışma literatüre çeşitli katkılarda bulunmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü başlığı altında çok sayıda alt kalem yer almakta ve bunlar kendi içinde hammadde, ara malı ve nihai mal özelliği taşıyan ürünlerdir. İşlenmişlik seviyeleri farklı olan bu alt kategorilerin her biri farklı ekonomik dinamiklere sahip olabilmektedir. Örneğin, üst segment tekstil ürünleri kıyafet vb. nitelikteki ürünlerden oluşmaktadır. Orta segment ise iplik ve dokuma vb. ürünlerden oluşmaktadır. Alt segment ise hammaddelerden oluşmaktadır. Alt segmentten, üst segmente doğru ürünler nihai hale gelmektedir. Ayrıca segmentler arasındaki fiyat elastikiyeti de farklılık göstermektedir. Bu nedenle, söz konusu alt kategorilerdeki ihracatın döviz kuru ile ilişkisinin aynı olduğunu varsaymak, analizlerde toplulaştırma sapmasına yol açabilecektir. Bu çalışmada, tekstil ürünleri alt segmentlere ayrılarak incelenmiş, böylelikle daha hassas ve güvenilir sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışmada Türkiye'nin tekstil sektörü ihracatı Wu vd. (2012) çalışması takip edilerek alt kategorilere ayrıştırılarak incelenmiştir. Tekstil sektörü alt grupları alt, orta ve üst segment tekstil ürünlerine göre sunulmuştur. Bu doğrultuda tekstil sektörü ihracatı SITC 4 Digit olarak elde edilen veriler 3 alt başlıkta gruplandırılmıştır. Birinci grup, ilk aşama ürünlerini “**alt-segment tekstil ürünleri**” kapsamaktadır. İkinci grup, orta segment içerdiğinden bu ürünler “**orta-segment tekstil ürünleri**” olarak adlandırılacaktır. Üçüncü grup ise nihai bitmiş ürünleri içerdiği için ürünler “**üst-segment tekstil ürünleri**” olarak isimlendirilecektir. 2022 yılı itibariyle tekstil sektöründe Türkiye'nin yapmış olduğu toplam tekstil ihracatının, alt segment tekstil ürünleri için %90'ı çalışmadaki 35 ülkeye, orta segment tekstil ürünleri için %87'si çalışmada yer alan

39 ülkeye ve üst segment tekstil ürünleri için %85'i çalışmadaki 31 ülkeye yapılan tekstil ürünleri ihracatından kaynaklanmaktadır. Döviz kurunun Türkiye tekstil ihracatı üzerindeki etkisinin 3 alt tekstil sektörünün analizinin yapıldığı bu çalışmada 2003-2022 yılları arasını kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır.

Bu çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Çekim Modeli'nin teorik geçmişi açıklanıp, sonrasında Çekim Modeli kapsamında döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi, devamında döviz kuru ve ihracat ilişkisini ele alan çalışmalardan bahsedilecektir. Son olarak döviz kuru ve tekstil ilişkisini inceleyen literatür özeti sunulmuştur.

Döviz kuru ve ihracat ilişkisini inceleyen birçok çalışmada da yoğun şekilde kullanılmıştır. Örneğin, Martínez-Zarzoso ve Nowak-Lehmann (2003), MERCOSUR-AB arasındaki iki ticaret bloğu arasındaki ticaret potansiyellerini tahmin etmek için Çekim Modeli'nden yararlanmış çalışmalarında bu iki ticaret bloğu arasındaki ticaret akımlarının belirleyicileri analiz edilmiştir. Çalışma, reel döviz kuru değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak bulunmuştur. Herzer vd. (2005) Türkiye'nin en önemli on altı ihracat sektörünü ve bunların ekonomik belirleyicilerini araştırmış olup, Türkiye için reel efektif döviz kurundaki bir iyileşmenin, neredeyse tüm sektörlerde Türkiye'nin ihracatını önemli ölçüde arttırdığını tespit etmiştir. Tho (2013), 1995-2011 yılları arasında yaptığı çalışmada Vietnam'ın 40 önemli ihracat pazarına ihracatının belirleyicilerini analiz etmiştir. Çekim Modeli'nin kullanıldığı araştırmanın sonuçlarına göre, ihracat ile reel ikili döviz kuru arasındaki pozitif ilişki tespit edilmiştir. Diğer yandan bazı çalışmalar (bkz., Kurihara, 2003; Carrère, 2006; Rault vd. 2009) ise döviz kurunun ihracat üzerinde negatif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca döviz kuru ve ihracat ilişkisinin sektör bazlı incelendiği literatür de bulunmaktadır (Sevela, 2002; Raimondi ve Olper, 2008; Erdem ve Nazlioglu, 2008; Jambor ve Torok, 2013; Otsuk ve Wilson, 2015; Baker ve Yuya, 2020; Akça, 2021). Turkcan ve Ateş (2020), 1989-2006 yılları arasında ABD'nin 37 ticaret ortağıyla otomotiv endüstrisinin belirleyicilerini ve endüstri içi ticaretin (EİT) gelişimini inceledikleri çalışmalarında, Amerika Birleşik Devletleri ile ana ticaret ortakları arasındaki EİT ve bileşenlerinin belirleyicileri, Çekim Modeli kullanılarak ampirik olarak test edilmiştir. Çalışmanın bulguları ABD'nin otomotiv endüstrisinin yatay ve dikey EİT'lerinin döviz kuruyla olumsuz yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Hatab vd. (2010) Mısır'ın tarımsal ürün ihracatını incelemiş ve ulusal paradaki devalüasyonun tarımsal ihracatı arttırdığını tespit etmiştir. Benzer şekilde, Atif vd. (2016) çalışmasında Pakistan 'ın tarım sektöründeki ihracatının temel

belirleyicileri incelenmiştir. Stokastik sınır Çekim Modeli ile çalışmada 1995-2014 yılları arasında Pakistan'ın tarım sektöründeki ticaret ortağı 63 ülke ile arasındaki ticaret incelenmiştir. Çalışmanın sonucu Pakistan'ın döviz kurundaki %1'lik artışın tarım ihracatını %0,67 arttırdığı bulunmuştur.

Literatürde Döviz kuru ve tekstil ilişkisini inceleyen çalışmalar da mevcut olmakla birlikte döviz kuru ve ihracatı inceleyen çalışmalara göre sınırlı kalmıştır. Literatürde dünyada tekstil ihracatı-döviz kuru ilişkisi çalışan çalışmalar genellikle Çin, Pakistan ve Bangladeş ülkelerindeki tekstil ihracatını konu edinmektedir. Chan ve Au (2007) tarafından yapılan çalışmada Çin tekstil ihracatının ana belirleyicilerinin etkilerini belirlemek için Çekim Modeli'nden yararlanmıştır. Çin ihracatındaki en önemli 10 ticari ortağın 1985-2004 yılları arasındaki verileri kullanılarak yapılan çalışmada sonuç olarak reel döviz kuru Çin tekstil ihracatında kritik bir rol almaktadır. Yabancı para birimine göre Yuan'ın %1 değer kaybetmesi %0,2'lik artışa neden olacağı sonucuna ulaşmışlardır. Tsang ve Au (2008) tarafından yapılan çalışmada AB, NAFTA, AFTA, SAPTA için bölgesel ticaret anlaşmalarının tekstil ve kumaş ticareti üzerindeki entegrasyon etkisini 1990-2005 yılları arasındaki dönem için incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda döviz kurunda görülecek olan artışın ihracatı pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmış olup döviz kurundaki %1'lik artışın ihracatı %0,14 arttırdığı bulunmuştur. Rahman (2019) çalışmasında Bangladeş tekstil ve hazır giyim ihracatının belirleyicilerine odaklanmaktadır. 1990-2017 dönemini ele alan çalışmada Bangladeş'in 40 ticari ortağıyla olan ihracatını panel Genişletilmiş Çekim Modeli temel alınarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde Taka'nın (Bangladeş para birimi) ABD doları karşısında değer kaybetmesi durumunda tekstil ihracatının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörünün ihracatıyla döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen birkaç çalışmanın analiz dönemi 2012 yılında tamamlanmıştır. Özer (2014), çalışmasında Türkiye'nin tekstil ihracatını etkileyen değişkenler incelenmiş olup 142 ülkeye ilişkin 2007-2012 dönemine ait panel veri regresyon yöntemi ve Genişletilmiş Çekim Modeli'nden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında reel döviz kuru %1 artarsa, ihracatın %1.74 oranında azalacağı ortaya konulmuştur. Hatırlı vd. (2010) 1998-2008 arasındaki dönemi aylık verileri kullanılarak tekstil ve hazır giyim ihracatı ile reel döviz kuru arasındaki ilişki incelemiş olup reel döviz kuru ve tekstil-hazır giyim ihracatı arasında uzun dönemde bir ilişkinin tespit edilmiştir. Bu yıldan sonraki

dönemde döviz kurunda önemli bir yükselme yaşanmıştır ve bunun sektördeki ihracat performansını ne kadar etkilediği tartışmalı hale gelmiştir. Bu nedenle, bu çalışmanın kapsadığı zaman aralığı nedeniyle, sektörün mevcut ekonomik koşullar altında nasıl çalıştığını anlamak adına önemli bir katkı sağlayacaktır. Çalışmada tekstil ürünlerini 3 segmentte incelemiş olup literatürde yer alan diğer tekstil sektörü çalışmalarından ürün detayı ile incelenmesi nedeniyle farklılaşmaktadır. Her segmentteki ülkeler için ayrı ayrı reel döviz kuru hesaplamaları yapılmıştır. Reel döviz kuru hesaplamasında, nominal döviz kurunun Türkiye'nin tüketici fiyat endeksinin (TÜFE) yabancı ülke TÜFE'sine oranı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu hesaplama yöntemi, her segmentteki ülkelerin döviz kuru etkilerinin daha doğru ve detaylı bir şekilde analiz edilmesini sağlamıştır. Ayrıca kullanılan açıklayıcı değişkenler Gümrük Birliği (GB) ve Serbest Ticaret Anlaşması (STA) ile 3 segmentte yer alan ürünlerin ihracatına etkileri incelenmiştir. Bu çalışma döviz kurunun Türkiye tekstil sektörü ihracatı üzerindeki etkilerini daha kapsamlı ve doğru bir şekilde değerlendirmek için literatürdeki boşluğu doldurmaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk olarak tekstil ticaretinin dünya ekonomisindeki yeri incelenecek, daha sonra bu sektörün Türkiye ekonomisi için önemi ortaya konulacaktır. Ardından, Türkiye'nin tekstil ürünleri ihracatının üç alt başlıkta görsel veriler yardımıyla yıllar içindeki değişimi ve gelişimi incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise betimleyici analiz metodoloji ve ampirik analiz sunulmuştur. Üçüncü bölümün ilk kısmında panel veri metodolojisi tanıtılmış olup bu çalışmada da kullanılan sabit ekiler modelinden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında çalışmanın ampirik sonuçları yer almaktadır. Son olarak ampirik bulgular ampirik bulgular ışığında 3 segmentte incelenen tekstil ürünleri ihracatının döviz kuru-tekstil ihracatı ilişkisine yönelik bulguların genel değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ LİTERATÜR İNCELEMESİ

Uluslararası ekonomi literatürü ülkelerin uluslararası ticaretini hangi faktörlerin etkilediğine dair çok geniş kapsamlı araştırmalar ortaya koymaktadır. Bu alanda yapılan ampirik çalışmaların önemli bir kısmı Tinbergen (1962) tarafından öne sürülen Çekim Modeli'ne (Gravity Modeli) ve onun geliştirilmiş versiyonlarına dayanmaktadır. Bu bölümde uluslararası ticaretin belirleyicilerinin araştırılmasında yoğun olarak kullanılan Çekim Modeli'nin tanıtımı yapılacak ve ardından bu modeli konu alan literatür kapsamlı bir şekilde ortaya konulacaktır. Bu bağlamda literatür, Çekim Modeli'nin teorik çerçevesi, döviz kuru ve ihracat ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar ve döviz kuru ve tekstil ihracatını konu alan ampirik çalışmalar olarak 3 bölümde incelenecektir.

1.1. Çekim Modeli Teorik Çerçevesi

Isaac Newton, 1687 yılında, doğa bilimleri yazınına Evrensel Yerçekimi Yasası'nı önermiştir. Önerilen bu yasaya göre; iki nesne arasındaki çekim gücü, nesnelerin kütlesi ve aralarındaki mesafenin karesi ile orantılıdır. Bu doğrultuda evrensel çekim yasası, iki kütle arasındaki çekim kuvvetini, bu iki kütle arasındaki mesafeye bağlı olarak tanımlamaktadır (Ivus and Strong, 2007).

Matematiksel olarak Isaac Newton'un çekim yasası (1) nolu denklemdeki gibi formüle edilmektedir:

$$F = G \frac{m_1 m_2}{d^2} \quad (1)$$

F : Çekim kuvveti

m_1 ve m_2 : Maddelerin sahip oldukları kütleler

d : Mesafe

G : Evrensel yerçekimi sabiti

Fizik biliminin en temel yasalarından biri olan Yer Çekim Modeli bilimin diğer alanlarında da ilgi görmüş, örneğin ekonomi bilimi tarafından yarım asırdan fazla bir

süredir uluslararası ticaret akışlarını açıklamak için sıklıkla kullanılan bir teori haline gelmiştir. Sosyal bilimlerde, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Çekim Modeli (Gravity Modeli) küresel ticaret akışlarının dinamiklerini anlamaya yönelik olarak uyarlanmıştır. Bu kapsamda Çekim Modeli ülkeler arasındaki ikili ticaret akışlarına, ekonomik büyüklük, uzaklık ve araştırma yapılan alana göre farklı unsurların (ortak sınır yapısı, dil ortaklığı, kültürel benzerlik vb.) etkilerini tahmin etmek amacıyla uluslararası ekonomi konulu çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çekim Modeli'nin tarihsel gelişimine bakıldığında modelin geçirdiği evreleri 4 ana dönemde özetlemek mümkündür. 1885-1961 dönemi, 1962-1966 dönemi, 1967-2000 dönemi ve son olarak 2000 yılından günümüze uzanan süreçte model sistematik olarak çok sayıda akademik çalışma tarafından geliştirilmiştir. Çekim Modeli'ni analizlerine konu eden çalışmaların büyük bölümü bu modelin temel versiyonunun Tinbergen tarafından 1962 yılında ortaya koyulan çalışmada yer aldığını ifade etmektedir. Ancak modelin temelleri (adı Çekim Modeli olarak ifade edilmemekle birlikte) 1800'lü yılların sonlarında yapılan uluslararası ticaret modellerinde atılmıştır. Bu bağlamda, ilk dönemde Ernest Regenstein'in (1885) yayınlamış olduğu göç konulu makalede göç akımlarının ticaret ve sanayi merkezlerinde yoğunlaşmasının uluslararası ticareti nasıl etkilediği, bununla birlikte mesafe ile uluslararası ticaretin ne derece ters orantılı bir ilişki içinde olduğunu açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra uluslararası ticaret teorilerine önemli bir bakış açısı sunan Linder'in (1961) çalışması ile bu modele farklı bir boyut kazandırılmıştır. Staffan B. Linder'e göre bir ülkenin ihracatını ve üretimini temel olarak o ülkenin yerel pazardaki talebi belirler. Bir malın üretilmesi her şeyden önce yerel pazarda o mala yönelik yerel talebin olmasına bağlıdır. Bu talebe temsili talep adı verilir. Bu talep üretimle karşılandığında ve yerel pazar doyum noktasına geldiğinde, üreticiler söz konusu malların için dış pazar arayışına girerler ve dışsatım, yerel pazardaki temsili talebe benzer talep yapısına sahip ülkelerdeki pazarlara yönelik olarak gerçekleştirilir. Talebi belirleyen en önemli değişken ise gelir düzeyidir (Yılmaz, 2010: 223). "Linder Hipotezi"nden hareketle bazı Çekim Modeli analizlerinde modele Linder Değişkeni (Linder Variable) adı verilen bir değişkenin de eklendiği görülmüştür. Linder Değişkeni, temel olarak Linder Hipotezi'ni sınamak için türetilmiş bir değişken olarak bilinmektedir. Bu değişken, dış ticaret yapan ülkelerin kişi başına düşen gelirleri arasındaki farkla temsil edilmektedir. Birbirleriyle ticaret yapan ülkeler arasındaki gelirlerin farkı azaldıkça ülkelerin ticaret seviyelerinin artması Linder Hipotezi'ni desteklemektedir.

1962-1966 dönemi için Çekim Modeli başlangıç dönemi olarak bilinmektedir. Çekim Modeli'nin ilk matematiksel formülasyonu ve ampirik olarak uygulanması Jan Tinbergen tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ekonomik modelin ana açıklayıcı değişkenleri şunlardır: İhracatçı ülkenin gayri safi milli hasılası, ithalatçı ülkenin gayri safi milli hasılası ve iki ülke arasındaki mesafedir. Tinbergen, taşıma maliyetlerinin uzaklıkla açıklanabileceğini ve iki ülke arasındaki mesafenin ticaret akışları üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir (Tinbergen, 1962).

Böylelikle Temel Çekim Modeli ekonomi literatüründe (2)'nolu denklemdeki gibi ifade edilmektedir.

$$T_{ij} = A \frac{Y_i^\alpha Y_j^\beta}{D_{ij}} \quad (2)$$

Çekim Modeli'nin iktisat literatüründe yer almasıyla T_{ij} , i ülkesi ile j ülkesi arasındaki toplam ticaret olarak tanımlanmıştır. Denklemdeki Y_i ve Y_j değişkenleri i ve j ülkelerinin ekonomik büyüklüklerini temsil etmektedir. D_{ij} değişkeni ise i ve j ülkeleri arasındaki mesafeyi, A fizikte evrensel çekim sabitini, uluslararası ekonomik analizlerde ise modelde yer almayan fakat iki ülke arasındaki ticareti etkileyen diğer değişkenlerin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini ifade etmektedir.

Aynı dönem iktisatçılarından Pöyhönen (1963), Pulliainen (1963) ve Linnemann (1966) Tinbergen'in çalışmasına benzer argümanlar ortaya koymuştur. Örneğin Jan Tinbergen'in 1962 yılında yayımlanan çalışmasının hemen sonrasında, 1963'te Pentti Pöyhönen, 10 Avrupa ülkesi arasındaki ticaret akımlarının incelendiği eserini yayımlamıştır. Pöyhönen, modelinde 1958 yılına ilişkin verilerle; GSMH, mesafe, ihracat, ithalat ve kukla değişkenleri (ticaret anlaşmalarına dahil olmak, bölgesel ve kültürel bağlar) modelinde kullanmıştır. Bu çalışma, araştırmaya konu ülkeler arasındaki ticaret akımlarını incelemek üzere Çekim Modeli'ni kullanan ilk araştırmalardan biri olarak bilinmektedir. Analiz sonuçları; ticaret anlaşmalarının, coğrafi olarak yakınlığın, bölgesel ve kültürel ortaklığın ve GSMH büyüklüğünün, ülkelerin ticaret hacmini pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir.

Linnemann (1966) ise Çekim Modeli üzerinde çalışarak, Doktora Danışmanı olan Tinberger'in matematiksel ve ampirik olarak uyguladığı temel modele eklemeler yapmıştır. Uluslararası ticaret akışlarını, bir ülkenin toplam yabancı arz ve toplam yabancı

talebini belirten Walrasyan benzeri denklik sistemi ile ilişkilendirip, çekim denklemlerinin teorik temellerini açıklamaya çalışmıştır. (Linnemann, 1966).

Çekim Modeli'nin ampirik sonuçlarının teori ile tutarlı ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermesi bu modeli kullanan çalışmaların sayısının artmasına yol açmıştır. İktisatçılar tarafından yaygın olarak benimsenen bu modelin teorik temelleri, zamanla daha fazla sorgulanmış ve modeli geliştirmeye yönelik çeşitli eklemeler yapılmıştır. İktisatçılar, ülkeler arası ticareti nelerin etkilediğini daha iyi anlamak ve Çekim Modeli'nin teorik dayanaklarını güçlendirmek için modelde ülkelerin hasılları ve uzaklıklarının yanı sıra ticareti etkileyebilecek farklı değişkenlerin de dikkate alınmasını önermişlerdir. Bu değişkenleri özetlemek gerekirse; tarifeler, tarife dışı engeller, para birimlerinin ortaklığı, kişi başına gelir, ortak sınır, serbest ticaret anlaşmaları, teknolojik benzerlik, ülkenin dışa açıklığı, politik yapı ve Linder Değişkeni sıklıkla analizlerde kullanılan değişkenler olmuştur. Böylelikle bu kapsamdaki modellere “*Genişletilmiş Çekim Modeli*” denilmektedir. (Deardorff, 1995)

1966-2000 döneminde Çekim Modeli teorisi eksik rekabete dayanan dış ticaret teorileri kapsamında ele alınan çalışmalarla geliştirilmiştir. Bu kapsamda literatüre James Anderson'un (1979) ve Jeffrey Bergstrand'ın (1985, 1989) çalışmaları önemli katkılar sunmuştur. Anderson, 1979 yılında yayımladığı makalesinde Çekim Modeli'nin dış ticaret kuramındaki ampirik başarısını vurgulamıştır. Ürün farklılaştırmasına dayanan eksik rekabet modeli ile çalışıp ürün farklılaştırmasına dayanan modelin endüstri bazında olmayıp ülke bazında gerçekleştiği varsayımında bulunmuştur. Bergstrand ise Çekim Modeli'nin mikroekonomik kökenlerine katkıda bulunan bir diğer araştırmacı olarak ekonominin arz yönünü içeren ticaret teorisi ile ikili ticaret arasında bir bağlantı kurmuştur. 1985'te yayınlanan makalesinde, Çekim Modeli'ni oluşturmak için ülkeler arasında farklılaştırılmış ürünlerin sabit ikame esnekliğine sahip olduğu varsayımı kullanılmıştır. Çalışmaları, gelir değişkeninin Çekim Modeli'nde önemli bir rol oynadığını gösterirken, fayda ve üretim fonksiyonlarından alınan fiyat terimlerinin de karşılıklı ticaret akımlarını etkilediğini göstermiştir. Bergstrand ayrıca, gerçekleşen ticaret akımlarında kişi başına gelirin de önemli bir rol oynadığına değinmiştir. İlerleyen çalışmalarında modele heterojen zevk ve nispi faktör donatımı farklılıkları gibi değişkenleri de dahil ederek teorinin mikroekonomik temellerini güçlendirmiştir. Bu dönemde Helpman (1987), Deardorf (1998), McCallum (1995) ve Evenett ve Keller

(2002) çalışmalarıyla Çekim Modeli'nin klasik dış ticaret teorileriyle tutarlılıklarını göstererek teoriye önemli katkılarda bulunmuşlardır.

2000 yılından günümüze uzanan dönemde de Çekim Modeli çok sayıda farklı ülke, ülke grubu ve dönem için ve farklı ampirik sorulara cevap arama doğrultusunda özellikle uluslararası ticaret alanında iktisat literatürünün bir parçası olarak kabul görmüştür. Bu kapsamda, son yıllarda döviz kurları ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen ve giderek büyüyen bu literatürde, döviz kurunun uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen modeller ile Çekim Modeli'nin ortak bir paydada bulunduğu yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu modeller, döviz kuru değişkenlerini Çekim Modeli ile entegre ederek ticaret akımlarını daha doğru ve kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1.2. Çekim Modeli Kapsamında Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi

Bu bölümde döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalar ele alınacaktır. Çekim Modeli, uluslararası ticaret literatüründe sıklıkla kullanılan bir ekonomik modeldir. Bu model, döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi de açıklamakta ve analiz etmekte de kullanılabilir. Bir ülkenin kendi para biriminin diğer ülkenin para birimi karşısındaki değişim değeri, döviz kuru olarak bilinmektedir ve uluslararası ticaretteki fiyatlandırmayı, ithalat ve ihracat taleplerini ve rekabet gücünü önemli ölçüde etkilemektedir. Bir ülkenin ihracat ve ithalatı üzerinde döviz kurunun büyük bir etkisi vardır. Ülkelerin para birimlerinin değeri düştüğünde, ihracat ürünleri uluslararası piyasalarda daha rekabetçi hale gelir ve ihracat malları diğer ülkeler için daha ucuz hale gelirken, ithalat malları yerel pazarda daha pahalı hale gelebilir. Ülkenin para biriminin değeri arttığında, ihracat maliyetleri artar ve dış talep azalır çünkü ürünler diğer ülkeler için daha pahalı hale gelirken ihracat azalır, diğer taraftan ithalat maliyetleri düşer ve ithalat artar. Döviz kurunun bu etkilerini analiz etmek için, Çekim Modeli bir temel sağlamaktadır. Bu model, diğer ekonomik faktörlerin etkilerini kontrol ederek döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesine imkân sağlamaktadır.

Çekim Modeli kullanılarak döviz kuru ve dış ticaret ilişkisinin incelendiği çalışmalarda iktisadi modeller genellikle aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır. Ampirik literatürde ticaret dengesi modeli döviz kuru ve gelirin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin incelenmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır (bkz. Rose ve Yellen, 1989;

Bahmani-Oskooee vd. 1999, Hacker ve Hatemi J. 2004; Bahmani-Oskooee ve Harvey, 2010; Bahmani-Oskooee vd. 2018; Sivrikaya ve Ongan, 2019). Buna göre;

$$TD_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 Y_i + \alpha_2 Y_j + \alpha_3 MESAFE_{ij} + \alpha_4 REK + \alpha_5 X_{ij} \quad (3)$$

Ticaret dengesi modelinde TD ülkeler arasındaki ihracat ve ithalat toplamını ifade etmektedir. $Y_i = i$ ülkesinin ekonomik büyüklüğünü ve $Y_j = j$ ülkesinin ekonomik büyüklüğünü temsil etmektedir. $MESAFE$ = uzaklığı, REK = reel efektif döviz kurunu ifade etmektedir. X değişkeni Genişletilmiş Çekim Modelleri kapsamında modele eklenen çeşitli kontrol değişkenlerini (sınır komşuluğu, ticaret anlaşmaları, Linder değişkeni, vb.) temsil etmektedir. Ticaret partneri ülkenin ekonomik büyümesinin yabancı mallara yönelik talebi artıracığı ve bu nedenle ticaret dengesinin artacağı beklenmektedir. Diğer taraftan, ülkenin kendi ekonomik büyümesinin yabancı mallara yönelik talebi artıracığı gerekçesiyle ticaret dengesi üzerinde pozitif etkisi olacağı beklenmektedir. Bu nedenle, ticaret dengesi modelinde gelir değişkenlerinin katsayılarına ilişkin teorik beklenti $\alpha_1 > 0$, $\alpha_2 > 0$ şeklindedir. Ülkeler arasındaki mesafe arttıkça taşıma maliyetleri de artacağından iki ülke arasındaki ticaret dengesi kötüleşmektedir. Bu nedenle, $MESAFE$ değişkeninin katsayısına ilişkin teorik beklenti $\alpha_3 < 0$ şeklindedir. Artan döviz kurunun, ülkenin ihraç edilen mallarının fiyatını yabancı alıcılara göre daha rekabetçi hale getirirken, ithal edilen malların fiyatını yerli tüketicilere göre daha pahalı hale getireceği öngörülmektedir. Bu nedenle, α_4 katsayısının ise negatif veya pozitif olması beklenebilir. Katsayının işareti döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerinde farklı etkiler gösterebilmesi nedeniyle belirsizdir. Kontrol değişkenleri çoğunlukla iki ülke arasındaki ticareti artıracığı düşünülen değişkenleri temsil ettiğinden $\alpha_5 > 0$ şeklinde beklendiği ifade edilebilir.

Ticaret dengesi modelinde döviz kurunun ticaret dengesi üzerindeki etkisinin belirsiz olmasının arkasında şu nedenler bulunmaktadır (Cheng, 2020). (i) Döviz kurundaki artışın ihracat üzerindeki olumlu etkisi, ithalat üzerindeki olumsuz etkisinden daha fazla olabilir. (ii) Döviz kurundaki artışın ihracat üzerindeki olumlu etkisi, ithalat üzerindeki olumsuz etkisinden daha az olabilir. (iii) Döviz kurundaki artışın ihracat üzerindeki olumlu etkisi, ithalat üzerindeki olumsuz etkisi ile özdeş olabilir. Döviz kurunun uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelemek için bağımlı değişkenin ticaret dengesi şeklinde tanımlanmasının bu tür bilgileri açığa çıkarmaması nedeniyle sonraki

bazı çalışmalarda (Goldstein ve Khan, 1978; Rose, 1991; Rosensweig ve Koch, 1988; Wang ve Lee, 2012, Pandey, 2013; Eita, 2013; Olasubomi, 2019; Adams ve Metwally 2020 “esneklikler yaklaşımı” kullanılmış olup aşağıdaki modeller dikkate alınarak analizler gerçekleştirilmiştir.

$$\dot{IHR}_j = B_0 + \beta_1 Y_j + \beta_3 MESAFE_{ij} + \beta_4 REK_j + \beta_4 X_j \quad (4)$$

$$\dot{ITH}_j = \omega_0 + \omega_1 Y_i + \omega_2 MESAFE_{ij} + \omega_3 REK_j + \omega_4 X_j \quad (5)$$

İhracat ve İthalat modellerine bakıldığında ise \dot{IHR} = ihracat hacmini, \dot{ITH} = ithalatı hacmini $Y_j = j$ ülkesinin ekonomik büyüklüğünü, $Y_i = i$ ülkesinin ekonomik büyüklüğünü, $MESAFE$ = ülkelerin başkentlerinin birbirine olan uzaklığını, REK = reel efektif döviz kurunu ifade etmektedir. X değişkeni Genişletilmiş Çekim Modelleri kapsamında modele eklenen çeşitli kontrol değişkenlerini (koloni bağları, ortak din inancı, sınır komşuluğu, ticaret anlaşmaları, Linder değişkeni, vb.) temsil etmektedir.

Ticaret partneri ülke için ekonomik büyüme iç talebi arttırıcı bir faktördür. Bu durum aynı zamanda yabancı ürünlere olan talebin de artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla gelir değişkeninin işareti her iki modelde de pozitifdir. Döviz kurundaki artış, ulusal paranın değer kaybettiği anlamına gelmektedir ve yabancı malların yerli mallara görece olarak daha pahalı olmasına işaret etmektedir. Bu nedenle, döviz kurunun işareti ihracatın bağımlı değişken olduğu modelde pozitif, ithalatın bağımlı değişken olduğu modelde ise negatif olarak beklenmektedir.

1.3. Döviz Kuru ve İhracat İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Ampirik literatürde döviz kuru ve ihracat ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bölümde Çekim Modeli kapsamında döviz kuru ve ihracat ilişkisini inceleyen ampirik literatürü, (i) toplam ihracat-döviz kuru ilişkisi, (ii) sektörel ihracat-döviz kuru ilişkisi ve (iii) ürün bazlı ihracat-döviz kuru ilişkisi olmak üzere üç grup olmak üzere 3 alt başlıkta sunulacaktır.

1.3.1. Toplam İhracat ve Döviz Kuru İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Çekim Modeli son dönemlerde döviz kuru, ortak sınır, ortak dil gibi değişkenlerle genişletilerek günümüzde uluslararası ticareti açıklamadaki geçerliliğini ve etkinliğini

hala korumaktadır (Narayan ve Nguyen, 2016; Martínez-Zarzoso ve Johannsen, 2017; Zhou vd., 2019; Shahriar, Qian, vd., 2019). Tablo 1.1’de döviz kuru ve ihracat ilişkisini inceleyen çalışmalar özetlenmektedir.

Tablo 1.1: Toplam İhracat ve Döviz Kuru İlişkisini İnceleyen Seçilmiş Çalışmalar

Yazarlar	Örneklem	Değişken	Yöntem	Bulgular
Egger (2002)	OECD ve 10 Doğu Avrupa Ülkesi 1986-1997	RDK2	SEM REM	SEM: Pozitif REM: Anlamsız
Egger ve Pfaffermay (2003)	11 APEİ Ülkeleri 1982-1998	RDK2	EKK SEM	SEM: Pozitif EKK: Anlamsız
Kurihara (2003).	17 APEİ Ülkesi 1980,1985, 1990, 1995,1998	NDK2	EKK	Negatif
Martínez-Zarzoso ve Nowak-Lehmann (2003)	GOP-AB (1988-1996)	RDK2	SEM	Pozitif
Herzer vd. (2005)	Türkiye -AB (1988-2002)	RDK2	GMM	14 Sektörde pozitif 2 Sektörde negatif
Bussiere vd. (2005)	61 ülke (1980- 2003)	RDK2	SEM	Negatif ve pozitif
Kien ve Hashimoto (2005)	AFTA 1988-2002	RDK2	HT	Pozitif
Carrère (2006)	130 ülke 1962 -1996	RDK2	SEM EKK	Negatif
Rahman vd. (2006)	SAFTA (1991-2003) AB	RDK2	SEM	Anlamlı, etkisi düşük
Rojid (2006)	147 ülke (1980- 2001)	RDK2	PTobit	Negatif
Adam ve Moutos (2008)	24 OECD ülkeleri 1988-2004	RDK2	SEM	Pozitif
Arvas ve Ic (2008)	37 ülke 1990-2005	RDK2	EKK	Pozitif

Rault vd. (2009)	23 ülke (1987- 2004)	RDK2	EKK-SEM- REM	Negatif
Rahman (2010)	31 Ülke (1972-1999)	NDK	SEM	Pozitif
Ata (2012)	Türkiye- 68 ülke 1980-2009	RDK2	SEM	Yüksek gelirli ülkeler pozitif Düşük gelirli ülkelerde negatif
Tho (2013).	Vietnam – 40 İhracat Pazarı (1995-2011)	RDK2	SEM	Pozitif
Paudel ve Burke (2015)	Nepal-20 büyük ihracat pazarı 1980-2010	RDK2	SEM	Pozitif
Rasoulinezhad ve Kang (2016)	Güney Kore -13 OPEC üyesi 1980-2014	NDK	SEM REM FMEKK	SEM: Anlamsız REM: Pozitif FMEKK: Negatif
Akça (2021)	Türkiye- BRICS ülkeleri 1993-2016	RDK1	HT	Negatif
Karacan ve Korkmaz (2022)	Türkiye-135 DTÖ ülkesi 1981-2015	RDK2	SEM	Pozitif

AFTA: Güney Doğu Asya Ülkeleri Topluluğu, APEİ: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği, BRICS: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika, DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü, D8:Gelişen Sekiz Ülke, GOP: Güney Ortak Pazarı, OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü, NDK: Nominal Döviz Kuru, RDK1¹: Reel Döviz Kuru1, RDK2²: Reel Döviz Kuru2, PSEM: Sabit Etkiler Modeli, PREM: Rassal Etkiler Modeli, SAFTA: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı PGMM: Genelleştirilmiş Momentler Metodu, PEKK: Panel En Küçük Kareler Yöntemi FMEKK:Fully Modified En Küçük Kareler Yöntemi HT: Hausman-Taylor Tahmincisi

Ampirik literatürdeki çalışmaların önemli bir kısmı (bkz., Martínez-Zarzoso ve Nowak-Lehmann, 2003; Kien ve Hashimoto, 2005; Arvas ve Ic, 2008; Rahman, 2010; Paudel ve Burke, 2015; Karacan ve Korkmaz, (2022) döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Martínez-Zarzoso ve Nowak-Lehmann (2003) yaptığı çalışmada, MERCOSUR-AB arasındaki ikili ticaret akımlarının belirleyicilerini analiz etmiş ve bu iki ticaret bloğu arasındaki ticaret potansiyellerini tahmin etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda reel döviz kuru değişkeninin katsayısına ilişkin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tahmini fiyat rekabetçiliğinin ikili ticaret

¹ $RDK1 = \frac{E_{FOR} * P_{DOM}}{P_{FOR}}$

² $RDK2 = \frac{E_{TL}}{FOR} * P_{FOR}/P_{DOM}$

üzerinde önemli olduğu şeklinde yorumlanmıştır. İhracatçı ülkenin para birimindeki %10'luk bir değer kaybının (devalüasyonun) ihracatı %2,8 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Kien ve Hashimoto (2005), 1988 ile 2002 yılları arasında ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) ülkelerinin ikili ticaret akımlarının belirleyicilerini incelemiştir. Çalışmanın bulguları, döviz kurunun ticaret üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir. Do (2006), çalışmasında 1993-2004 yılları arasında Vietnam ile 23 Avrupa ülkesi arasındaki ikili ticareti toplam ihracatına göre incelemiştir. Çalışma, ikili ticaretin temel belirleyicisi olan ekonomik büyüklüğün ve reel döviz kurunun ticari ilişkileri önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Herzer vd. (2005) Türkiye'nin en önemli on altı ihracat sektörünü ve bunların ekonomik belirleyicilerini araştırmış olup, Türkiye için reel efektif döviz kurundaki bir iyileşmenin, neredeyse tüm sektörlerde Türkiye'nin ihracatını önemli ölçüde arttırdığını tespit etmiştir. Buna karşılık, Türkiye'nin rakiplerinin fiyat rekabet gücünün artması, plastik ve kauçuk dışındaki sektörlerin çoğunda Türkiye'nin ihracat performansını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Rahman (2010) yaptığı çalışmada Bangladeş'in ihracatını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak, döviz kuru, partner ülkelerin ithalat talebi ve Bangladeş ekonomisinin dışa açıklık düzeyi, Bangladeş ihracatını pozitif yönde etkileyen ana faktörler olarak tespit edilmiştir. Jafari vd. (2011) çalışmasında D8 ülkeleri arasındaki ihracat akışlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Önceki çalışmalardan farklı olarak, ihracat üzerinde ihracatçının para birimindeki değer kaybının ithalatçının para birimindeki değer kaybından daha güçlü bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ata (2012) çalışmasında, 1980-2009 yılları arasında Türkiye'nin ihracat potansiyelini analiz etmek için 68 ülkeden oluşan panel verisi ile Çekim Modeli oluşturmuştur. Türkiye'nin ihracatının önemli bir kısmını oluşturan 68 ülkeye ihracat potansiyeli tahmin edilmiş olup çalışmanın sonucunda reel döviz kurunun ticarete etkisini ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ilişkili olduğu şeklinde yorumlamıştır. Tho (2013), 1995-2011 yılları arasında Vietnam'ın 40 önemli ihracat pazarına ihracatının belirleyicilerini analiz etmek için Çekim Modeli'ni kullanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, Vietnam Dong'unun ithalatçı ülke para birimleri karşısında değer kaybetmesi, ihracatı arttırıcı bir faktör olarak tespit edilmiş, bir diğer ifade ile ihracat ile reel ikili döviz kuru arasındaki pozitif ilişkiyi göstermiştir.

Diğer yandan bazı çalışmalar (bkz., Kurihara, 2003; Carrère, 2006; Rault vd. 2009; Akça, 2021) ise döviz kurunun ihracat üzerinde negatif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Örneğin, Akça (2021) yaptığı çalışmasında, 1993-2016 dönemine ait yıllık panel

verisi kullanarak Türkiye'den BRICS ülkelerine gerçekleşen ihracat akışının ana belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda ise TL'nin reel değer kaybının ihracatı arttırması beklense de çalışmada tam aksine TL'nin reel değer kaybının ihracatı azalttığı tespit edilmiştir. Karacan ve Korkmaz (2022) yaptıkları çalışmada, 1981-2015 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin 135 Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi ülkeye yaptığı ihracata ait panel verileri kullanarak tek yönlü bir Çekim Modeli tahmin etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, değer kaybeden TL, kısa vadede ihracat üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmuş fakat uzun vadede yaşanan sermaye kayıpları ve artan girdi maliyetleri nedeniyle zayıf olan TL'nin ticareti azalttığı şeklinde yorumlanmıştır.

1.3.2. Döviz Kuru ve İhracat İlişkisini Sektör ve Ürün Bazında İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Literatürdeki bir grup çalışma döviz kuru ve ihracat ilişkisini sektör bazında incelemektedir (Sevela, 2002; Raimondi ve Olper, 2008; Erdem ve Nazlioglu, 2008; Jambor ve Torok, 2013; Otsuk ve Wilson, 2015; Baker ve Yuya, 2020). Bu bölümde döviz kuru ihracat ilişkisini sektör bazında inceleyen bazı çalışmalardan örnekler verilecektir.

Turkcan ve Ateş (2020) yaptıkları çalışmada 1989-2006 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin 37 ticaret ortağıyla otomotiv endüstrisinin belirleyicilerini ve endüstri içi ticaretin (EİT) gelişimini araştırmıştır. Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'ndeki otomotiv endüstrisi ticareti endüstriler arası ticaret, yatay EİT ve dikey EİT olarak ayrıştırılmıştır. Çekim Modeli kullanılarak ABD ile ana ticaret ortakları arasındaki EİT ve bileşenlerinin belirleyicilerini çeşitli ülkeye özgü faktörler de dikkate alınarak ampirik olarak test edilmiştir. Ekonometrik sonuçlar, ABD'nin otomotiv endüstrisindeki yatay EİT ve dikey EİT olarak bakıldığında sırasıyla döviz kurunun yatay EİT'sinin boyutunun, kişi başına düşen GSYH ile pozitif ilişkili olduğunu, mesafe ve ikili döviz kuruyla ise olumsuz yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan, dikey EIT, ortalama pazar büyüklüğü, pazar büyüklüğündeki farklılıklar, kişi başına düşen GSYİH farklılıkları ile pozitif yönde ilişkiliyken, ikili döviz kuru değişkeni ile negatif ilişkilidir.

Hatab vd. (2010) Mısır'ın tarımsal ürün ihracatını incelemiş ve ulusal paradaki devalüasyonun tarımsal ihracatı arttırdığını tespit etmiştir. Çalışmanın sonucunda Mısır Lirası'nın ortaklarının para birimlerine karşı değer kaybının tarımsal ihracatı teşvik ettiği

ortaya konulmuştur. Benzer şekilde, Atif vd. (2016) çalışmasında Pakistan'ın tarım sektöründeki ihracatının temel belirleyicileri incelenmiştir. Stokastik sınır Çekim Modeli ile çalışmada 1995-2014 yılları arasında Pakistan'ın tarım sektöründeki ticaret ortağı 63 ülke ile arasındaki ticaret incelenmiştir. Çalışmanın sonucu Pakistan'ın GSYİH'sindeki %1'lik artışın tarım ihracatını yaklaşık olarak %1,85 arttıracığı, ithalatçı ülkenin GSYİH'sindeki %1 lik artışın tarım ihracatını %0,36 arttırdığı bulunmuştur. Ayrıca döviz kurundaki %1'lik artışın tarım ihracatını %0,67 arttırdığı bulunmuştur.

Anderson vd. (2016), 1997-2007 dönemi için Kanada ekonomisinin büyük bir kısmını kapsayan 28 endüstri (tarım, petrol, 17 imalat sektörü ve 9 hizmet kategorisi) için sektörel bazda yaptıkları çalışma sonucunda, görece döviz kurlarının etkilerinin sektörler arasında büyük farklılıklar gösterdiğini ve Kanada'nın ihracatı üzerinde döviz kurlarının etkisinin, Kanada'nın ithalatı üzerindeki karşılık gelen etkilere göre daha belirgin olduğunu göstermişlerdir. Akhmedi (2017), Endonezya'nın ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi'ne (AFTA) üyeliğinin tarım ürünleri ihracatını artırıp artırmadığını araştırmaya odaklanmıştır. Çalışmada 2000-2014 dönemi boyunca 33 büyük ortak ülkeden alınan Genişletilmiş Çekim Modeli verileri analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucu temel çekim denklemi değişkenlerinin Endonezya'nın tarımsal ihracatını önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Endonezya reel döviz kuru değişkeni beklendiği gibi negatif işaret göstermekte ve Endonezya'nın tarımsal ihracatı üzerinde önemli bir belirleyiciliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Braha vd. (2017) çalışmasında, Arnavutluk'un tarım ihracatındaki temel faktörler incelenmiştir. Çalışmada, 1996-2013 döneminde Arnavutluk'un tarım ihracatı akışlarının belirleyicileri için Arnavutluk Diasporası, döviz kuru ve fiyat istikrarı, ticaret serbestleşmesi ve mesafe değişkenlerini içeren bir Genişletilmiş Çekim Modeli kullanılmış olup bu modelin tahminleri için Poisson Yarı Maksimum Olabilirlik regresyonu kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda döviz kurunun beklenen pozitif katsayısı, Arnavutluk Lek'inin ithalatçı ortakların para birimleri karşısında değer kaybetmesinin tarım ihracatını olumlu etkilediğini göstermektedir.

Ampirik literatürde döviz kuru ve ihracat ilişkisini ürün bazında inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bölümde döviz kuru ve ihracat ilişkisini ürün ticareti bazında konu alan çalışmalara yer verilecektir. Örneğin, Koksall (2016) Çekim Modeli yaklaşımı ile Türkiye'nin ana ticaret ortaklarına olan narenciye ihracatını etkileyen temel belirleyicileri analiz etmiştir. 2007-2012 dönemi için panel veri analizi sonuçlarına göre, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ticaret ortaklığı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği

anlaşması gibi uluslararası anlaşmaların narenciye ihracatının önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Ek olarak, Türkiye'deki reel döviz kuru artışının daha ucuz narenciye üreten ülkelere fayda sağlayacağı tahmin edilmiş olup döviz kurlarındaki dalgalanmalar ticaret akışını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Baker ve Yuya (2020) çalışmasında, panel Çekim Modeli kullanarak Etiyopya'nın susam ihracat performansının belirleyici unsurlarını incelemiş olup 2002-2014 yılları arasında Etiyopya'nın susam ithalatçısı on bir ülkesini içeren kısa panel verileri kullanılmıştır. Çalışma, Etiyopya'nın susam ihracat performansının temel belirleyicileri arasında, Etiyopya ve partner ülkenin GSYİH'si, reel döviz kuru ve mesafe büyük ölçüde yer almıştır. Tarakçı vd. (2022) yaptıkları çalışmada döviz kurunun Türkiye'nin tüketim, ara ve sermaye malları ihracatı üzerindeki etkilerini incelemiştir. 2002-2019 yılları arasındaki dönemi ele alan çalışmada ilgili dönemlerdeki döviz kurundaki bu hareketlerin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkilerinin kapsamlı bir analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda döviz kurunun Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisi, farklı mal türlerine ve ülkelere göre önemli ölçüde değişmektedir. Döviz kurundaki artışın sadece Türkiye'nin Belçika'ya yaptığı sermaye malı ihracatını azalttığı, Döviz kurundaki artışın Türkiye'nin tüketim mallarında en çok Almanya (%0,13), İtalya (%0,87) ve Rusya'ya (%1,59) ihracatını artırdığı, sermaye malı ihracatını en çok İtalya (%1,03) ve Rusya'ya (%1,82), ara malı ihracatını en çok Hollanda (%0,47) ve İspanya'ya (%0,96) arttırdığı tespit edilmiştir.

1.3.3. Döviz Kuru ve Tekstil İhracatı İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Bu bölümde Çekim Modeli kapsamında döviz kuru ve tekstil ihracatı ilişkisini inceleyen seçili ampirik literatür sunulacaktır. Literatürdeki bir grup çalışma yalnızca tekstil ihracatına odaklanmakta olup çalışmalar Pakistan, Bangladeş ve Çin yoğunluktadır. (Chan ve Au, 2007; Chen vd. 2023). Tablo 1.2 'de tekstil ihracatı ve döviz kuru ilişkisini inceleyen bazı seçilmiş çalışmalar özetlenmektedir.

Tablo 1.2: Tekstil İhracatı ve Döviz Kuru İlişisini İnceleyen Bazı Seçilmiş Çalışmalar

Yazarlar	Örneklem	Değişken	Yöntem	Bulgular
Chan ve Au (2007)	Çin-ilk 10 Ticari Ortak 1985-2004	RDK2	HEKK&EKK	Negatif
Tsang ve Au (2008).	24 Ana Ticari Ortak 1990-2005	NDK	EKK SEM	Pozitif
Hatırlı ve Önder. (2010)	1998-2008 (Aylık)	REDK2	GC	REDK→İHR
Özer (2014)	Türkiye- 142 Ülke 2007-2012	RDK2	PREM	(PFEM). Negatif
Rahman (2019)	Bangladeş- 40 Ülke 1990-2017	RDK2	SEM-REM	Pozitif
Chen vd. (2023)	İlk 10 tekstil ihracatçısı ülke (1990-2021)	RDK2	FEM	Pozitif

GC: Granger Causality, NDK: Nominal Döviz Kuru, RDK2³: Reel Döviz Kuru2, PSEM: Sabit Etkiler Modeli, PREM: Rassal Etkiler Modeli, PEKK: Panel En Küçük Kareler Yöntemi,

Chan ve Au (2007) tarafından yapılan çalışmada Çin tekstil ihracatının ana belirleyicilerinin etkilerini belirlemek için Çekim Modeli'nden yararlanmıştır. Çin ihracatındaki en önemli 10 ticari ortağın 1985-2004 yılları arasındaki verileri kullanılarak yapılan çalışmada sonuç olarak Çin'in GSYİH'sindeki %1'lik bir artışın tekstil ihracatında %1,55'lik bir artışa neden olduğu, benzer şekilde ithalatçının GSYİH'sindeki %1'lik artışın tekstil ihracatında %0,67 artışa neden olduğu bulunmuştur. İthalatçı ülkenin kişi başına GSYİH'sindeki oluşacak %1'lik bir artışın ise Çin tekstil ihracatını %3,25 arttıracığı gösterilmiştir. Reel döviz kuru Çin tekstil ihracatında kritik bir rol almaktadır. Yabancı para birimine göre Yuan'ın %1 değer kaybetmesi %0,2'lik artışa neden olacağı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca değişkenlerden biri olan nüfus artış hızının negatif bir katsayısı vardır, bu da Çin nüfusundaki artışın ülkeler arasındaki ticaret üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tsang ve Au (2008) tarafından yapılan çalışmada AB, NAFTA, AFTA, SAPTA için bölgesel ticaret anlaşmalarının tekstil ve kumaş ticareti üzerindeki entegrasyon etkisini 1990-2005 yılları arasındaki dönem için incelenmiştir. İncelenen 16 yıl 4 eşit

³ $RDK2 = E_{TL} * P_{FOR} / P_{DOM}$

aralıkta incelenmiştir (1990-1993, 1994-1997, 1998-2001 ve 2002-2005). Kullanılan bölgesel kukla değişkenler serbest ticaret anlaşmaları kaynaklı ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri tanımlamak için kullanılmıştır. Çalışmanın sonucu olarak, AB tekstil ticareti için ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı bir etki bulunamamıştır. NAFTA ve SAPTA için ithalat açısından ticaret yaratıcı etki belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca tekstil ticaretinin bölgesel ticaret anlaşmalarının yapılmasının ve kota uygulamalarının kaldırılmasının etkisi ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonucunda döviz kurundaki artışın ise ihracatı pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmış olup döviz kurundaki %1'lik artışın ihracatı %0,14 arttırdığı bulunmuştur.

Rahman (2019) çalışmasında Bangladeş tekstil ve hazır giyim ihracatının belirleyicilerine odaklanmaktadır. 1990-2017 dönemini ele alan çalışmada Bangladeş'in 40 ticari ortağıyla olan ihracatını panel Genişletilmiş Çekim Modeli temel alınarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde Taka'nın (Bangladeş para birimi) ABD doları karşısındaki değeri söz konusu olduğunda Taka'nın ABD doları karşısında değer kazanması/kaybetmesi durumunda tekstil ihracatının azaldığını/arttığını ortaya koymuştur. GSYİH, reel döviz kuru ve ithalatçı ülkelerin kişi başına düşen GSYİH'si Bangladeş tekstil ihracatının önem arz eden belirleyicileridir. Coğrafi mesafenin tekstil ticaretinde güçlü ve belirgin bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ülkelerinin, Bangladeş'in giyim ihracatı için önemli iki ihracat destinasyonu olduğu belirlenmiştir.

Literatürde, Türkiye'nin tekstil ihracatı ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi Çekim Modeli yaklaşımıyla inceleyen çok az sayıda çalışma mevcuttur. Bu durum, Türkiye'nin tekstil ihracat performansının ve bu performansın döviz kuruna verdiği tepkilerin derinlemesine araştırılması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu tür çalışmaların sınırlı olması, konuya dair detaylı ve kapsamlı bir anlayış geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda sınırlı sayıdaki çalışmalardan Özer (2014), çalışmasında Türkiye'nin tekstil ihracatını etkileyen değişkenler incelenmiş olup 142 ülkeye ilişkin 2007-2012 dönemine ait panel veri regresyon yöntemi ve Genişletilmiş Çekim Modeli'nden yararlanılmıştır. Çalışmadaki bağımlı değişken ihracat, bağımsız değişkenler için ise kişi başına düşen GSYİH, mesafe, nüfus, reel döviz kuru, AB'ye üyelik ile ithalatçı ülkelerin sahip olduğu inançları kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında ithalatçı ülkelerin GSMH'sindeki %1'lik artışın, ihracatı %0,55 arttıracığı bulunmuştur. Tekstil ihraç eden ülkelerdeki nüfus artışının ihracata etkisinin pozitif,

uzaklık değişkeninin ise Türkiye tekstil ihracatını negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Modelde yer alan ülkelerin inançları değişkenine göre ithalatçı ülkenin Müslüman olduğu durumda ihracatta artış yaşanacağı tespit edilmiştir. Tekstil ürünleri için gümrük tarifesi azaldığında, tekstil ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, dünya tekstil ticaretinin liberalleşmesinin Türkiye için bir dezavantaj olduğu ortaya çıkmıştır. Reel döviz kuru etkisi incelendiğinde, reel döviz kuru %1 artarsa, ihracatın %1.74 oranında azalacağı ortaya konulmuştur. Hatırlı vd. (2010) 1998-2008 arasındaki dönemi aylık verileri kullanılarak tekstil ve hazır giyim ihracatı ile reel döviz kuru arasındaki ilişki incelemiştir olup reel döviz kuru ve tekstil-hazır giyim ihracatı arasında uzun dönemde bir ilişkinin tespit edilmiştir. Döviz kurundaki belirsizliğin tekstil ve hazır giyim ihracatına negatif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifade ile, reel döviz kuru 'un görülecek olan %1'lik bir belirsizliğin tekstil ve hazır giyim ihracatını %18.52 azalttığı tespit edilmiştir.

Tekstil ve hazır giyim sektörüne ilişkin veri seti, kendi içerisinde hammadde, ara malı ve nihai mal olarak adlandırılabilen çeşitli alt kategoriler içermektedir. Bu alt kategoriler, tekstil ve hazır giyim sektöründeki ürünlerin üretim aşamalarına göre sınıflandırılmasını sağlamak ve her biri farklı ekonomik dinamiklere sahip olabilmektedir. Bu nedenle, söz konusu alt kategorilerdeki ihracatın döviz kuru ile ilişkisinin aynı olduğunu varsaymak, analizlerde toplulaştırma sapmasına yol açabilecektir. Toplulaştırma sapması, farklı alt kategorilerin döviz kuruna verdikleri tepkilerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, hammaddelerin ihracatı ile nihai malların ihracatı döviz kuru değişimlerinden farklı şekilde etkilenebilir; hammaddelerin fiyat esnekliği daha düşük olabilirken, nihai mallar daha yüksek fiyat esnekliğine sahip olabilir. Bu durum, döviz kurunun sektördeki genel ihracat performansını doğru bir şekilde yansıtmayı zorlaştırır ve politika yapıcılar için yanıltıcı sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla, döviz kuru etkilerinin alt kategorilere özgü olarak incelenmesi, daha doğru ve güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlayabilecektir.

Literatürdeki Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörü ihracat ile döviz kuru ilişkisini analiz eden sınırlı sayıda çalışmanın analiz dönemi 2012 yılında bitmektedir. Bu yıldan sonraki dönemde döviz kurunda önemli yükselme yaşanmış ve bu durumun sektörün ihracat performansını ne derece etkilediği ise bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu bağlamda, bu çalışma kapsadığı dönem itibari ile de sektörün mevcut ekonomik koşullar altında nasıl performans gösterdiğini anlamak adına önemli ve değerli

bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu çalışma, döviz kurunun ihracat üzerindeki etkilerini daha doğru ve kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, literatürdeki mevcut boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEKSTİL İHRACATININ DÜNYA VE TÜRKİYE TİCARETİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Dünyada çoğu gelişmekte olan ülkenin ekonomik yapısında önemli bir yere sahip olan tekstil sektörü bu ülkelerin ekonomik kalkınma ve sanayileşme süreçlerinde kritik bir rol oynamıştır. Tekstil sektörü, diğer gelişmekte olan ekonomilerde olduğu gibi Türkiye’de de uzun yıllardır önem ihtiva eden köklü sektörlerden biri haline gelmiştir. Tekstil sektörü, günümüzde Türkiye’nin GSYİH’si, dış ticaret hacmi ve Türkiye ekonomisine sağladığı yabancı para gelirleri gibi önemli makroekonomik göstergelerde etkili bir rol oynamaktadır. Ayrıca Türkiye’de tekstil endüstrisi, geniş bir iş gücüne istihdam sağlayarak milyonlarca insanın geçim kaynağını oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devlet tarafından da desteklenen bu sektör, kendine özgü hammadde ve beşerî sermaye kaynaklarının yanı sıra çektiği doğrudan yabancı yatırımlarla önemli bir yol kat etmiştir. Bu gelişmeler Türkiye’nin zaman içinde dünya tekstil sektörü ihracatında da önemli bir paydaş olmasına yol açmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 2023 yılı Dış Ticaret İstatistikleri Raporu’na göre Türkiye dünya tekstil ihracatı sıralamasında Çin, Avrupa Birliği, Hindistan ve ABD ile birlikte ilk 5 sıralama içerisinde yer almaktadır. Türkiye’nin tekstil ve hazır giyim sektöründeki ihracatındaki hızlı büyümesi sürerken ihracatın önemli belirleyicilerinden biri olan döviz kurundaki değişimlerin bu ihracat üzerindeki etkisi Türkiye ekonomisi alanında çalışma yapan araştırmacılar ve bu sektördeki kurum ve kuruluşlar tarafından temel tartışma konularından biri haline gelmiştir. Bu kapsamda iki önemli soru ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki TL’nin diğer para birimleri karşısındaki seyri tekstil sektörü ihracatı üzerinde önemli bir etki yaratmakta mıdır? İkincisi, tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatının farklı segmentleri döviz kurundaki değişimlere aynı şekilde mi duyarlıdır?

Bu çalışmada Türkiye için bu derece önemli olan tekstil sektörü ihracatının temel belirleyicilerinin Döviz Kuru ile Genişletilmiş Çekim Modeli çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’de döviz kuru hareketlerinin tekstil sektörü ihracatı üzerindeki etkilerine odaklanılacaktır.

Bu bölümde ilk olarak, tekstil ticaretinin dünya ekonomisindeki yeri incelenecek, daha sonra bu sektörün Türkiye ekonomisi için önemi ortaya konulacaktır. Ardından,

Türkiye'nin tekstil ürünleri ihracatının üç alt başlıkta grafik ve tablolar yardımıyla yıllar içindeki değişimi ve gelişimi incelenecektir. Veri değerlendirmeleri Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen SITC (Standard International Trade Classification) sınıflandırmasına uygun olarak “alt, orta ve üst segment” olarak yapılacaktır. Bu doğrultuda, aşağıda verilen temel analiz konusu tekstil ihracatı özelinde Dünya Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Uluslararası Para Fonu (IMF) vb. veri kaynaklarından elde edilen ek değişkenlerle Türkiye tekstil ihracatına yönelik oldukça geniş kapsamlı değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır.

2.1. Tekstil İhracatının Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Tekstil sektörü insanların temel tüketim mallarından biri olması ve iş geliştirme süreçlerinde çok yüksek maliyetler gerektirmemesi nedeniyle dünya sanayileşme tarihinin her döneminde dünya ticareti için önemli bir sektör olmuştur. Hem talep hem de arz yönünden sahip olduğu bu iki kolaylaştırıcı özellik sayesinde varlığını sürdürmeyi başaran tekstil sektörü, dünya ekonomisinin köklü ve sürekli gelişen sektörlerinden biri haline gelmiştir. İnsanlığın varoluşundan bu yana hemen hemen tüm uygarlıklarda kullanılan kumaş ve türevleri, medeniyetlerin vazgeçilmez ticaret ürünleri arasında yer almıştır. Tekstil sektörü, geçmiş yıllarda yaşanan önemli teknolojik ilerlemeler ve makineleşme ile birlikte büyük bir dönüşüm sürecine girmiş ve artan nüfusla birlikte talepte yaşanan artışlar, bu sektörde çeşitli değişim ve dönüşüm süreçlerine de neden olmuştur (Esi, 2017).

Özellikle onsekizinci yüzyılda yaşanan endüstrileşme sürecinde büyük bir etkiye sahip olan tekstil ve hazır giyim endüstrisi, ülkelerin kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Sanayi devrimi ve teknolojik gelişmelerdeki yayılma, tekstil sektörünü de etkilemiştir. Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında tekstilin ana merkezi olan İngiltere'deki pamuklu dokuma sanayisi büyük gelişmeler yaşamış olup, bu sektör diğer gelişmiş Avrupa ülkelerinde de endüstri devriminin başlattığı makineleşme ile ekonomik büyüme ve istihdam sağlama konularında önemli rol oynamıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki tekstil üretimi, bu ülkelerin ekonomilerinin güçlenmesine ve dünya ticaretinde daha etkin bir konuma gelmelerine yardımcı olmuştur (Şahin, 2015)

1980'li yıllar tüm dünyada ekonomik dönüşümün başladığı, üretim süreçlerinin başkalaşarak hızla arttığı yıllar olmuştur. Bu değişimin dünya ticaretine yansımaları 1980'lerin sonu 1990'lı yılların başına tekabül etmiş ve bu tarihten itibaren de 2008

Küresel Finans Krizi ve 2019 koronavirüs salgın yılları hariç pozitif seyrini korumuştur. Son yıllarda dünyada ihracat odaklı büyüme stratejilerine doğru bir eğilim yaşanmaktadır. Bu eğilimin temelinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin bu stratejinin gerçek avantajlarından yararlanmak istemeleri yatmaktadır. İhracatta yaşanacak olan büyüme öncelikle istihdam, üretim ve tüketim artışı yaratmaktadır. Daha sonrasında, ihracat sektörleri yerel piyasanın genişlemesini sağlamakta, böylece ölçek ekonomilerinden yararlanma ve daha düşük birim maliyetlere ulaşmak mümkün olmaktadır. Diğer bir ifade ile, ihracat sektörü bir ekonominin görece daha düşük birim maliyetlerinin olduğu ve ekonomisinde bulunan fazlaca üretim faktörlerinin yoğun şekilde kullanıldığı ürünlerde uzmanlaşmasına, karşılaştırmalı üstünlükler temelinde ticaret yapılmasına fırsat vermektedir. Bu durum, etkin kaynak kullanımını da beraberinde getirmektedir. Uluslararası rekabet, firmaları modern teknolojiye uyum sağlama ve kaliteli ürün üretmeye zorlayarak bu etkinliği daha da geliştirmektedir (Tyler, 1981).

Tablo 2.1’de 1980-2022 yılları arasındaki dönemde tekstil ve hazır giyim sektörünün dünya imalat sektörü ihracatı içindeki payları sunulmuştur. 1980 yılında imalat sanayi ihracatı 2 trilyon dolar seviyelerinden yaklaşık 12 kat artarak 24 trilyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Yıllar itibari ile hem tekstil hem de hazır giyim sektöründe görülen artış trendinin aksine 2008 Küresel Finans Krizi her iki ihracat alanında da ciddi bir düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. Ayrıca 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkileri de tekstil ve hazır giyim sektöründe, o yıllarda da önemli aktörlerden biri olan Türkiye’nin yaşadığı durgunluğu kısmen yansıtmaktadır. Diğer yandan, 2019 yılındaki koronavirüs pandemisinin etkisi de tekstil ve hazır giyim ihracatında gözle görülür bir azalmaya sebebiyet vermiştir. Sonraki yıllarda, tekstil ve hazır giyim ihracatında artış yaşanmış ve yükseliş eğilimi devam etmiştir.

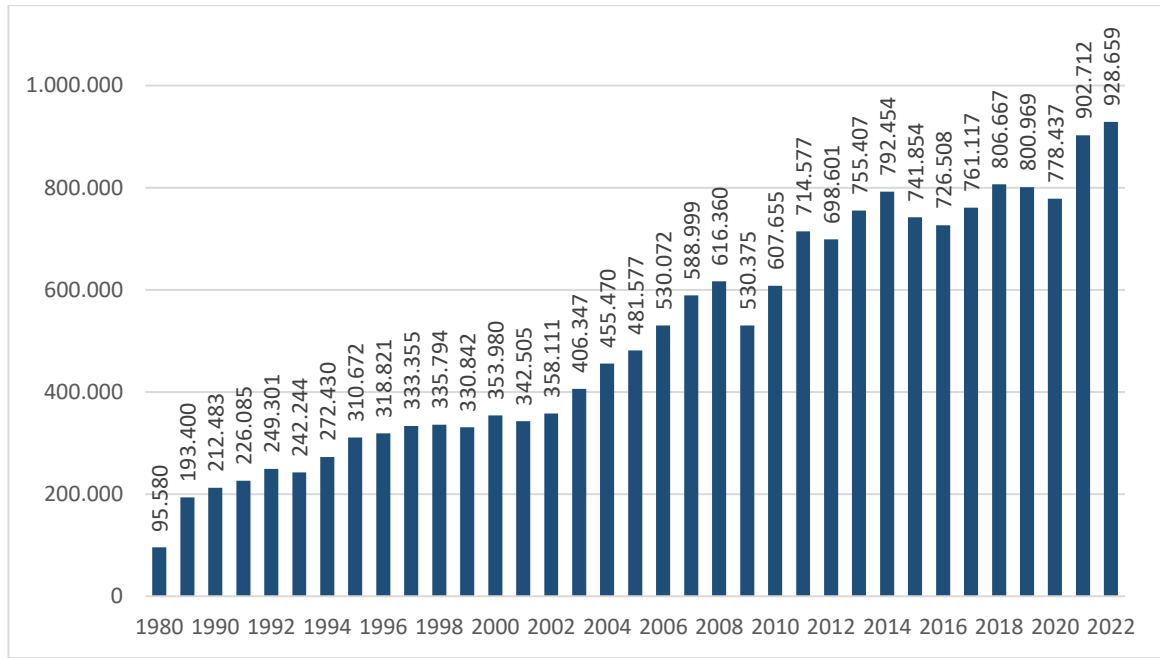
Tablo 2.1: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Dünya İmalat Sektörü İhracatı İçindeki Payının Gelişimi (Milyon \$)

Yıllar	İmalat Sektörü İhracatı	Dünya Tekstil İhracatı	Dünya Hazır Giyim İhracatı	Toplam Tekstil Sektörü İhracatının İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (%)	Toplam Hazır Giyim İhracatının İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (%)
1980	2.036.136	95.950	97.450	4,71	4,79
1989	3.098.920	95.950	97.450	3,10	3,14
1990	3.489.739	104.354	108.129	2,99	3,10
1991	3.511.359	108.925	117.160	3,10	3,34
1992	3.779.172	117.195	132.106	3,10	3,50
1993	3.794.694	113.452	128.792	2,99	3,39
1994	4.328.264	131.673	140.757	3,04	3,25
1995	5.167.620	152.319	158.353	2,95	3,06
1996	5.406.052	152.744	166.077	2,83	3,07
1997	5.592.319	155.739	177.616	2,78	3,18
1998	5.503.135	149.831	185.963	2,72	3,38
1999	5.719.381	146.255	184.587	2,56	3,23
2000	6.453.999	156.257	197.723	2,42	3,06
2001	6.196.388	148.141	194.364	2,39	3,14
2002	6.500.660	154.385	203.726	2,37	3,13
2003	7.590.781	173.066	233.281	2,28	3,07
2004	9.222.479	195.034	260.436	2,11	2,82
2005	10.529.129	203.112	278.465	1,93	2,64
2006	12.149.731	219.196	310.876	1,80	2,56
2007	14.056.089	239.938	349.061	1,71	2,48
2008	16.204.086	251.269	365.091	1,55	2,25
2009	12.596.481	212.161	318.214	1,68	2,53
2010	15.301.577	252.836	354.819	1,65	2,32
2011	18.337.496	295.145	419.432	1,61	2,29
2012	18.511.253	282.816	415.785	1,53	2,25
2013	18.961.626	302.424	452.983	1,59	2,39
2014	19.005.073	311.173	481.281	1,64	2,53
2015	16.560.106	288.227	453.627	1,74	2,74
2016	16.041.463	281.248	445.260	1,75	2,78
2017	17.741.864	295.431	465.686	1,67	2,62
2018	19.553.285	312.174	494.493	1,60	2,53
2019	19.018.050	305.436	495.533	1,61	2,61
2020	17.652.901	328.358	450.079	1,86	2,55
2021	22.319.011	354.221	548.491	1,59	2,46
2022	24.917.463	350.959	577.700	1,41	2,32

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü Veri Tabanından elde edilen verilerle yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 2.1’de 1980-2022 yılları arasında gerçekleşen toplam tekstil ve hazır giyim ihracatı sunulmuştur. Buna göre 1990 yılında 95 milyar dolar olan toplam tekstil ve hazır giyim ihracatı 2022 yılında 928 milyar dolara yükselmiştir. Söz konusu dönem için %337 artış yaşanmıştır. Tekstil ihracatında yaşanan bu artış ile ülkeler yüksek döviz girdisi ve istihdam kaynağı sağlamıştır. Bu veriler ışığında tekstil sektörünün gerek makroekonomik anlamda gerekse mikroekonomik anlamda ülkeler için önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir.

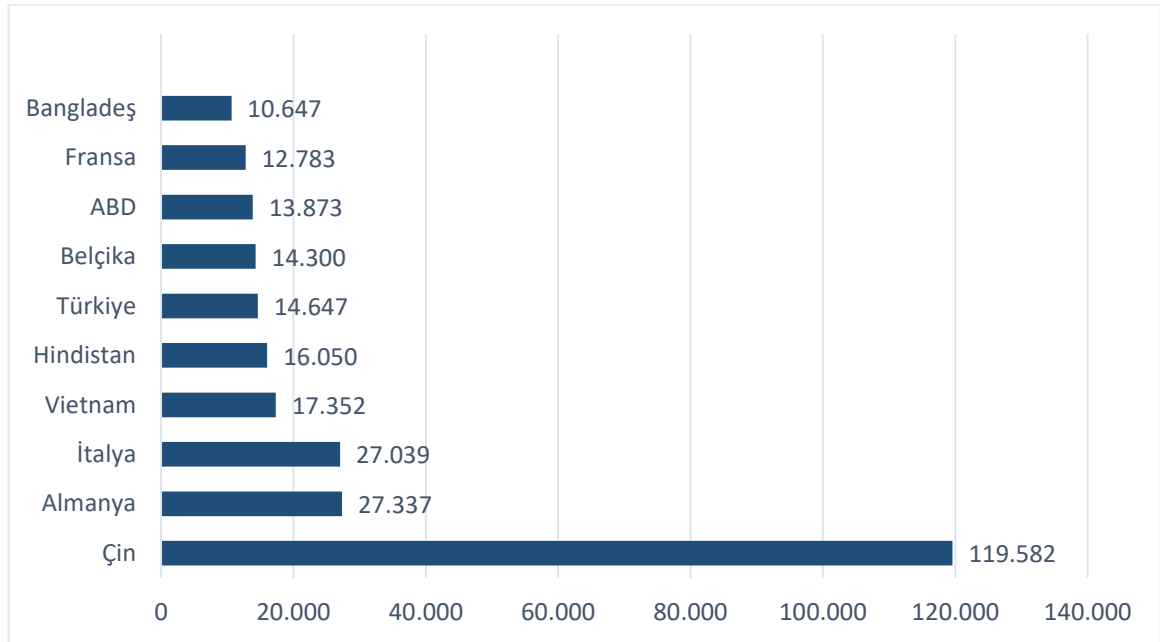
Grafik 2.1: Toplam Tekstil ve Hazır Giyim İhracatı (1980-2022, Milyon \$)

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü Veri Tabanı, 2024.

Grafik 2.2’de 1980-2022 dönemi için ortalama tekstil ve hazır giyim ihracatına göre dünyada en fazla tekstil ürünleri ihracatı yapan ilk 10 ülke sunulmuştur. Bu veriler ışığında ilgili dönemde Çin en fazla tekstil ürünleri ihracatı yapan ülke olmuştur. Sonrasında sırasıyla Almanya, İtalya, Vietnam, Hindistan, Türkiye, Belçika, ABD, Fransa ve Bangladeş gelmektedir. Çin haricindeki diğer ülkelerin ihracat tutarları birbirlerine yakınlık gösterirken, Çin’in en yakın rakibinin yaklaşık 4,5 katı ihracat yaptığı görülmektedir. Türkiye bu sıralamada 6. sırada yer almaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü ayrı ayrı incelendiğinde Türkiye bu sıralamada 2022 yılı için tekstil ürünleri ihracatında 3. sırada yer alırken, hazır giyim ihracatında 6. sırada yer almaktadır.

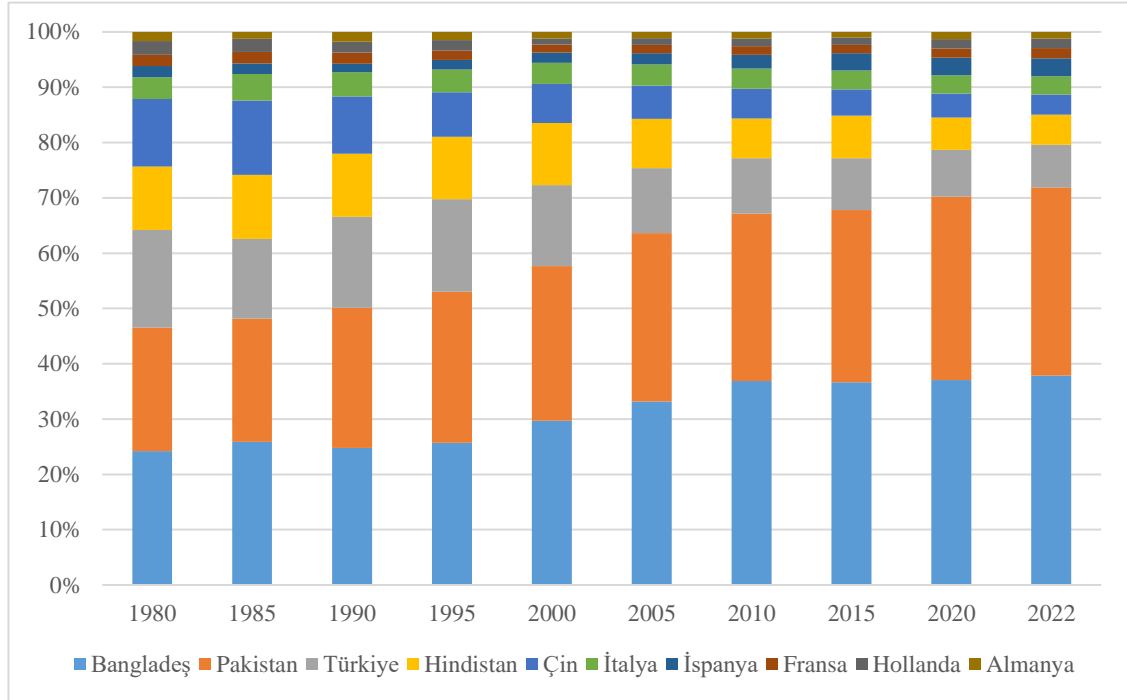
Grafik 2.2: Toplam Tekstil ve Hazır Giyim İhracatının En Yüksek Olduğu Ülkeler 1980-2022 Ortalaması (Milyon \$)

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü Veri Tabanından elde edilen verilerle yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 2.3'te seçili ülkelerin 1980-2022 yılları arasında toplam sanayi ürünleri ihracatındaki tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatının paylarının en yüksek olduğu ekonomiler gösterilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için- Bangladeş, Pakistan, Türkiye gibi- tekstil ihracatının payı toplam ihracatları içinde önemli bir düzeyde seyrederken, gelişmiş ülkelerdeki -ihracat büyüklüğü de göz önüne alındığında- tekstil ve hazır giyim ihracatının toplam sanayi ürünleri ihracatına oranı diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha düşük seviyelerdedir. Buna göre 2000 yılında tekstil ve hazır giyim ürünleri ihracatının toplam sanayi ürünleri ihracatı içindeki payı en yüksek ülkeler Bangladeş, Pakistan, Türkiye, Hindistan, Çin ve İtalya olurken, bu ülkeler açısından tekstil ve hazır giyim ürünleri ihracatının toplam imalat sanayi ihracatları içerisindeki payları sırasıyla %93, %88, %46, %35, %22 ve %11'dir. 2022 yılına gelindiğinde yine aynı ülkeler sırasıyla %91, %81, %18, %13, %9 ve %8 olarak başı çekmektedir. Diğer ülkelerde tekstil ve hazır giyim ihracatının toplam sanayi ürünleri ihracatındaki payının daha düşük seviyelerde olduğu Grafik 2.3'te görülmektedir.

Grafik 2.3: Toplam Sanayi Ürünü İhracatı İçinde Tekstil Ürünleri İhracatı Payının En Yüksek Olduğu Ülkeler (İlk 10 Ülke, Milyon \$)

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü Veri Tabanından elde edilen verilerle yazar tarafından hesaplanmıştır.

2.2. Tekstil İhracatının Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Çok eski yıllardan günümüze kadar kumaş üretimi ve dokuma alanlarında varlığını korumayı başaran Türkiye bu alanda zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu topraklarındaki uygarlıklar, tekstil ürünleri üretiminde büyük bir ilerleme göstermiş olup bu mirası günümüze kadar yaşatmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında tekstil sektörü ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyet döneminde hem devlet hem de özel sektör tarafından tekstil sektörüne yapılan yatırımlar ve modernizasyon girişimleri sayesinde, Türkiye'nin tekstil üretimi ve dış ticareti hızla artmıştır (Esi, 2017).

Tekstil endüstrisi, özellikle 1980'lerden itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dış ticaretin liberalleştirilme süreciyle birlikte uluslararası alanda daha rekabetçi hale gelmiş olup dünya pazarlarında önemli bir oyuncu olmuştur. Özellikle tekstil ve hazır giyim ürünlerinin uluslararası ticaretinde, bu değişim belirgin bir şekilde görülmüştür. Tekstil endüstrisinin, üretim ve istihdam yaratıcı etkisinin bulunması ve ihracat kanalı ile ekonomiye döviz girdisi sağlaması nedeniyle, diğer gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda

olduğu gibi Türkiye’de de öncü bir sektör durumundadır. Bir sektörün Türkiye ekonomisinin büyük bir bölümünü temsil etmesi, bu sektörün gelişiminin bir bütün olarak ekonomi üzerinde önemli bir etki yaratacağı anlamına gelmektedir. İç ve dış gelişmelere oldukça duyarlı ve yeniliklere hızla adapte olabilen tekstil sektörü, kendisi ile birlikte diğer sektörleri de önemli ölçüde etkilemektedir. Kriz ortamlarında Türkiye’nin yumuşak karnını oluşturan tekstil sektörü, kalkınma ve büyüme dönemlerinde ise ekonomideki lokomotif ve en büyük umut olmaktadır. Bu nedenle, bu sektörde rekabet gücünün sürdürülebilirliği büyük önem taşımaktadır (Öngüt, 2007).

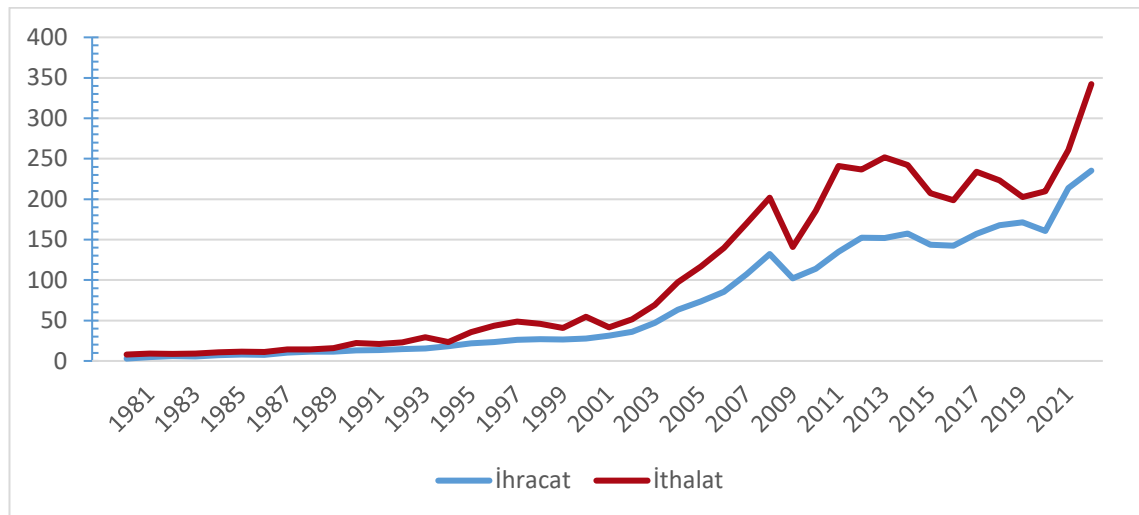
Grafik 2.4’te Türkiye ihracat ve ithalatının 1980-2022 dönemi arasındaki seyri verilmiştir. Buna göre 1990’lı yıllara kadar durağan bir seyir izleyen toplam mal ihracatı ve ithalatı Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) ile 1995’te imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması ile artış göstermiştir. Bu anlaşma, Türkiye’nin AB ülkeleriyle ticaretini kolaylaştırmak ve ekonomik entegrasyonunu artırmak amacıyla yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye’nin AB ülkeleriyle arasındaki ticarete gümrük vergilerinin kaldırılmasını ve uluslararası ticarete diğer tüm engellerin azaltılmasını sağlamıştır. Anlaşma, AB’nin iç pazarıyla Türkiye arasında sanayi ürünlerinde serbest ticareti sağlamıştır.

İlerleyen dönemde Grafik 2.4’te de görüleceği üzere 2001 yılında ithalatta bir daralma meydana gelmiştir. Bu daralmanın nedeni 2001 yılında Türkiye’nin mali bir krizle karşı karşıya gelmiş olmasıdır. Krizi IMF desteği ve istikrarlı ekonomik reformlar ile atlatan Türkiye yeni bir özel kesim ağırlıklı ekonomik modele geçmiştir. 2002 yılından 2008’e kadar olan dönemde ihracat ve ithalatta çok hızlı bir yükseliş yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin uluslararası ticaretindeki bu hızlı yükselişin nedeni olarak ilgili dönemde küresel ekonomik büyümenin oldukça yüksek olması ve AB ile başlatılan tam üyelik müzakerelerinin gerçekleşmesi şeklinde ifade edilebilir. Buna bağlı olarak, AB’ye tam üyelik müzakerelerinin bu dönemde Türkiye’nin dış ticaret potansiyelini artırdığı ve ihracatını desteklediği görülmektedir.

Grafik 2.4’te görüldüğü gibi 2008 yılına kadar ithalat, ihracattan daha fazla artmıştır. Bunun nedenlerinden biri olarak Türkiye’nin daha fazla ihracat yapabilmesi için daha fazla ithal girdiye ihtiyaç duyması gösterilebilir. Bir diğer neden Türkiye’de aynı dönemde artan kişi başına GSYH’ye bağlı olarak ithal tüketim mallarına olan talebinin de hızla yükselmesidir. Ayrıca AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması neticesinde AB ile artan ticaret, ithalat hacminde de kendisini göstermiştir. 2008 yılına gelindiğinde,

Küresel Finans Krizi'nin yaşanması ile ihracat ve ithalatta bir daralma meydana gelmiştir. 2009'dan sonraki dönemde yine artış trendine giren ihracat ve ithalat 2000'li yılların başındaki ivmeyi yakalayamamıştır. Bu durumun arkasında pek çok neden olduğu ifade edilebilir. Örneğin, ilgili yıllarda Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerinin askıya alınmasının yanı sıra 2008 finansal krizi sonrasındaki ekonomik ve ticari büyümenin küresel olarak yavaşlaması, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik buhran gibi pek çok olumsuzluk peş peşe gelmiştir. Bu dönemde Suriye Savaşı'nın patlak vermesi, 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Rahip Brunson Olayı gibi siyasi ve ekonomik dalgalanmalar yaşanmış ve bunların ülke risk primine, dolayısıyla döviz kuruna ve uluslararası ticarete yansımaları görülmüştür.

Grafik 2.4: 1980-2022 Dönemi Türkiye İhracat ve İthalatı (Milyar \$)

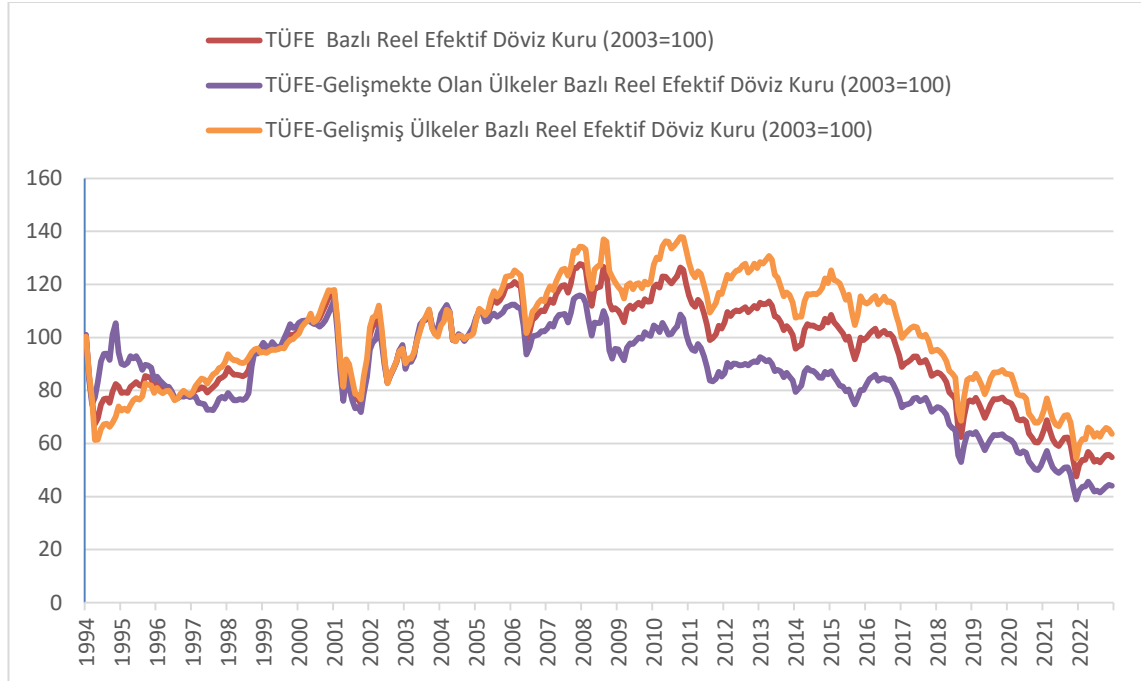

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından türetilmiştir.

Grafik 2.5'te 1994- 2022 yılları arasındaki dönemde TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru, gelişmekte olan ülkeler bazlı reel efektif döviz kuru ve gelişmiş ülkeler bazlı reel efektif döviz kurunun değerleri verilmiştir. Grafik incelendiğinde, özellikle 2008 yılı sonrasında döviz kurunda negatif bir trend ve düzensiz dalgalanmalar mevcuttur. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru TL'deki reel değerlenmenin gelişmekte olan ülkelere göre daha çok gelişmiş ülkelere karşı olduğu görülmektedir. 1994 yılından itibaren hızlı bir değerlenme sürecine giren TL, 2001 yılında yaşanan krizle birlikte sert bir düşüş ile değersizleşme yaşamıştır. İlerleyen yıllarda tekrarlayan değerlenme süreci 2008 yılında yaşanan krizle düşüşe geçmiş günümüze kadar olan süreçte TL değersizleşmeye devam

etmiş olup, alçalan trend boyunca gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere göre de belirgin şekilde değersizleşme dikkat çekmektedir.

Grafik 2.5: Reel Efektif Döviz Kuru (1994-2022)

Kaynak: TCMB, 2024

1990'lı yılların ortalarına kadar durağan ilerleyen Türkiye dış ticaret dengesi ve dış ticaret hacmi 2000 yılında 26.728 milyon dolar dış ticaret açığı artışı ile karşılaşmış ilerleyen yıllarda ticaret açığı artış trendine girmiştir. 2008 ve 2009 yılına gelindiğinde krizin de etkisiyle keskin bir ithalat daralması ile dış ticaret açığı sırasıyla yaklaşık 69.9 milyon dolar ve yaklaşık 38.8 milyon dolar açık seviyelerine düşmüştür. Benzer bir şekilde, ilgili yıllarda dış ticaret hacminde de bir düşüş görülmektedir. 2008 yılında dış ticaret hacmi yaklaşık 334 milyon dolar seviyelerinden 2009 yılında 243 milyon dolar seviyelerine düşmüştür. Sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izleyen grafik 2020 yılına gelindiğinde keskin bir şekilde artmış 2022 yılına gelindiğinde dış ticaret açığı 578 milyon dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 2.2'de Türkiye'nin 2022 yılında en fazla ihracat yaptığı ilk 20 ülke yer almaktadır. Bu ülkeler sırasıyla Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık, İtalya, İspanya, Fransa, Rusya Federasyonu, Hollanda, İsrail, Romanya, Polonya, Birleşik Arap Emirlikleri, Belçika, Bulgaristan, Mısır, Yunanistan, Çin, Ukrayna ve Libya'dır. Bu

lkeler Türkiye'nin toplam ihracatının 2022 yılı için yaklaşık %65'ini oluşturmaktadır. En fazla ihracat yapılan ülke 21.142 milyon dolar ile Almanya'dır. Almanya'yı 16.885 milyon dolar ile ABD ve 13.750 milyon dolar ile Irak takip etmektedir. Uzun yıllar boyunca Türkiye'nin toplam ihracatının önemli bir kısmı (%45-50 bandında) Avrupa ülkelerine gerçekleştirilmiştir. 2008 Küresel Finans Krizin'den sonra bu oran bir miktar düşmüş olup, onun yerini Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa - MENA) lke grubu almıştır. Bununla birlikte, 2012 yılından sonra Avrupa'nın Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı tekrar yükselmeye başlamıştır. 2022 yılı itibari ile en fazla ihracat yapılan ilk yirmi ülke içerisinde AB yesi ülkelerin payı ise yaklaşık %34 olmuştur.

Koronavirüs salgını nedeniyle tüm dünyada ani bir daralma yaşayan uluslararası ticaret 2021 yılında toparlanma eğilimine girmiş, 2022 yılında eski seviyelerini yakalamaya başlamıştır. 2021 yılı verileri ile kıyaslandığında ihracatın en fazla artış gösterdiği ülkeler %61,8, %34,3 ve %23,6 ile sırasıyla Rusya Federasyonu, Romanya ve Irak'tır. 2021 yılı verilerine göre ihracatın en fazla azalış gösterdiği ülkeler ise %10,4, %5,1 ve %4,4 ile sırasıyla Çin, Birleşik Krallık ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. İlk yirmi ihracat ülkesi içerisinde Çin dışında başka bir uzak Asya lkesi bulunmamaktadır.

Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği imalat sanayi ürünlerinde bazı sektörlerde yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Sektörel bazda bakıldığında en çok ihracat gerçekleştirilen ilk üç sektör kimyevi maddeler ve mamulleri, otomotiv, hazır giyim ve tekstil sektörüdür. Bu açıdan bakıldığında, köklü bir üretim ve ihracat geçmişine sahip olan tekstilin, Türkiye'nin sanayi üretimi ve ihracatındaki payı günden güne artan bir sektör olmuştur. Diğer sanayi sektörleri gibi tekstil sektörü de 1970'li yıllarda yüksek gümrük duvarlarıyla korunan iç piyasa sayesinde büyümüştür. 1980'lerle ithal ikameci politikanın bırakılıp ihracata dayalı bir strateji izlenmesi ile birlikte başlayan ihracata yönelik sanayileşme politikası ile özellikle Türkiye ekonomisinin can damarlarından biri olan tekstil sektörünün canlanmasına, büyümesine olanak vermiştir (Oskay, 2004: 53)

Sektöre sağlanan teşviklerle, günümüzdeki tekstil merkezi Őehirlerin dışında da birçok Őehirde yeni tesisler açılmıştır. Sektöre sağlanan bu teşvikler üretim kapasitesini arttırmış ve yeni istihdam kaynaklarını beraberinde getirmiştir. 1990'ların sonunda imalat sanayi içindeki tekstil imalatı oranı %45'e çıkmıştır (İnalçık, 2008). Aynı dönemde Türkiye, AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalamıştır. 1996 yılında Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi ile birlikte diğer birçok alanda olduğu gibi tekstil sektöründe de büyük

beklentiler yaratmıştır. Bu dönemde, firmalar yapılan gümrük birliği anlaşmasıyla ortaya çıkan olumlu havanın etkisiyle finansal kaynaklarını dikkate almadan büyük yatırımlar yaparak üretim kapasitelerini artırmışlardır. 1990-1995 döneminde sadece tekstil makineleri satın almak için 6 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır (Kök ve Çoban, 2005). Bu durumla birlikte Gümrük Birliği anlaşmasından sonra Türkiye'yi tekstil makinelerinin en büyük alıcılarından birisi haline getirmiştir. Buna karşın yatırımlarda görülen bu ani artış, plansız bir şekilde üretimde görülen aşırı kapasite sorununun da ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlgili dönemlerde aşırı kapasite durumuna ek olarak Amerikan Dolar'ının Euro karşısında değer kaybetmesiyle birlikte Avrupa piyasalarında yaşanan durgunluğun yanı sıra kapasite kullanım oranının düşmesine bağlı olarak üretim maliyetlerinde yaşanan artış, Türkiye tekstil ve hazır giyim sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir (Kök ve Çoban, 2005).

Tablo 2.2: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler, 2022 (Milyon \$)

Sıralama	Ülke	Değer	Yüzde%
1	Almanya	21.142	8,32
2	ABD	16.885	6,64
3	Irak	13.750	5,41
4	Birleşik Krallık	13.005	5,12
5	İtalya	12.386	4,87
6	İspanya	9.654	3,80
7	Fransa	9.535	3,75
8	Rusya	9.343	3,68
9	Hollanda	8.026	3,16
10	İsrail	7.032	2,77
11	Romanya	6.947	2,73
12	Polonya	5.417	2,13
13	BAE	5.253	2,07
14	Belçika	4.779	1,88
15	Bulgaristan	4.722	1,86
16	Mısır	4.557	1,79
17	Yunanistan	3.303	1,30
18	Çin	3.281	1,29
19	Ukrayna	3.059	1,20
20	Libya	2.841	1,12

Kaynak: TÜİK, 2024.

Tablo 2.3'te, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörünün ihracatındaki dünya sıralaması yer almaktadır. 2000'lerin başlarında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı ve temel olarak birim işgücü maliyetlerinin düşüklüğü ve yüksek işgücüne sahip olması nedeniyle Türkiye'nin tekstil sektörünün ihracat pazarlarındaki uluslararası rekabetinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Ancak, Türkiye ihracat pazarındaki rekabetçiliğini sürekli olarak artırmış ve Tablo 2.3'te görüleceği üzere yükselen bir trend izlemiştir. Özellikle son yıllarda birçok ekonomik krizin yaşandığı dönemde bile üst sıralardaki yerini korumuştur. Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründe başarılı olmasının ve rekabet gücünü sürdürmesinin temelinde çeşitli üstünlükleri bulunmaktadır. Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörünün üstünlükleri; Bu durumun nedeni, firmaların büyük üretim kapasitesine sahip olmaları, bol olan hammaddeye kolay erişim imkanı, sektördeki geçmişten gelen deneyim ve bilgi birikimi, kısa teslim süreleri sağlama yetenekleri, yüksek kaliteli üretim yapabilme kabiliyetleri, düşük girdi maliyetleriyle üretim gerçekleştirme olanakları, imalat sürecinde kolaylık ve esneklik sağlamaları, ayrıca çeşitli ürünler sunma yetenekleri gibi faktörlerdir. (Kök ve Çoban, 2005).

Tablo 2.3: Türkiye'nin Dünya Tekstil ve Giyim İhracatındaki Sıralaması

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2022
Tekstil İhracatı	28#	13#	16#	15#	12#	9#	7#	6#	3#
Hazır Giyim İhracatı	35#	8#	7#	5#	6#	4#	5#	7#	6#

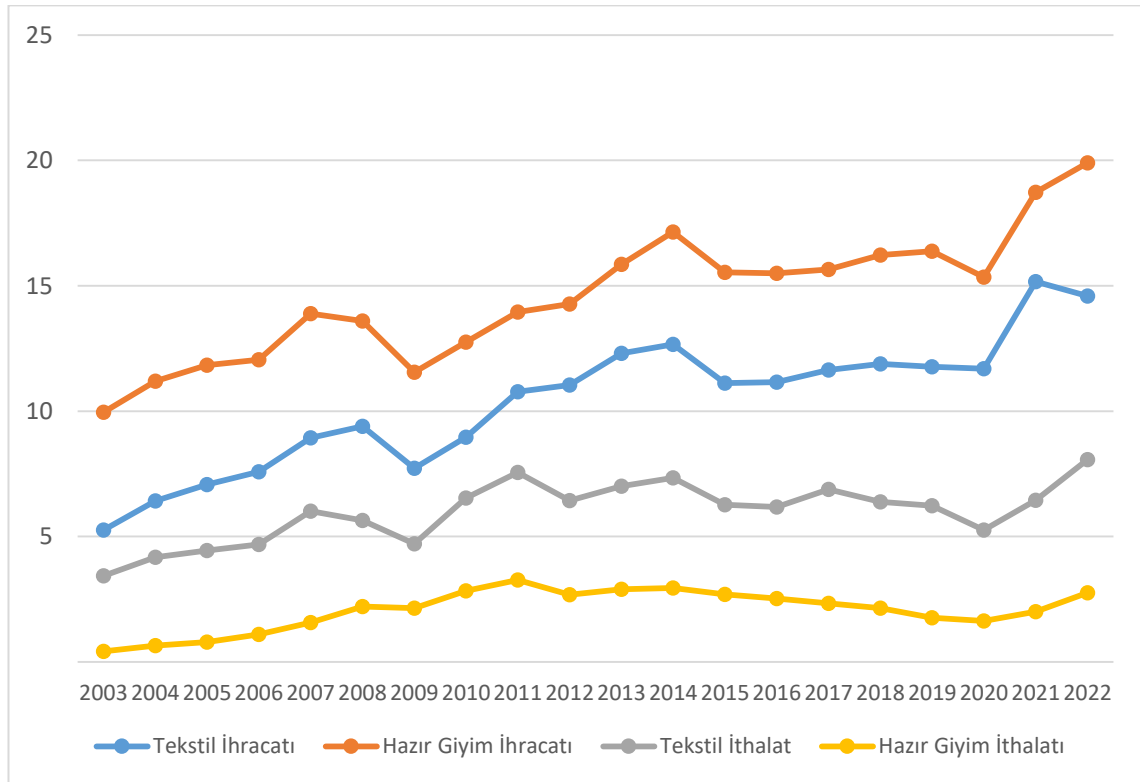
Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, 2024.

Grafik 2.6'da 2003-2022 yılları arasındaki Türkiye'nin tekstil endüstrisinde ihracat ve ithalat hacmi sunulmuştur. 2003 yılında tekstil ihracatı 9.383 milyon dolar olarak gerçekleşmiş olup, 2022 yılına gelindiğinde ihracat yaklaşık 2,4 kat artarak en yüksek seviyesine ulaşmış ve 21.706 milyon dolara ulaşmıştır. İhracattaki artış, özellikle 2010 yılından sonra ivme kazanmıştır. Diğer taraftan, Türkiye tekstil ithalatında da önemli bir artış gözlenmektedir. 2003 yılında 4.293 milyon dolar olan Türkiye tekstil ithalatı, 2022 yılına gelindiğinde 13.159 milyon dolara yükselmiştir. Bu 20 yıllık süre boyunca Türkiye tekstil ithalatında %207'lik bir artış gözlemlenmiştir. İhracat ile benzer şekilde tekstil

ithalatı da Küresel Finansal Kriz sonrasında özellikle Avrupa ülkelerinin yeniden toparlanma sürecine girmesiyle önemli bir artış göstermiştir.

Türkiye'nin tekstil sektöründeki dış ticaret fazlası 2003 yılında yaklaşık 5 milyar dolarken, 2022 yılında 8,5 milyar dolara yükselmiştir. En yüksek dış ticaret fazlası yaklaşık 11 milyar dolar ile 2021 yılında görülmüştür. 2008 yılından sonra ihracat ve ithalat hacminde bir dalgalanma görülmektedir. Bu dalgalanmaların, küresel ekonomik krizlerden ve diğer dış etkenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin, Küresel Finans Krizi'nin yaşandığı 2008-2009 yıllarında Türkiye tekstil ihracatında belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. 2010 yılında kriz sonrasında ihracatta kriz yıllarına oranla %14'lük bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye tekstil ihracatındaki azalmanın nedenleri arasında 2020 yılında koronavirus pandemisinin etkisi de gösterilebilir. 2020 yılındaki ihracat tutarı, bir önceki yıla göre %4,3 azalmıştır. Ancak 2021 yılında sektör toparlanmış ve ihracat ve ithalat hacmi rekor tazelemiştir.

Grafik 2.6: Türkiye'nin Tekstil Endüstrisinde İhracat ve İthalat Hacmi (Milyar \$)

Kaynak: TÜİK, 2024.

Bu çalışmada, Türkiye'nin tekstil sektörü ihracatı, Wu et al. (2012) çalışması takip edilerek alt kategorilere ayrıştırılarak incelenecektir. Tablo 2.4'te tekstil sektörü alt

grupları alt, orta ve üst segment tekstil ürünlerine göre sunulmuştur. Bu doğrultuda tekstil sektörü ihracatı SITC 4 Digit olarak elde edilen veriler 3 alt başlıkta gruplandırılmıştır. Birinci grup, ilk aşama ürünlerini (upstream) kapsamaktadır. Örneğin, bu grup (2614 - çekilmeye elverişli kozalar ve ipek döküntüleri, 2613 - Ham ipek (bükülmemiş), 2683 - İnce hayvan kılı (karde edilmemiş/taranmamış), 2633 - Pamuk döküntüleri (iplik döküntüleri ve ditme suretiyle elde edilen döküntüler) gibi ürünleri kapsadığından bu çalışmada bu ürünlere “**alt-segment tekstil ürünleri**” ifadesi kullanılacaktır. İkinci grup, (6543- Karde edilmiş, taranmış yün ve ince hayvan kıllarından dokunmuş diğer mensucat, 6511- Karde edilmiş, taranmış yün ve ince hayvan kıllardan iplikler, 6518- Suni ve sentetik devamsız liflerden iplikler (dikiş ipliği hariç)) gibi orta aşama ürünleri (midstream) içerdiğinden bu ürünler “**orta-segment tekstil ürünleri**” olarak adlandırılacaktır. Üçüncü grup ise (8442- Kadın/kız çocuklar için takım elbise, takım, ceket, blazer, şortlar vs.-örme, 8469- Eldiven, papyon, kravat, ve giyim eşyası teferruatı şal, eşarp, duvak vb. (örülmüş), 8428- Kadın/kız çocuklar için fanila, jüpon, slip, külot, gecelik, pijama, bornoz, sabahlık vs.) gibi son aşama ürünleri (downstream) kapsadığından bu ürünler “**üst-segment tekstil ürünleri**” olarak isimlendirilecektir.

Tablo 2.4: Tekstil Sektörü Alt Grupları

	SITC	Ürün İsmi
Alt-segment	2613	Ham ipek (bükülmemiş)
	2614	Çekilmeye elverişli kozalar ve ipek döküntüleri
	2631	Pamuk (karde edilmemiş, taranmamış)
	2633	Pamuk döküntüleri (iplik döküntüleri ve ditme suretiyle elde edilen döküntüler)
	2634	Pamuk (karde edilmiş veya penyelenmiş)
	2641	Jüt, bitki iç kabuklarının dokunabilir diğ.lifleri-ham, ıslatılmış
	2651	Keten, keten kıtık ve döküntüleri
	2652	Kendir, ham veya işlem görmüş, kıtık ve döküntüleri
	2665	Sentetik devamsız lifler (işlem görmemiş)
	2667	Sentetik devamsız lifler (taranmış, ileri işlem görmüş)
	2671	Suni devamsız lifler, suni filement demetleri
	2672	Sentetik-suni lif döküntüleri
	2681	Yapağı (sırtta yıkanmış dahil)
	2683	İnce hayvan kılı (karde edilmemiş/taranmamış)

	2686	Yün, ince/kaba hayvan kılının ditme suretiyle elde edilen döküntüleri
	2687	Yün ve ince veya kaba hayvan kılı-karde edilmiş, taranmış
	6577	Dokumaya elverişli maddelerden vatka, teknik işler için mensucattan eşya
Orta-segment	6511	Karde edilmiş, taranmış yün ve ince hayvan kıllardan iplikler
	6512	Pamuktan dikiş iplikleri
	6513	Pamuk ipliği (dikiş ipliği hariç)
	6514	Sentetik/suni devamlı/devamsız liflerden dikiş ipliği
	6516	Sentetik filament iplikler
	6517	Suni filament iplikleri (dikiş ipliği hariç)
	6518	Suni ve sentetik devamsız liflerden iplikler (dikiş ipliği hariç)
	6519	Başka yerde belirtilmeyen diğer tekstil iplikleri
	6521	Pamuktan gaz, kadife, havlu cinsi bukleli ve tırtıl mensucat
	6522	Ağırtılmamış pamuklu mensucat
	6531	Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar
	6532	Sentetik devamsız liflerden dokunmuş mensucat (ağırlık %85 >= sentetik lif içerenler)
	6533	Sentetik devamsız lifden dokunmuş mensucat (ağırlık %85 pamukla karışık sentetik içerenler)
	6534	Diğer devamsız sentetik lifden dokumalar
	6535	Viskoz ipeği mukavemetli ipliğinden dokunmuş mensucat
	6541	İpektan, İpek döküntüsünden dokumalar
	6542	Karde edilmiş, taranmış yün/kıldan dokunmuş mensucat (%85 >= yün/ince kıl içerenler)
	6543	Karde edilmiş, taranmış yün ve ince hayvan kıllarından dokunmuş diğer mensucat
	6544	Ketenden dokunmuş mensucat
	6545	Jüt-bitki iç kabuğundan dokum ve iplikler
	6549	Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat
	6561	Dokunmuş kordelalar, boldükler
	6564	Tüller ve diğer mensucat-parça, şerit, motifler halinde
	6565	İşlemeler (parça, şerit, motif halinde)
	6571	Keçe (emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış olsun olmasın)
	6572	Dokunmamış mensucat (emdirilmiş, sıvanmış olsun olmasın)
	6573	Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış mensucat, dekorlar, fanlar vs.
	6574	Kapitoneli mensucat-parçalı
	6575	Sicimler, kordonlar, ip ve halatlar, bunlardan mamul ağlar ve diğer eşya
	6577	Dokumaya elverişli maddelerden vatka, teknik işler için mensucattan eşya
	6579	Dokumaya elverişli maddelerden hortumlar, taşıyıcı kolonlar vs.

	6591	Linoleum; sıvanmış, kaplanmış mensucattan yer kaplamaları
Üst-segment	8411	Erkek/erkek çocuklar için dış giyim
	8412	Erkek/erkek çocuklar için takım elbiseler ve takımlar (örülmemiş)
	8415	Erkek/erkek çocuk için gömlekler
	8416	Erkek/erkek çocuklar için atlet, fanila, kilet, bornoz vs.
	8421	Kadın/kız çocuklar için dış giyim
	8422	Kadın/kız çocuklar için takım ve takım elbiseler
	8427	Kadın/kız çocuklar için gömlek, bluz, vs.
	8428	Kadın/kız çocuklar için fanila, jüpon, slip, külot, gecelik, pijama, bornoz, sabahlık vs.
	8431	Erkek/erkek çocuk için örme dış giyim
	8432	Erkek/erkek çocuklar için örme takım, takım elbise, ceket vs.
	8437	Gömlekler-erkek/erkek çocuk için (örme)
	8438	Erkek/erkek çocuklar için örme iç ve gece giyim eşyası
	8441	Kadın/kız çocuklar için dış giyim-örme
	8442	Kadın/kız çocuklar için takım elbise, takım, ceket, blazer, şortlar vs.-örme
	8447	Kadın/kız çocuklar için gömlek bluz/gömleklbluz-örme
	8448	Kadın/kız çocuklar için iç ve gece giyim eşyası-örme
	8451	Bebekler için giyim eşyası ve aksesuarı
	8452	Keçe, dokunmamış, sıvanmış mensucattan hazır giyim eşyası
	8454	Tişörtler, fanilalar, diğer iç giyim eşyası-örülmüş
	8455	Sütyen, korse kemerleri ve kuşakları, korse pantolonlar, çorap bağı, vb. (örülmemiş)
	8456	Yüzme kıyafeti
	8459	Spor, kayak ve diğer giyim eşyası (örülmüş)
	8461	Mendil, papyon, kravat ve giyim eşyası teferruatı şal, eşarp, vb. (örülmemiş)
	8462	Külotlu, kısa-uzun konçlu çoraplar, soketler-örülmüş
	8469	Eldiven, papyon, kravat ve giyim eşyası teferruatı şal, eşarp, duvak vb. (örülmüş)

Kaynak: Wu et al. (2012) çalışmasından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.5'te Türkiye'nin tekstil sektöründe en çok ihracat yaptığı 10 ülke alt kategorilere ayrıştırılarak sunulmuştur. Alt Segment tekstil ürünleri için İtalya, Almanya ve İspanya sırasıyla 44.4 milyon, 35.3 milyon ve 21.2 milyon dolar ile ilk üç sırada yer almaktadır. Orta segmentte üst segment ile benzer şekilde İtalya 528.7 milyon dolar ile bu segmentte de başı çekmektedir. İtalya'yı 444.9 milyon dolar ile Rusya, 269.8 milyon

dolar ile Almanya takip etmektedir. Rusya ile yaşanan uçak krizinin tüm segmentler için etkisi trendler incelendiğinde belirgin şekilde görülmektedir.

Üst segment tekstil ürünleri ihracatına bakıldığında Almanya, Birleşik Krallık ve İspanya ilk sıralarda yer almaktadır. Tablo 2.5'te ülkeler bazında bakıldığında Türkiye'nin tekstil sektöründe en büyük ihrac pazarı olan İtalya hem üst hem de orta segmentte lider konumdadır. Almanya, Türkiye'nin tekstil sektöründe ikinci büyük ihrac pazarı olup, alt, orta ve üst segment tekstil ürünleri önemli bir paya sahiptir. Diğer bir açıdan Türkiye'nin ortak sınırlara sahip olduğu İran alt segmentte önemli bir hacme sahipken üst segment ürünlerde Irak, Türkiye'nin önemli ihracat partnerleri arasında yer almaktadır.

Tablo 2.5: Türkiye'nin Tekstil Sektöründe En Çok İhrac Yaptığı 10 Ülke 2003-2022 Ortalaması (Milyon \$)

Sıralama	Alt Segment Tekstil		Orta Segment		Üst Segment Tekstil	
	Ürünleri		Tekstil Ürünleri		Ürünleri	
	Ülkeler	İhracat Hacmi	Ülkeler	İhracat Hacmi	Ülkeler	İhracat Hacmi
1	İtalya	44.4	İtalya	528.7	Almanya	2.330.5
2	Almanya	35.3	Rusya	444.9	İngiltere	1.474.6
3	İspanya	21.2	Almanya	269.8	İspanya	856.6
4	İngiltere	16.2	Bulgaristan	263.2	Fransa	675.4
5	Pakistan	15.7	İngiltere	223.6	Hollanda	569.2
6	Polonya	13.9	Romanya	204.9	İtalya	423.2
7	İran	13.5	ABD	202.6	ABD	340.5
8	Çin	13.2	Polonya	170.0	Irak	306.6
9	ABD	12.8	İspanya	164.1	Danimarka	243.5
10	Fransa	12.7	İran	162.6	Belçika	218.9

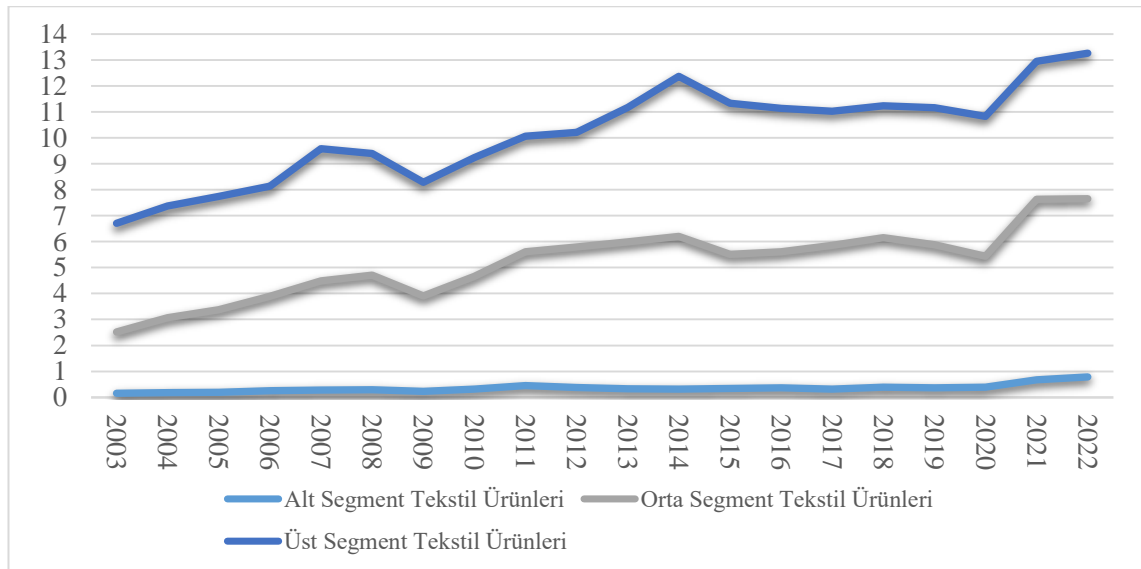
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 2.7'de Türkiye'nin 2003-2022 yılları arasındaki tekstil sektöründe alt sektörlere göre ihracat hacmi verilmiştir. Türkiye'nin tekstil sektöründe ihracat hacmi 2003 yılından 2022 yılına kadar önemli ölçüde artmıştır. Bu artış, tüm segmentlerde gözlemlenmiştir. 2022 yılında Türkiye tekstil sektöründe toplam ihracat hacmi 22 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Alt segment tekstil ürünleri ihracat hacmi, 2003 yılında 155.9 milyon dolardan 2022 yılında 786.2 milyona yükselmiştir. Bu segmentteki ihracatın 2003 ile 2022 arasında istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Alt segment

tekstil ürünleri ihracatında 2003 ile 2022 arasında ihracat hacmi yaklaşık 5 kat artış göstermiştir.

Orta segment tekstil ürünlerinin ihracat hacmi, 2003 yılında 2.5 milyar dolardan 2022 yılında 7.6 milyar dolara yükselmiştir. Bu segmentteki ihracatın da genel olarak artış gösterdiği ancak alt segment tekstil ürünleri ihracatı kadar belirgin bir artış olmadığı gözlemlenmektedir. Orta segment tekstil ürünleri ihracatında 2003 ile 2022 arasında ihracat hacmi yaklaşık 3 kat artış göstermiştir. Üst segment tekstil ihracatında diğer segmentlere göre çok daha yüksek bir hacme sahip olan Türkiye'nin 2003 yılındaki ihracat tutarı 6.7 milyar dolarken 2022 yılındaki ihracat tutarı 13.3 milyar dolara yükseliş göstermiştir. 2003'ten 2022 yılına kadar üst segment tekstil ihracatı yaklaşık 2 kat artmıştır. Grafik 2.6'da 2008 Küresel Finans Krizi ve korona virüsün ihracat üzerindeki etkileri de görülmektedir. Üst, orta ve alt segment ürün ihracatı için küresel krizin yaşandığı 2008-2009 yıllarındaki düşüşler anlamlıdır. 2020 yılı içinde görülen ihracat daralması da daralan taleple birlikte hızlı bir yükselişe geçmesi bu yükselişle küresel ekonomideki hızlı büyüme sağlanmış olup koronavirüs döneminde yaşanan ihracat durgunluğu ve sonrasında gelen ihracat artışını açıklamaktadır.

Grafik 2.7: Türkiye'nin Tekstil Sektöründe Alt Sektörlere Göre İhracat Hacmi, 2003-2022 (Milyar \$)

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen veriler ile yazar tarafından hesaplanmıştır.

Uluslararası ticaret küreselleşmenin artması ve derinleşen ekonomik entegrasyonla beraber artmıştır. Bu artışla birlikte uluslararası ticaret anlaşmaları, serbest

ticaret alanları, gümrük birlikleri vb. gibi entegrasyona yönelik anlaşmalar da yaygınlık kazanmıştır. Uluslararası ekonomik hareketliliğin artışı, ticaret partnerlerinin gelişim süreci ve refahı için büyük önem ihtiva etmektedir. Tüm bunların yanı sıra, ülkenin ulusal parasının diğer ülke para birimleri karşısındaki değerinde meydana gelen değişmelerin de dış ticaret üzerinde etkili olduğu hem teorik hem de ampirik çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

Yukarıdaki analizler göstermektedir ki tekstil sektörü ihracatı ile döviz kuru ilişkisi tekstil sektörü bir bütün halinde ele alındığında toplulaştırma sapmasına neden olabilecektir. Grafik 2.7 Türkiye'nin tekstil sektörü ihracatının alt, orta ve üst segmentlerinde hem farklı düzeylerde olduğunu hem de yıllar itibariyle gelişim seyirlerinin örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra farklı segmentlerde yer alan ürünlerin ihracatının modelde yer alan diğer açıklayıcı değişkenler tarafından da farklı etkilenme olasılığı yüksektir. Bu doğrultuda, bir sonraki bölümde Türkiye'nin tekstil ihracatı ve döviz kuru ilişkisini analiz ederken bu alt sektörler ayrı ayrı ele alınacak ve politika yapıcılara öneriler bu doğrultuda sunulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE’NİN TEKSTİL İHRACATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde birinci bölümde tanıtılan ekim modeli kullanılarak Türkiye’nin en çok tekstil ihracatı yaptığı ülkeler ile döviz kurunun Türkiye’nin tekstil ihracatı üzerindeki etkisine ilişkin yapılan ampirik analiz sonuçları sunulacaktır. Bu doğrultuda önce veri seti tanıtılacak, takiben modeldeki değişkenler açıklanacak ve model tanıtılacaktır. Sonrasında ampirik metodoloji açıklanacaktır. Ampirik literatür göstermiştir ki ülkelerin yapmış oldukları ihracat, farklı birçok değişkenden (coğrafi, ekonomik, yapısal, kültürel) etkilenmektedir. Bu değişkenler içerisinde döviz kuru yapılan ihracat üzerinde büyük bir önem ihtiva etmektedir. Bu doğrultuda, döviz kurunun Türkiye ihracatı üzerindeki etkisi Tinbergen (1962) tarafından geliştirilen Çekim Modeli kapsamında modellenerek analiz edilecektir. Döviz kurunun Türkiye ihracatı üzerindeki etkisini toplam tekstil ve hazır giyim ihracatını 3 segmente ayırıp alt segment, orta segment ve üst segment ayrımı yapılarak sırasıyla 31 ülke, 39 ülke ve 35 ülkeyi kapsayan 3 ayrı panel veri ile yapılan analizlerin bulguları sunulacaktır.

3.1. Veri Seti

Döviz kurunun Türkiye tekstil ihracatı üzerindeki etkisinin 3 alt tekstil sektörünün (alt, orta ve üst) analizinin yapıldığı bu çalışmada 2003-2022 yılları arasını kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Bunun için öncelikle ilgili alt segmentlerde 2003-2022 döneminde Türkiye’nin en çok ihracat yaptığı ülkeler belirlenmiştir. 2022 yılı itibariyle tekstil sektöründe Türkiye’nin yapmış olduğu toplam tekstil ihracatının, alt segment tekstil ürünleri için %90’ı çalışmadaki 35 ülkeye, orta segment tekstil ürünleri için %87’si çalışmada yer alan 39 ülkeye ve üst segment tekstil ürünleri için %85’i çalışmadaki 31 ülkeye yapılan tekstil ürünleri ihracatından kaynaklanmaktadır. Ayrıca seçilen veri periyodunun başlıca sebebi Türkiye’nin tekstil ihracatı için sağlanan mevcut verilerinin 2003 yılına kadar elde edilebilir olmasıdır. Bu çalışmada ampirik olarak test edilecek teorik model döviz kuru ile genişletilmiş Çekim Modeli’dir. Bu model Adam ve Moutos (2008), Arvas ve Ic (2008), Rasoulinezhad ve Kang (2016) çalışmalarında olduğu gibi

aşağıdaki biçimde oluşturulmuştur. Analizde kullanılacak veriler Tablo 3.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1. Veri Seti

Değişken	Gösterge	Kısaltma
Tekstil İhracatı	Türkiye'nin yabancı ülkelere tekstil ihracatı (ABD Doları cinsinden)	İHR
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Yabancı ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) (ABD Doları cinsinden)	GSYİH*
Reel Döviz kuru	Reel döviz kuru	REK
Mesafe	Ülkelerin başkentleri arasındaki mesafeleri ile Batı Teksas Orta ham petrol spot fiyatı (\$) ile çarpımı	MESAFE
Ticari açıklık	Ticaret/GSYİH oranı (açıklık)	TA
Gümrük Birliği	Türkiye ile gümrük birliği anlaşması olan ihracat ortağı ise 1, aksi halde 0	GB
Serbest Ticaret Anlaşmaları	Türkiye ile ikili taraflı ticaret anlaşması olan ihracat ortağı ise 1, aksi halde 0	STA

3.2. Panel Veri Metodolojisi

Ekonomik analizlerde üç farklı veri seti kullanılmaktadır. Bu veri setleri, zaman serileri, kesit verileri ve panel serileri şeklinde sıralanabilir. Tek bir kesite ait çeşitli tarihsel dönemlerde kaydedilen değer kümeleri zaman serileri olarak bilinir. Diğer bir ifade ile tek bir kesit değişkeninin zaman içerisindeki değişimlerinin aldığı değerlerdir. Kesit verisi ise sabit bir zamanda (hanehalkı, firma, ülke vb.) kesit değişkeninin aldığı değeri ifade etmektedir. Panel veri ise, birden fazla kesitin zaman içinde aldığı değerleri içermesi sebebiyle panel veri analizleri zaman serisi ve kesit verisini eş zamanlı uygulayan bir ekonometrik analiz şeklindedir.

Panel verinin analizlerinin çeşitli avantajları mevcuttur. (Baltagi, 2005):

- Belirli bir dönemde çok sayıda kesiti ele alır, bu nedenle çok daha fazla bilgi içerir.
- Bireysel ayrışıklığa izin verir. Farklı kesitlerin ayarlama süreçlerinin nasıl işlediğine dair bilgi verir.

- Serbestlik derecesine sahiptir. Daha yüksek serbestlik derecesine sahip bir değişken, modelin tahmin yeteneğini artırabilir
- Daha güçlü test yöntemlerine sahip olduğu gibi daha etkindir.
- Sahip olduğu gözlem sayısı ile çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorununu azaltır.

Ancak panel verinin analizlerinin çeşitli dezavantajları da bulunabilmektedir:

- Verilerin toplanması ve düzeltilmesinde sorunlar yaşanmaktadır.
- Verilerin toplanması sürecinde ölçüm hataları ile karşılaşılabilir.
- Veri ile ilgili çeşitli seçicilik problemleri veri kaybına yol açabilir.

Mikro ve makro panel veriler kesit boyutu ve zaman boyutuna göre ayrışır. Veride zaman boyutu kesit boyutuna göre daha az sayıda ise bu tür panellere mikro paneller, aksine kesit boyutuna göre zaman boyutu az ise bunlara da makro paneller olarak adlandırılmaktadır. Bu yönüyle mikro panellerin tahminlerinde statik ve dinamik modeller kullanılmaktadır. Statik modeller arasında uygulanan ön testler neticesinde Sabit Etkiler Modeli (SEM), Rassal Etkiler Modeli (REM) veya Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK) tahmini yapılabilmektedir. Diğer yandan modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri de eklenerek dinamik modellerde, çalışılan modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri de eklenerek Genişletilmiş Momentler Metodu endojenlik sorunları veya hata terimlerinin heteroskedastisite ve otokorelasyon gibi durumlarla başa çıkmak için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Baltagi, 2005).

Havuzlanmış En Küçük Kareler yönteminde; bireysel etkilerin olmadığı ve panel verilerin homojen olduğu kabul edilen bu yöntemde panelin bütün kesitleri için tek bir eğim katsayısı ve tek bir sabit terim bulunmaktadır. Havuzlanmış EKK regresyon modeli denklemi aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + u_{it} \quad i = 1,2, \dots, N \quad t = 1,2, \dots, T \quad (1)$$

Sabit Etkiler Modelin’de; panel veri setinde heterojenliğe izin verilerek, bireysel etkiler dikkate alınmaktadır. Havuzlanmış panel regresyon modeli ile bu noktada farklılaşmaktadır. Bu modelde zaman serilerinde belirli bir birime ait olan ve sabit kalan tüm değişimler gözlemlenmekte ve her yatay kesit seti için farklı katsayılar hesaplanabilmektedir (Asteriou ve Hall, 2011). Sabit Etkiler Modeli’nde her birime özgü

sabit etkiler hesaba katılırken modelin, sabit varyansa sahip olduğu, hata terimlerinin sıfır ortalamaya sahip olduğu ve birbirinden bağımsız olduğu ve gibi varsayımları bulundurmaktadır. Her bir birim için özgün etkiler değerlendirilmekte ve bu farklılıklar modele dahil edilmektedir. Dolayısıyla Sabit Etkiler Modeli, değişkenlerin zaman veya birime göre değişkenlik gösteren etkilerini dikkate alacak şekilde formülize edilmektedir (Hsiao, 2003; Baltagi, 2005). Sabit Etkiler Modeli (2) nolu denklemdeki gibi gösterilebilir:

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + e_{it} \quad (2)$$

$$\beta_{0i} = \beta_0 + u_i$$

Burada β_{0i} bireysel rassal etkileri göstermektedir ve her bir kesit için farklı bir sabit terim olduğunu ifade etmektedir.

Kısa panel veri modellerinin tahmini yapılırken kullanılan bir diğer yöntem ise Rassal Etkiler Modeli, Sabit Etkiler Modeli'nden farklı olarak, birimlerden kaynaklanan etkilerin sabit değil, tesadüfi (rassal) etkiler olduğunu ifade etmektedir (Hill vd., 2020). Bu modelde, birim etkisinin sabit olmadığı ve rassal olarak dağıldığı varsayılmaktadır. Rassal Etkiler Modeli'nde, birimlerden kaynaklanan etkiler modelin sabit teriminde değil, hata teriminin içerisinde yer almaktadır. Bu duruma göre, birimlerin etkilerinin sabit değerlerden ziyade rastgele değişkenler olarak ele alındığını gösterir. Buna göre, birimlerin göstermiş oldukları kendine özgü etkileri modelde rassal bileşenler olarak değerlendirilmekte ve bu etkilere hata terimi içinde yer vererek modele dahil edilmektedir. Rassal Etkiler Modeli, panel verilerdeki birimlerin heterojenliğini ve bu heterojenliğin rassal olduğunu varsayarak, yapı olarak daha esnektir (Baltagi, 2005). Rassal etkiler regresyon modeli denklem (3)'de gösterilmektedir:

$$Y_{it} = \beta X_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$u_{it} = \mu_i + \varepsilon_{it}$$

(3) nolu denklemde μ_i ile ifade edilen bireysel rassal etkiler hata terimi gibi rassaldır.

Statik modellerde modellerin tahmin edilmesinde en uygun yöntemin seçilebilmesi için bu süreçte bazı öncül spesifikasyon testleri uygulanmaktadır. Bu testler; Hausman testi, F testi ve LM testidir. F testi, Havuzlanmış EKK ile Sabit Etkiler Modeli'nin tahmin edilmesi gerektiğine karar vermek için uygulanmaktadır. Sabit Etkiler Modelinde modele bireysel etkileri dâhil edebilmek için kukla değişkenler kullanılır. F testi, bu kukla değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılığını kontrol etmek için kullanılır. F-testinin boş hipotezinde sabit kesit etkileri olmadığına karşılık, alternatif hipotezinde sabit kesit etkileri vardır hipotezi test edilir. Rassal Etkiler Modeli ile havuzlanmış EKK arasında seçim yapmak için Breusch – Pagan LM (1980) testi kullanılmaktadır. Testin boş hipotezinde rassal etkilerin olmadığı yer alırken, alternatif hipotezinde ise rassal etkilerin mevcut olduğu yer almaktadır. Testte boş hipotez reddedilirse rassal etkiler tahmincisinin seçimi uygunken, boş hipotezin reddedilmemesi durumunda HEKK yöntemi uygun olmaktadır. Panel veri çalışmasında, Sabit Etkiler veya Rassal Etkiler Modelleri arasındaki seçimi yapmak için Hausman testine başvurulur. Testin boş hipotezinde rassal etkiler tahmincisinin uygun olduğu yer alırken, alternatif hipotezinde sabit etkilerin uygun olduğu yer almaktadır. Eğer test istatistiği kritik değerden büyükse, H0 reddedilir ve Sabit Etkiler Modelinin daha uygun olduğu sonucuna varılır. Hausman testinde, gözlemlenmeyen kesite özel rassal etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında anlamlı bir korelasyon bulunup bulunmadığı sorgulanmaktadır (Asteriou ve Hall, 2007-349).

Bu çalışmada ampirik olarak test edilecek model Döviz Kuru ile Genişletilmiş Çekim Modeli olmakla birlikte Temel Çekim Modeli'nde bağımlı değişken olarak Türkiye'nin ABD Doları cinsinden tekstil ihracatı yer almaktadır. Açıklayıcı değişkenler olarak partner ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasılları, reel döviz kuru, varil başına ABD Doları cinsinden Batı Teksas ham petrol spot fiyatı ile partner ülkelerin başkentlerinin Türkiye'nin başkentine olan mesafelerinin çarpımı, Ayrıca Gümrük Birliği ve STA (Serbest Ticaret Anlaşmaları) için kukla değişkenler de modele dâhil edilmiştir.

Çalışmada Türkiye'nin seçili ticaret partnerlerine yaptığı ihracat, ilgili ülkelerin gelirleri, ilgili ülkeler arasındaki uzaklık ve ikili döviz kurlarının bir fonksiyonu olarak denklem (4)'deki gibi tanımlanmaktadır.

$$\dot{IHR}_{it} = f(Y_{it}, DIST_{i,t}, RKUR_{i,t}) \quad (4)$$

Model genişletilip, döviz kuru ve tekstil ihracatı arasındaki doğrusal ilişkinin tahmini için kullanılacak ekonometrik model denklem (5)'deki gibidir.

$$\dot{I}HR_{it} = \beta_0 + \beta_1 GSY\dot{I}H_{it}^* + \beta_2 MESAFE_{it} + \beta_3 RKUR_{it} + \beta_4 X_{it} + \varepsilon_t \quad (5)$$

İhracatın belirleyicilerinin tahmin edildiği bu modellerde ihracat üzerinde önemli etkileri olduğu genel kabul görmüş olan değişkenler ise “kontrol değişkenler” olarak modele dâhil edilmiştir. Bunlar sırasıyla, ticaret açıklığı, serbest ticaret anlaşması ve gümrük birliği üyeliğine ilişkin kukla değişkenlerdir.

Yukarıda verilen denklem (5)'in logaritmik forma dönüştürülmüş formu denklem (6)'da verilmiştir.

$$\ln \dot{I}HR_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln GSY\dot{I}H_{it}^* + \beta_2 \ln MESAFE_{it} + \beta_3 \ln RKUR_{it} + \beta_4 \ln X_{it} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Burada $\ln \dot{I}HR_{it}$ Türkiye'nin tekstil ihracatını temsil etmektedir ayrıca “t” indisi birim zaman olarak tanımlanmıştır. $\ln GSY\dot{I}H_{it}^*$ partner ülkenin gayrisafi yurtiçi hasıllarını temsil etmektedir. $\ln MESAFE_{it}$ değişkeni ise ülkeler arasındaki mesafeyi temsil etmektedir. $\ln RKUR_{it}$ iki ülkenin nominal döviz kurunun i ülkesinin tüketici fiyat endeksi ile çarpılıp, Türkiye'nin tüketici fiyat endeksine bölünmesi ile elde edilerek reel olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışmada yapılacak araştırmaya konu olan ekonometrik model, statik modeller ile tahmin edilecektir. Modelde kullanılacak temel çekim denklemi log-doğrusal formda aşağıdaki şekildedir:

$$\ln \dot{I}HR_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 GSY\dot{I}H_{it}^* + \alpha_2 MESAFE_{it} + u_{1it} \quad (7)$$

Bu çalışmanın temel amacı olan döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisini tahmin etmek amacıyla oluşturulan Genişletilmiş Çekim Modeli ise (8) nolu denklemdeki gibi tanımlanmıştır.

$$\ln \dot{I}HR_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln GSY\dot{I}H_{it}^* + \beta_2 \ln MESAFE_{it} + \beta_3 \ln RKUR_{it} + u_{2it} \quad (8)$$

Önceki literatür ülkelerin ticaret açıklığının ve iki ülke arasındaki serbest ticaret anlaşmalarının ülkenin ihracatı üzerinde önemli etkileri olabileceğini vurgulamaktadır. Buradan yola çıkarak, modelin sağlamlığını (robustness) ortaya koyabilmek adına ayrıca (9), (10) ve (11) nolu denklemler de tahmin edilecektir.

$$\ln \dot{I}HR_{it} = \gamma_0 + \gamma_1 \ln GSY\dot{I}H_{it}^* + \gamma_2 \ln MESAFE_{it} + \gamma_3 \ln RKUR_{it} + \gamma_4 \ln TA_{it} + u_{3it} \quad (9)$$

$$\ln \dot{I}HR_{it} = \delta_0 + \delta_1 \ln GSY\dot{I}H_{it}^* + \delta_2 \ln MESAFE_{it} + \delta_3 \ln RKUR_{it} + \delta_4 \ln TA_{it} + \delta_5 GB_{it} + u_{4it} \quad (10)$$

$$\ln \dot{I}HR_{it} = \theta_0 + \theta_1 \ln GSY\dot{I}H_{it}^* + \theta_2 \ln MESAFE_{it} + \theta_3 \ln RKUR_{it} + \theta_4 \ln TA_{it} + \theta_5 STA_{it} + u_{4it} \quad (11)$$

Yukarıdaki denklemlerde kukla değişkenler dışındaki tüm değişkenler logaritmik olarak dönüştürülmüştür. “ $\ln \dot{I}HR$ ” olarak ifade edilen bağımlı değişken “Türkiye İstatistik kurumu (TÜİK) veri sitesinden temin edilmiş olup Türkiye’nin ABD doları cinsinden tanımlanan 3 alt segment için tekstil ürünleri ihracatını temsil etmektedir.

“ $\ln GSY\dot{I}H^*$ ” olarak ifade edilen açıklayıcı değişkenler Dünya Bankası’nın “World Development Indicators (WDI)” veri bankasından sağlanmıştır. Partner ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasıllarını temsil etmektedir, $\ln GSY\dot{I}H^*$ Türkiye’nin tekstil ürünleri ihracatını pozitif etkilemesi beklenmektedir (Rahman vd., 2006; Jafari vd., 2011; Dinç, 2012).

“MESAFE” partner ülkelerin başkentlerinin Ankara’ya olan mesafeleri <https://www.distancefromto.net/> sitesinden km bazlı olarak alınan uzaklık ile “Federal Reserve Economic Data (FRED)” veri kaynağından alınan varil başına ABD Doları cinsinden Batı Teksas Orta ham petrol spot fiyatı ile çarpımından elde edilen değişkendir. Değişkenin Türkiye tekstil ihracatına etkisinin negatif olması beklenmektedir (Ricchiuti, 2004; Genç vd., 2011; Dinç, 2012; Ata, 2013; Özer, 2014; Atif vd., 2016).

“RKUR” Reel döviz kuru olarak tanımlanan, (nominal döviz kurunun Türkiye’nin tüketici fiyat endeksinin (TÜFE, 2010 =100) yabancı ülke TÜFE’sine (2010 = 100) oranının çarpımı) olarak verilen bağımsız değişkeni “International Monetary Fund (IMF)” veri kaynağından sağlanmış olup çalışmada döviz kuru bir birim yabancı para

karşılığına denk TL şeklinde tanımlanmıştır. Reel döviz kuru değişkeni denklem (12)'deki gibi tanımlanmıştır.

$$RKUR = \frac{NKUR * TUFETUR}{TUFEE*} \quad (12)$$

Denklemde *NKUR* olarak verilen iki ülke arasındaki nominal döviz kuru, *TUFEE** ve *TUFETUR* ise sırasıyla partner ülke ve Türkiye'nin tüketici fiyat endeksini, *RKUR* ise iki ülke arasındaki (Ticaret partneri ülke ve Türkiye) reel döviz kurunu temsil etmektedir. Nominal döviz kuru verisi Uluslararası Para Fonu (IMF)'nun Uluslararası Finansal İstatistik (IFS) veri tabanından, ülkelerin TÜFE serileri ise OECD veri tabanından elde edilmiştir. $\ln RKUR$ değişkeninin katsayısının Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerindeki etkisinin pozitif olması beklenmektedir (Bussiere vd., 2005). " $\ln TA$ " ticaret açıklığı değişkeni toplam ticaretin GSYİH'ye oranıdır. Modelde ticaret açıklığını temsil etmektedir. Değişkenin Türkiye tekstil ihracatı üzerindeki etkisinin pozitif olması beklenmektedir (Wu vd., 2012). GB Türkiye ve partner ülkelerin ortak bir Gümrük Birliği'ne üye olup olmamalarını temsil eden kukla değişkendir. Gümrük Birliği değişkeni ülkeler Türkiye'nin AB ile yapmış olduğu Gümrük Birliği'ne üyeliğine sahip iseler "1", değilse "0" değerini almaktadır. Değişkenin Türkiye tekstil ihracatı üzerindeki etkisinin pozitif olması beklenmektedir (Dinç, 2012).

STA Türkiye ve partner ülkelerin ortak imzaladıkları bir Serbest Ticaret Anlaşmasının olup olmama durumunu temsil eden kukla değişkendir. Türkiye'nin partner ülke ile imzalamış olduğu bir STA mevcutsa "1", değilse "0" değerini almaktadır. Değişkenin Türkiye tekstil ihracatı üzerindeki etkisinin pozitif olması beklenmektedir (Chan vd., 2007; Rahman, 2019).

Tablo 3.2. Katsayıların Beklenen İşaretleri

Değişkenler	Gösterge	Beklenen İşaret
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	+
REK	Reel Döviz Kuru	+
MESAFE	Başkentler Arası Uzaklık* Ham Petrol	-
TA	Ticari Açıklık	+
GB	Gümrük Birliği Anlaşmaları	+
STA	Serbest Ticaret Anlaşmaları	+

3.3. Ampirik Bulgular

Bu çalışmada Döviz Kuru ile Genişletilmiş Çekim Modeli ile Türkiye tekstil ihracatı ile döviz kuru ilişkisi analiz edilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular ile yapılacak iktisadi yorumlar sonuç bölümünde sunulacaktır. İhracat denklemi için elde edilen analiz sonuçları Tablo 3.3, 3.4 ve 3.5'te verilmektedir. F-testi ve Hausman testi sonucuna göre bireysel etkilerin açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olduğu H_0 hipotezi reddedildiği için en uygun modelin Sabit Etkiler Modeli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.3'te Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatına ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. Panel veri analizinde uygun modelin belirlenmesine ilişkin yapılan F-testi ve Hausman testi sonuçlarına göre en uygun modelin üst segment tekstil ihracatına ilişkin modellerde de Sabit Etkiler Modeli olduğuna işaret etmektedir. F-testinin sabit kesit etkilerinin olmadığı boş hipotezi tüm model tipleri için reddedilmektedir. Hausman testinin sonuçlarına göre Sabit Etkiler Modeli tahmincisinin Rassal Etkiler Modeli tahmincisine göre daha uygun olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Hausman testinin gözlemlenmeyen kesite özel rassal etkiler ve açıklayıcı değişkenler arasında görülen anlamı bir korelasyon bulunmadığı boş hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, Sabit Etkiler Modelinin daha tutarlı ve güvenilir sonuçlar verdiğini göstermektedir. Dolayısıyla, analizlerde Sabit Etkiler Modelinin kullanılması, modelin geçerliliği ve tahmin edilen sonuçların doğruluğu açısından önem arz etmektedir.

Tüm tablolarda daha önce ekonometrik denklemleri verilen denklemler 7,8, 9, 10 ve 11 için tahmin sonuçları sırasıyla aşağıdaki gibidir. Tahmin sonuçlarına göre, partner ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılları olarak tanımlanan GSYİH değişkeni tüm denklemler için istatistiksel olarak anlamlı ve beklendiği gibi pozitif olmakla beraber partner ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarındaki %1'lik artış Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatını yaklaşık %1,7 arttırmaktadır. MESAFE değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Partner ülkelerle Türkiye arasındaki mesafedeki %1'lik artışın, Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatını yaklaşık %0,5 azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Reel döviz kurunu temsil eden REK değişkeninin katsayısı negatif işarete sahip ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Reel döviz kurundaki %1'lik artış Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatını %0,2 azalttığı, ticari açıklıktaki %1'lik artışın ihracatı %0,6 arttırmaktadır. Diğer yandan GB'nin ihracata pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi mevcutken, serbest ticaret anlaşmalarının

üst segment tekstil ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Tablo 3.3. Türkiye'nin Üst Segment Tekstil Ürünleri İhracatına İlişkin Tahmin Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
GSYİH	1.663*** (0.090)	1.669*** (0.082)	1.745*** (0.090)	1.692*** (0.095)	1.737*** (0.091)
MESAFE	-0.405*** (0.067)	-0.433*** (0.070)	-0.509*** (0.081)	-0.505*** (0.081)	-0.506*** (0.081)
REK		-0.083*** (0.023)	-0.123*** (0.029)	-0.114*** (0.030)	-0.123*** (0.029)
TA	-	-	0.577*** (0.210)	0.488** (0.216)	0.582*** (0.210)
GB	-	-	-	0.321* (0.165)	-
STA	-	-	-	-	0.140 (0.110)
Sabit terim	-19.839*** (1.859)	-22.827*** (2.233)	-26.879*** (2.765)	-25.313*** (2.907)	-26.763*** (2.791)
Adj R2	0.845	0.856	0.858	0.860	0.859
Gözlem sayısı	620	620	620	620	620
F-test	54.221 [0.000]	49.840 [0.000]	49.749 [0.000]	48.029 [0.000]	47.505 [0.000]
LM-test	2262.623 [0.000]	1980.368 [0.000]	2005.481 [0.000]	1928.397 [0.000]	1879.337 [0.000]
Hausman	60.573 [0.000]	80.174 [0.000]	74.390 [0.000]	77.759 [0.000]	76.078 [0.000]
LMp_stat (AC test)	273.755 [0.000]	263.133 [0.000]	262.721 [0.000]	260.640 [0.000]	263.057 [0.000]
LMh_stat (HET test)	423.087 [0.000]	441.118 [0.000]	431.793 [0.000]	426.472 [0.000]	433.089 [0.000]
Model	FE	FE	FE	FE	FE

Panel SUR (PCSE) düzeltilmiş standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. FE: Sabit Etkiler Modelini ifade etmektedir. GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (ABD Doları), TA: Ticaret Açıklığı, REK: Reel Döviz Kuru, GB: Gümrük Birliği, STA: Serbest Ticaret Anlaşması.

Tablo 3.4'te Türkiye'nin orta segment tekstil ürünleri ihracatının bağımlı değişken olduğu modellere ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. Panel veri analizinde uygun modelin belirlenmesine ilişkin yapılan F-testi ve Hausman testi sonuçlarına göre en uygun modelin orta segment tekstil ihracatına ilişkin modellerde de Sabit Etkiler Modeli olduğuna işaret etmektedir. F-testinin sabit kesit etkilerinin olmadığı boş hipotezi tüm model tipleri için reddedilmektedir. Hausman testi sonucuna göre bireysel etkilerin

açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olduğu H_0 hipotezi reddedildiği için en uygun modelin Sabit Etkiler Modeli olduğu tespit edilmiştir.

Partner ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılları olarak tanımlanan GSYİH değişkeni ve ticari açıklık değişkenleri Türkiye'nin orta segment tekstil ürünleri ihracatını teorik beklentilere uygun bir biçimde pozitif etkilemektedir. Ticaret partneri ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarındaki %1'lik artış Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatını yaklaşık %1,1 arttırırken, benzer şekilde ticari açıklığındaki %1'lik artış orta segment tekstil ihracatını yaklaşık %1 oranında arttırmaktadır. MESAFE değişkeninin katsayısı negatif ve anlamlıdır. Türkiye ve partner ülke arasındaki %1'lik mesafe artışı orta segment tekstil ihracatını yaklaşık olarak %0,24 azaltmaktadır. REK değişkeninin katsayısı üst segment tekstil ürünü ihracatı sonucuna benzer bir şekilde negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer yandan Gümrük Birliği ve serbest ticaret anlaşmaları kukla değişkenlerinin katsayılarına ilişkin farklı bir bulguya ulaşılmıştır. Gümrük Birliği orta segment tekstil ihracatını negatif etkilerken, serbest ticaret anlaşmaları pozitif etkilemektedir. Türkiye'nin orta segment tekstil ürünleri ihracatının %87'si olan 39 ülkenin 21'inin AB dışındaki üyelerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 3.4: Türkiye'nin Orta Segment Tekstil Ürünleri İhracatına İlişkin Tahmin Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
GSYİH	0.959*** (0.056)	0.926*** (0.068)	1.048*** (0.053)	1.094*** (0.057)	1.033*** (0.054)
MESAFE	-0.192*** (0.059)	-0.186*** (0.058)	-0.276*** (0.048)	-0.274*** (0.047)	-0.271*** (0.048)
REK	-	0.025 (0.023)	-0.035* (0.018)	-0.042** (0.019)	-0.036* (0.019)
TA	-	-	0.984*** (0.135)	1.070*** (0.154)	0.965*** (0.137)
GB	-	-	-	-0.363*** (0.107)	-
STA	-	-	-	-	0.121* (0.073)
Sabit terim	-5.643*** (1.707)	-4.787** (2.031)	-11.702*** (1.651)	-13.130*** (1.816)	-11.264*** (0.000)
Adj R2	0.810	0.810	0.826	0.828	0.826
Gözlem sayısı	720	720	720	720	720
F-test	37.038 [0.000]	37.918 [0.000]	38.547 [0.000]	35.754 [0.000]	38.563 [0.000]
LM-test	2046.410 [0.000]	2025.707 [0.000]	2094.908 [0.000]	1734.285 [0.000]	2172.844 [0.000]

Hausman	83.256	74.670	73.692	88.464	63.814
	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]
LMp_stat (AC test)	350.310	351.506	337.257	327.069	336.934
	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]
LMh_stat (HET test)	527.540	561.576	509.651	512.272	518.525
	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]
Model	FE	FE	FE	FE	FE

Panel SUR (PCSE) düzeltilmiş standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. FE: Sabit Etkiler Modelini ifade etmektedir. GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (ABD Doları), TA: Ticaret Açıklığı, REK: Reel Döviz Kuru, GB: Gümrük Birliği, STA: Serbest Ticaret Anlaşması.

Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracatına ilişkin tahmin sonuçlarının yer aldığı Tablo 3.5'te F-testi ve Hausman testi sonuçlarına göre Hausman testi sonucuna göre bireysel etkilerin açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olduğu H_0 hipotezi reddedildiği için en uygun modelin Sabit Etkiler Modeli olduğu tespit edilmiştir.

Partner ülkenin GSYİH değişkeni Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracatını teorik beklentiye uygun bir biçimde pozitif etkilemektedir. Ticaret partneri ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarındaki %1'lik artışın Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracatına etkisi %1,3 ile %1,5 oranında değişmektedir. Diğer yandan MESAFE değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Türkiye ve partner ülke arasındaki %1'lik mesafe artışı alt segment tekstil ürünleri ihracatını yaklaşık olarak %0,2 azaltmaktadır. REK değişkeninin katsayısı orta ve üst segment sonuçlarının aksine alt segment tekstil ürünleri ihracatı sonucunda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Reel döviz kurundaki %1'lik artış alt segment tekstil ürünleri ihracatını yaklaşık %0,05 arttırmaktadır. Ticari açıklık değişkenleri Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracatını tüm grup segmentlerde olduğu gibi pozitif etkilemektedir. Diğer yandan Gümrük Birliği üyeliği ve serbest ticaret anlaşması olup olmadığına ilişkin kukla değişkenlerinin katsayılarında istatistiksel olarak anlamlı bir etki gözlemlenememiştir.

Tablo 3.5: Türkiye'nin Alt Segment Tekstil Ürünleri İhracatına İlişkin Tahmin Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
GSYİH	1.512*** (0.125)	1.377*** (0.127)	1.462*** (0.136)	1.474*** (0.139)	1.461*** (0.143)
MESAFE	-0.170* (0.091)	-0.150* (0.079)	-0.211*** (0.077)	-0.209*** (0.076)	-0.211*** (0.078)
REK	-	0.079*** (0.027)	0.050* (0.028)	0.052* (0.028)	0.050* (0.028)
TA	-	-	0.530** (0.254)	0.555** (0.257)	0.530** (0.254)
GB	-	-	-	-0.114 (0.221)	-
STA	-	-	-	-	0.017 (0.231)
Sabit terim	-23.773*** (3.4539)	20.255*** (3.467)	-24.374*** (4.045)	-24.747*** (4.134)	-24.340*** (4.220)
Adj R2	0.637	0.640	0.642	0.642	0.642
Gözlem sayısı	620	620	620	620	620
F-test	12.841 [0.000]	11.262 [0.000]	10.907 [0.000]	10.693 [0.000]	10.848 [0.000]
LM-test	538.028 [0.000]	464.788 [0.000]	441.710 [0.000]	427.615 [0.000]	444.624 [0.000]
Hausman	75.759 [0.000]	56.814 [0.000]	54.901 [0.000]	55.278 [0.000]	51.769 [0.000]
LMp_stat (AC test)	90.452 [0.000]	90.029 [0.000]	89.995 [0.000]	89.161 [0.000]	89.993 [0.000]
LMh_stat (HET test)	792.214 [0.000]	800.133 [0.000]	800.759 [0.000]	803.863 [0.000]	800.739 [0.000]
Model	FE	FE	FE	FE	FE

Panel SUR (PCSE) düzeltilmiş standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. FE: Sabit Etkiler Modelini ifade etmektedir. GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (ABD Doları), TA: Ticaret Açıklığı, REK: Reel Döviz Kuru, GB: Gümrük Birliği, STA: Serbest Ticaret Anlaşması. Tüm değişkenler doğal logaritma şeklindedir.

3.4.Döviz Kuru-Tekstil İhracatı İlişkinine Yönelik Bulguların Genel Değerlendirmesi

Bu bölümde döviz kuru ile tekstil ihracatı ilişkisine yönelik bulgular için tekstil ihracatı alt segmentlerine (alt, orta ve üst segment tekstil ürünleri) göre genel bir değerlendirme sunulacaktır. Çalışmada, 2000'li yıllarda TL'nin diğer para birimleri karşısındaki değerindeki değişimlerin Türkiye'nin tekstil sektöründeki ihracat odaklı büyüme stratejilerinin temel bir bileşeni olarak nasıl rol oynadığının araştırıp ampirik analizlerde Türkiye'nin tekstil sektöründeki farklı alt segmentler için bu ilişkinin farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Analiz sonuçlarına göre döviz kurunun Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatı üzerindeki etkisi temel model için negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Modele kontrol değişkenler eklendiğinde katsayı büyüklüğü daha da artmaktadır. Bu bulgu, reel döviz kurundaki artışların (TL'nin değer kaybetmesi) bu segmentin ihracatını azalttığını göstermektedir. Üst segmentteki tekstil ürünleri genellikle yüksek katma değerli konfeksiyon ürünlerden oluşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında TL'nin değer kaybetmesinin konfeksiyon ürünleri ihracat performansını olumsuz etkilediği ifade edilebilir.

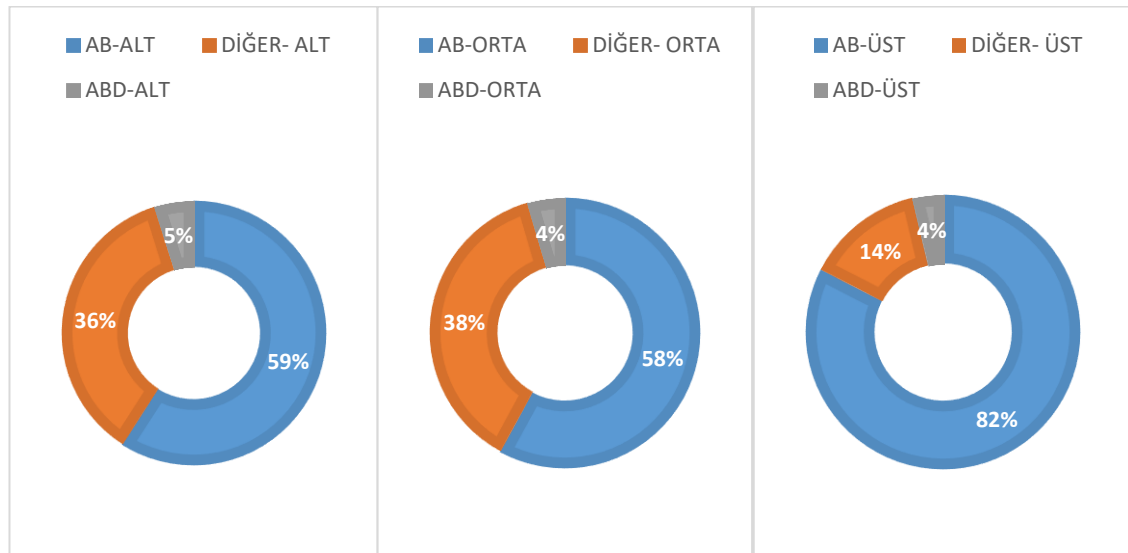
Orta segment tekstil ihracatı üzerinde temel model için reel döviz kurunun istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Kontrol değişkenlerin dâhil edildiği genişletilmiş modellerde ise reel döviz kurunun etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır ancak etki üst segment tekstil ihracatı modeline göre çok daha küçüktür. Orta segment tekstil ürünleri, genellikle iplik ve dokuma ürünlerini kapsamaktadır. Bulgular, döviz kurundaki artışın, -TL'nin değer kaybetmesi- bu segmentin uluslararası piyasalarda fiyat rekabetçiliğini olumsuz etkileyebileceğine işaret etmektedir. Aynı zamanda iplik ve dokuma ürünleri ihracatçılarının döviz kurundaki artıştan olumsuz etkilenmesi bu sektörün iç piyasadaki üst segment üreticilerine tedarik sağlamaya yönelmesine yol açabilmektedir.

Alt segment tekstil ihracatı üzerinde ise önceki modellerden farklı olarak reel döviz kurunun etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Temel modele kontrol değişkenler eklenerek model genişletildiğinde ise katsayının büyüklüğü azalmaktadır. Bu bulgu, TL'nin değer kaybetmesinin alt segment tekstil ihracatını artırdığını göstermektedir. Alt segment tekstil ürünleri genellikle düşük maliyetli ve ham haldeki ürünleri kapsamaktadır. Bu segmentteki ürünler fiyat elastikiyeti görece olarak yüksek olan ürünlerdir, dolayısıyla döviz kurundaki artış, bu segmentin uluslararası piyasalarda rekabet avantajını artırarak ihracat hacmini artırabilir. TL'nin değer kaybetmesi, bu ürünlerin yabancı para birimi cinsinden daha ucuz hale gelmesini sağlamakta, bu da yabancı alıcıların bu ürünlere olan talebini artırabilmektedir.

Döviz kuru, Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde belirleyici bir rol oynamamakta olup bu etkinin segmentlere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Üst segment tekstil ürünleri ihracatı reel döviz kurunun yükselmesinden olumsuz etkilenirken, orta segment ürün ihracatı benzer şekilde olumsuz ama görece olarak daha az, alt segment ürün ihracatı ise olumlu etkilenmektedir.

Grafik 3.1’ de alt, orta ve üst segment tekstil ihracatına göre AB, ABD, ve diğer ülkelerin payları verilmiştir. Buna göre ilgili dönemde üst segment tekstil ihracatının %82’si AB ülkelerine, %4’ü ABD’ye yapılmıştır. Bu oranlar, orta ve alt segment ürün ihracatında AB için yaklaşık %58 ve ABD için yaklaşık %5’idir. Bu grafik Türkiye’nin tekstil ihracatında en çok TL’nin Dolar ve özellikle Euro karşısındaki değerinin etkili olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca üst segment tekstil ihracatında döviz kurundaki yükselmenin negatif etkili olduğu bulgusu konfeksiyon ihracatçılarının TL’nin Euro karşısındaki değerindeki hareketlerden daha fazla olumsuz etkilenmemek adına çeşitli finansal araçlardan yararlanma (finansal okur-yazarlık kazandırılması) konusunda daha fazla bilinçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Grafik 3.1: Segmentlere Göre Ortalama İhracat ve Ülkelerin Payları

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanından elde edilen verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Ticaret açıklığı (TA), bir ülkenin dış ticarete ne kadar açık olduğunu gösteren bir göstergedir. Bu çalışmada ticari açıklık, toplam ticaretin GSYİH’ye oranı olarak hesaplanmaktadır. Ticaret açıklığının yüksek olması, bir ülkenin küresel ticaret sistemine daha entegre olduğunu ve dış ticarete daha fazla bağımlı olduğunu gösterir. Türkiye’nin tekstil ihracatında ticaret açıklığının etkisi, farklı segmentlerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak bu etkinin büyüklüğü segmentler arasında farklılık göstermektedir. Ticaret açıklığı değişkeninin katsayısı tüm segmentlerde pozitif ve genellikle istatistiksel olarak anlamlıdır. Orta segmentte Ticaret açıklığının etkisi daha yüksektir (0.965 - 1.070), üst segmentte daha düşük (0.488 - 0.582), alt segmentte ise orta seviyededir (0.530 - 0.555). Orta segment tekstil ürünlerinde ticaret açıklığının etkisinin

daha yüksek olması, Türkiye'nin orta segment tekstil ihracatının ticaret açıklığına daha duyarlı olduğunu gösterir. Orta segment tekstil ürünleri, genellikle daha geniş kitlelere hitap eden ve fiyat-kalite dengesi arayan ülkelere yönelik ürünlerden oluşmaktadır. Bu segmentte ticaret açıklığının ihracat üzerindeki etkisinin yüksek olmasının nedenleri şunlar olabilir:

- *Geniş Pazar Erişimi:* Orta segment tekstil ürünleri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan pazarlara hitap eder. Ticaret açıklığının artması, Türkiye'nin bu geniş pazarlara erişimini artırarak ihracat hacmini ve çeşitliliğini artırabilir.
- *Fiyat Rekabeti:* Orta segment ürünler, fiyat rekabetinin yoğun olduğu bir piyasada yer alır. Ticaret açıklığının artması, üretim maliyetlerinin düşmesine ve fiyat avantajı sağlanmasına yardımcı olabilir, bu da ihracat performansını olumlu yönde etkiler.
- *Tedarik Zinciri Entegrasyonu:* Ticaret açıklığı, Türkiye'nin küresel tedarik zincirlerine daha fazla entegre olmasını sağlar. Bu, orta segment ürünlerin üretiminde kullanılan girdilerin daha kolay ve daha düşük bir maliyetle temin edilmesini sağlayabilir.

Alt segment tekstil ürünlerinde ticaret açıklığının etkisi, 0.530 ile 0.555 arasında değişmektedir. Bu segmentte ticaret açıklığının etkisi, orta seviyede ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Alt segment tekstil ürünleri, genellikle temel ihtiyaçları karşılayan ürünlerden oluşur. Ticaret açıklığının alt segment üzerinde orta seviyede etkili olmasının nedenleri şunlar olabilir:

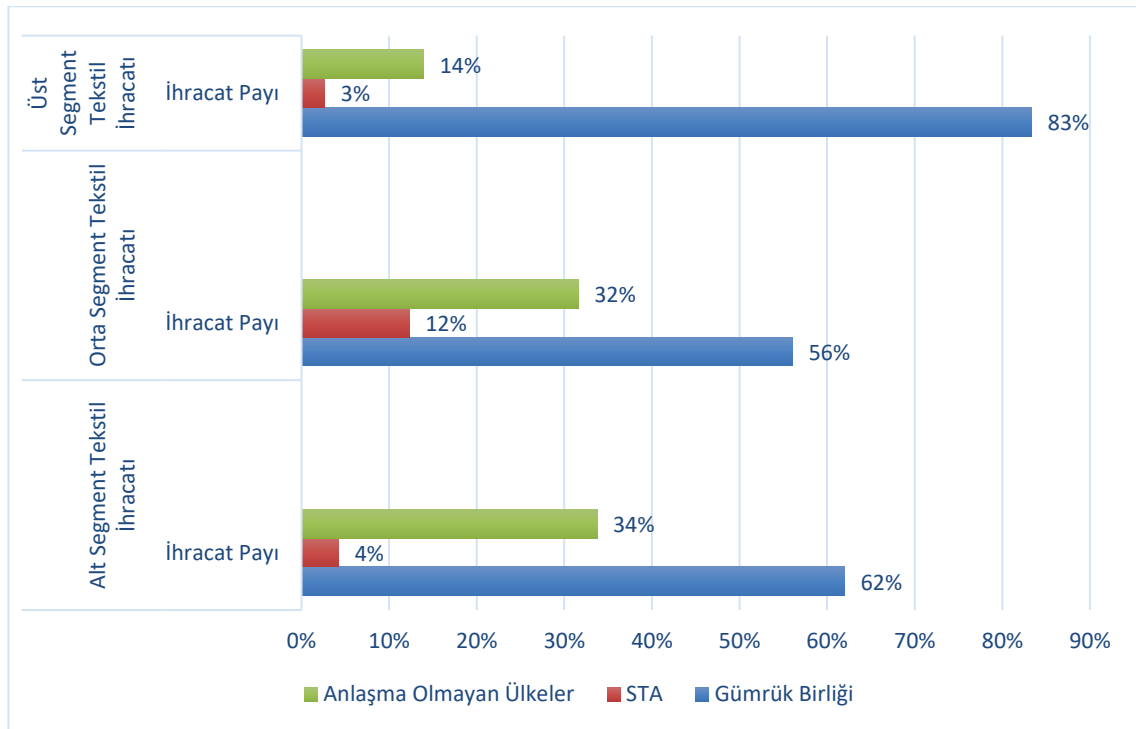
- *Temel İhtiyaç Ürünleri:* Alt segment ürünler, temel girdi niteliğindeki ürünler olduğundan, talep esnekliği düşüktür. Ticaret açıklığının artması, bu ürünlerin maliyetlerini düşürerek fiyat avantajı sağlamasına yardımcı olabilir, ancak talep üzerindeki etkisi sınırlı olabilir.
- *Fiyat Duyarlılığı:* Alt segment tekstil ürünleri ihracatı yapılan ülkeler, genellikle fiyat değişimlerinden doğrudan etkilenip ithalatını başka ülkelere kolayca kaydırabilir. Duyarlılığı yüksek olan ülkelerdir. Ticaret açıklığının artması, bu segmentteki ürünlerin fiyatlarını düşürerek talebi artırabilir.

GB ve STA değişkenlerinin üst segment tekstil ürünleri ihracatında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi (0.321) olduğu tespit edilmiştir. Bu, GB'nin üst segment ürünlerin ihracatını artırdığını göstermektedir. Orta segment tekstil ürünleri

ihracatında GB'nin etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (-0.363). Bu, GB'nin orta segment ihracatını azalttığını işaret etmektedir. Alt segment tekstil ürünleri ihracatında ise GB'nin etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir (-0.114). Bu durum, GB'nin alt segment ürünlerin ihracatına belirgin bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ayrıca Orta segment tekstil ürünlerinde STA'nın etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu, STA'nın orta segment tekstil ihracatını sınırlı da olsa artırdığını göstermektedir.

Grafik 3.2'de Türkiye'nin Gümrük Birliği Anlaşması yaptığı ülkelerin, STA yapılan ülkelerin ve diğer (herhangi bir anlaşmaya sahip olmayan) ülkelerin 2003-2022 dönemi arasındaki ortalama ihracat payları verilmiştir. Grafikte de görüleceği üzere orta segment tekstil ihracatındaki STA'nın payı diğer segmentlere göre daha fazladır, üst ve alt segmentte ise bu pay ampirik sonuçları destekler nitelikte nispeten daha az olmakla beraber özellikle üst segmentte GB'nin payı diğer segmentlere göre belirgin bir şekilde fazladır. Bu istatistikler ticaretin serbestleştirilmesine yönelik yapılan bu anlaşmaların ticaret üzerinde olumlu bir etkisinin ortaya çıkabilmesi için bu anlaşma yapılan ülkelerin toplam ticaret içindeki payının artması gerektiğine işaret etmektedir.

Grafik 3.2: Gümrük Birliği Ülkeleri, Serbest Ticaret Anlaşması Ülkelerinin ve Diğer Ülkelerin 2003-2022 Dönemi Arasındaki Ortalama İhracat Payları (%)

Kaynak: TÜİK Veri Tabanından elde edilen verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

GSYİH değişkenine bakıldığında, Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatı üzerindeki etkisinin temel model için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Modele kontrol değişkenler eklendiğinde, GSYİH değişkeninin katsayı büyüklüğü daha da artmaktadır. Bu bulgu, partner ülkelerin GSYİH'lerinde görülecek olan artışın Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatını arttırdığını göstermektedir. Başka bir deyişle, partner ülkelerin ekonomik büyümesi Türkiye'nin bu sektördeki ihracat performansını olumlu yönde etkilemekte, partner ülkelerdeki ekonomik refah arttıkça Türkiye'nin üst segment tekstil ürünlerine olan talep de artmaktadır. Bu, Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatının büyük ölçüde partner ülkelerin ekonomik durumlarından etkilendiğini ve bu ülkelerin GSYİH'lerindeki artışların Türkiye'nin ihracatını destekleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

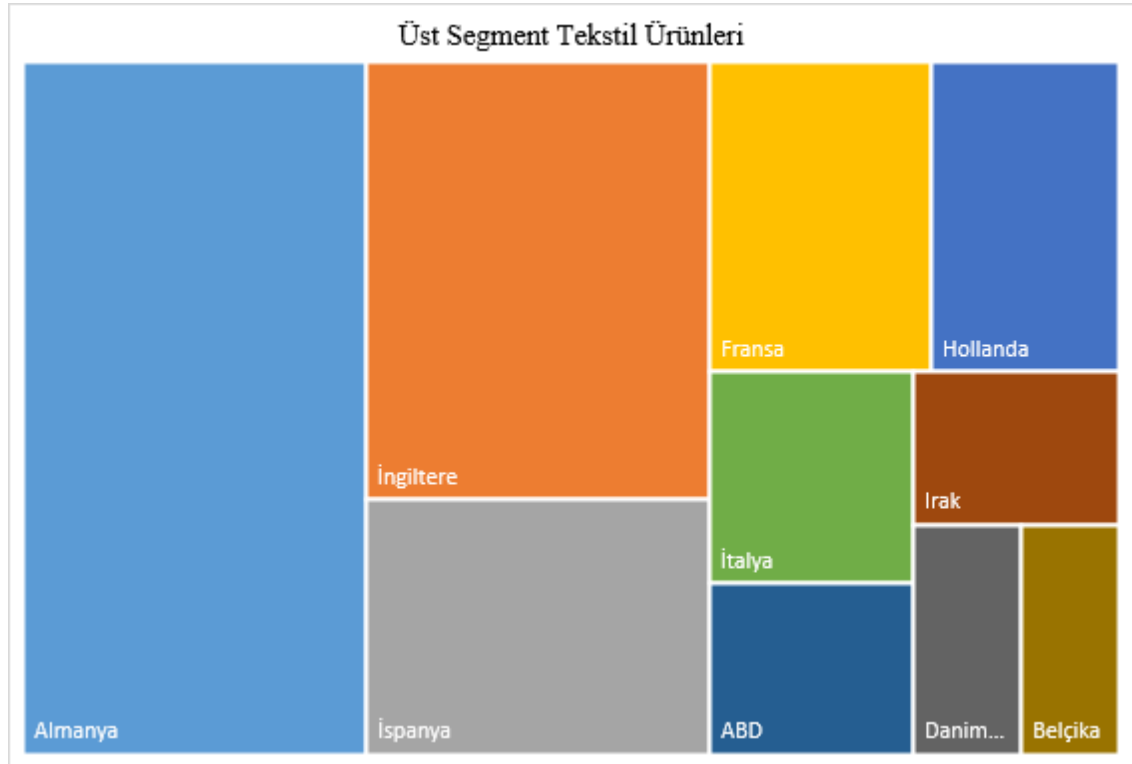
Orta segment tekstil ihracatı üzerinde GSYİH değişkeninin temel ve genişletilmiş modellerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi tespit edilmiştir. Üst segment tekstil ürünlerinde olduğu gibi, orta segment tekstil ürünleri ihracatında da modele kontrol değişkenler eklendiğinde GSYİH değişkeninin katsayı büyüklüklerinde bir artış gözlemlenmektedir. Ancak, orta segment tekstil ihracatındaki GSYİH katsayı büyüklükleri, üst segment tekstil ürünleri ihracatındaki GSYİH katsayılarına kıyasla daha küçüktür. Bu bulgular, partner ülkelerin GSYİH'lerinde meydana gelecek artışların Türkiye'nin orta segment tekstil ürünleri ihracatını anlamlı derecede arttırdığını göstermektedir. Partner ülkelerin ekonomik büyümesi, Türkiye'nin ihracatçısı olduğu orta segment tekstil ürünlerine olan talebi artırmakta ve bu durum ihracat hacmini olumlu yönde etkilemektedir. Ancak, bu etki, üst segment tekstil ürünlerindeki kadar güçlü değildir.

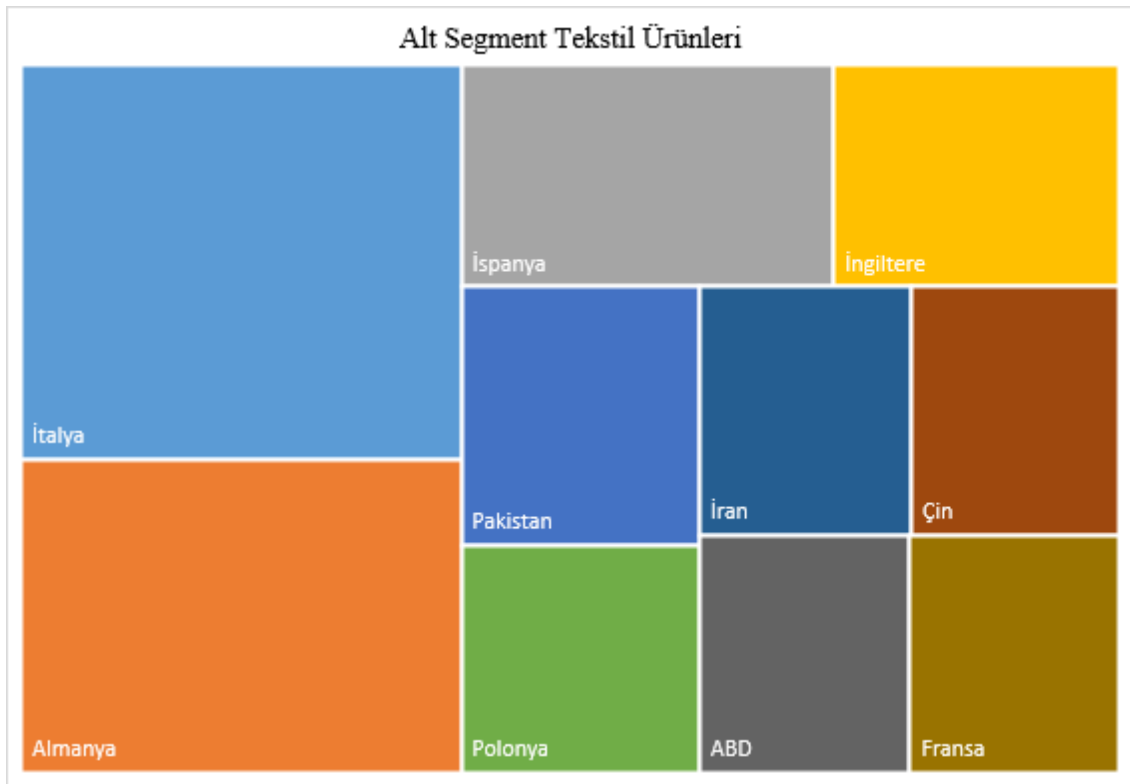
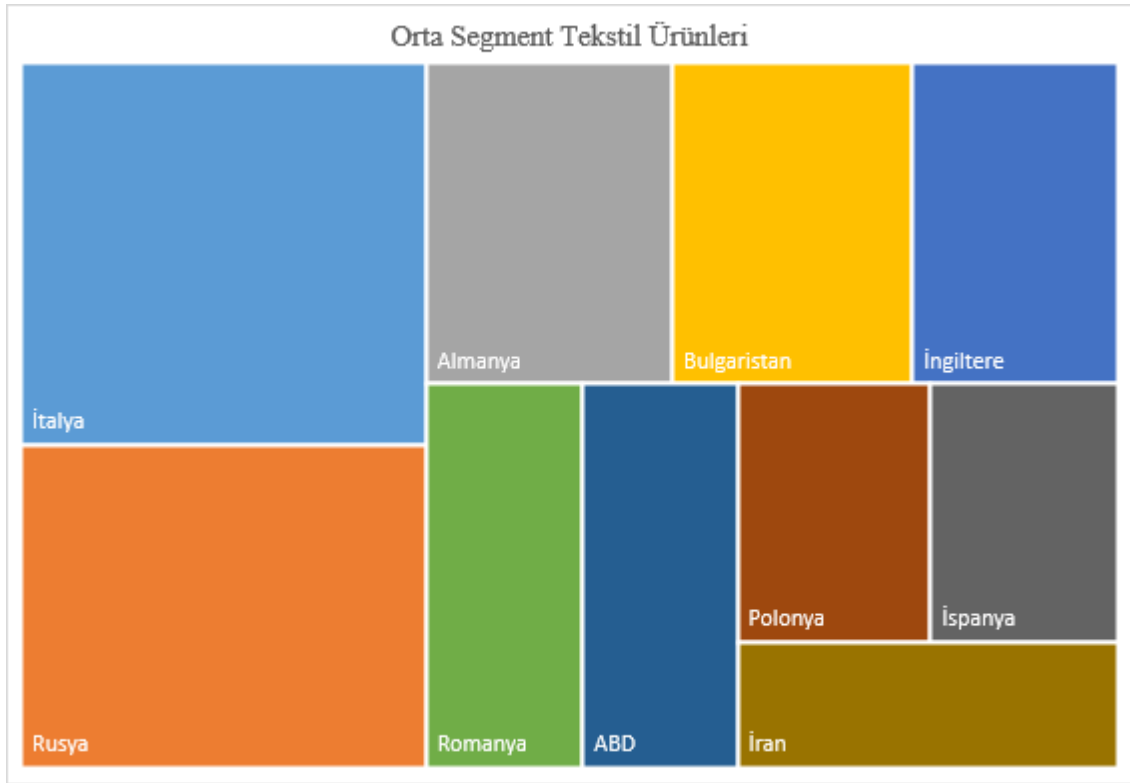
Alt segment tekstil ihracatı üzerinde GSYİH değişkeninin hem temel hem de genişletilmiş modellerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi tespit edilmiştir. Kontrol değişkenlerin bulunduğu modellere bakılırsa, GSYİH değişkeninin katsayısının büyüklüğü diğer segmentlerde olduğu gibi artmaktadır. Diğer segmentlerle GSYİH değişkeninin katsayı büyüklükleri kıyaslandığında, orta segment GSYİH katsayı değerlerine göre daha büyük üst segment GSYİH katsayı büyüklüğüne göre daha küçük katsayı büyüklüklerine sahiptir. Bu bulgular, partner ülkelerin GSYİH'lerinde meydana gelecek artışların Türkiye'nin alt segment tekstil ihracatını diğer segmentlerde görüldüğü gibi anlamlı derecede artırdığını ortaya koymaktadır. Buna göre, partner ülkelerin

ekonomik büyümesi, Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracat hacmini olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuçlar, partner ülkelerin ekonomik refahındaki artışların, sadece üst ve orta segment tekstil ürünlerine değil, aynı zamanda alt segment tekstil ürünlerine olan talebi de yükselttiğini göstermektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin alt segment tekstil ihracatının, diğer segmentlerde olduğu gibi, partner ülkelerin ekonomik durumu ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ve bu ülkelerin GSYİH'lerindeki artışların, Türkiye'nin ihracat performansını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Grafik 3.3'te üst, orta ve alt segment tekstil ürünlerinin göre en çok ihracat yapılan ilk 10 ülkenin, 2003-2022 yılları arasındaki ihracat hacimleri ortalamasına göre verilmiştir. Ayrıca Grafik 3.4'te, Grafik 3.3'te verilen ülkelerin 2003-2022 yılları arasındaki ortalama GSYİH büyüklükleri verilmiştir. Buna göre üst ve alt segment tekstil ürünleri ihracatındaki ortalama GSYİH büyüklükleri ampirik sonuçları destekler nitelikte üst segment için %31, orta segment için %30 ve alt segment için %39'dur. Diğer yandan üst ve alt segment tekstil ürünleri ihracatı yapılan ülkelere bakıldığında orta segment tekstil ürünleri ihracatı yapılan ve GSYİH büyüklüğü olarak diğer ülkelere göre görece daha küçük ülkeler olan Bulgaristan, Romanya dikkat çekmektedir.

Grafik 3.3: Alt, Orta ve Üst Segment Tekstil İhracatı Yapılan İlk 10 Ülke (2003-2022 Yılları Ortalaması Milyon \$)

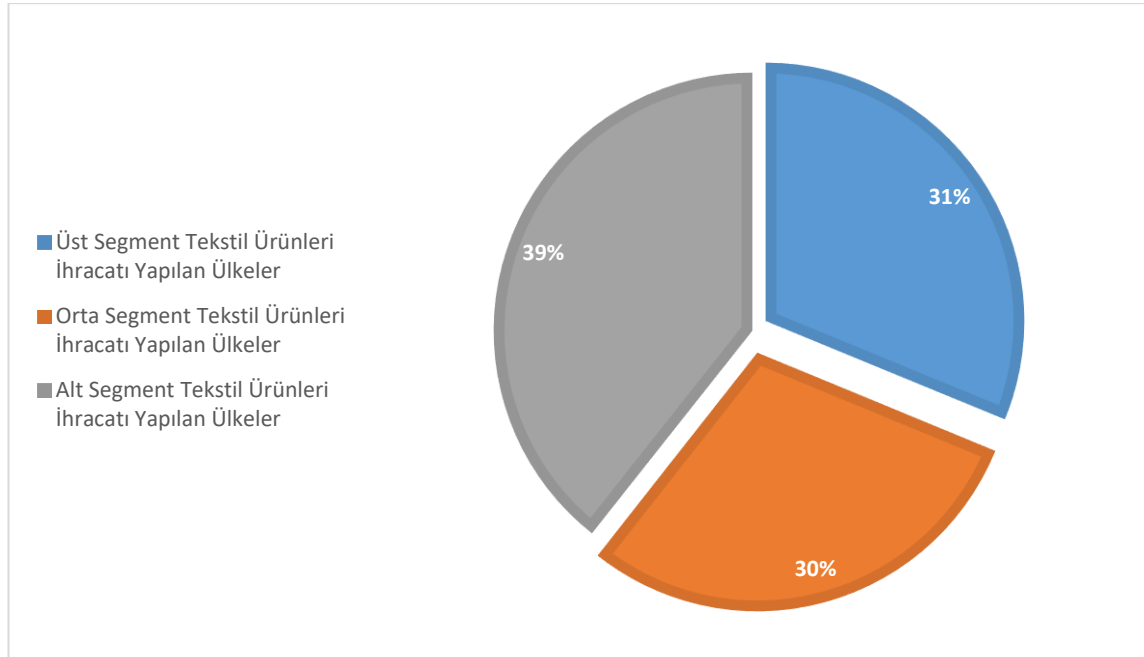

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 3.4'te alt, orta ve üst segment tekstil ihracatı yapılan ilk 10 ülkenin ortalama GSYİH büyüklükleri verilmiştir.

Grafik 3.4: Alt, Orta ve Üst Segment Tekstil İhracatı Yapılan İlk 10 Ülkenin Ortalama GSYİH Büyüklükleri (2003-2022 Yılları Milyon \$)

Kaynak: Dünya Bankası

MESAFE değişkenine ilişkin bulgulara göre değişkenin tekstil ihracatı üzerindeki etkisi tüm segmentlerde negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Üst segmentte mesafenin etkisi daha belirgin (-0.405, 0.509), orta segmentte daha düşük (-0.186, -0.276), alt segmentte ise en düşük seviyededir (-0.150, -0.211). Partner ülkeler ile Ankara arasındaki uzaklığı gösteren MESAFE değişkeni Çekim Modeli'nde ulaşım maliyetleri ile ölçülüp, MESAFE değişkenleri olarak temsil edilmektedir. Ülkeler arasındaki mesafeler arttıkça sınır ötesi ticarete nakliye ve ulaştırma maliyetleri de artmaktadır. MESAFE değişkeninin Türkiye ihracatı üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler, ticaret partneri ülkenin başkenti ile Ankara arasındaki mesafe arttıkça Türkiye'nin ihracatının azaldığını göstermektedir.

Grafik 3.5'te, alt, orta ve üst segment tekstil ürünleri ihracatına göre ortalama ihracat miktarları ve partner ülkelerin Türkiye ile mesafeleri verilmiştir. Türkiye'nin üst segment tekstil ihracatına bakıldığında, ortalama ihracat hacmi yüksek olan ülkelerin genellikle Türkiye'ye daha yakın mesafelerde bulunan ülkeler olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, ABD bu genel eğilimden sapmaktadır ve üst segment ihracatı yapılan uzak mesafedeki tek ülke olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, üst segment tekstil ürünlerinin

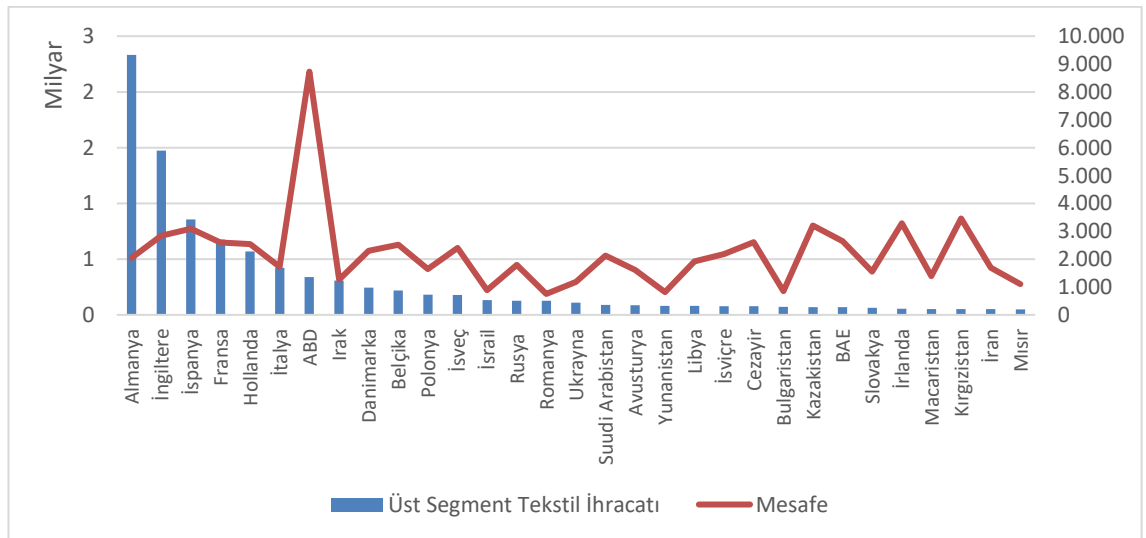
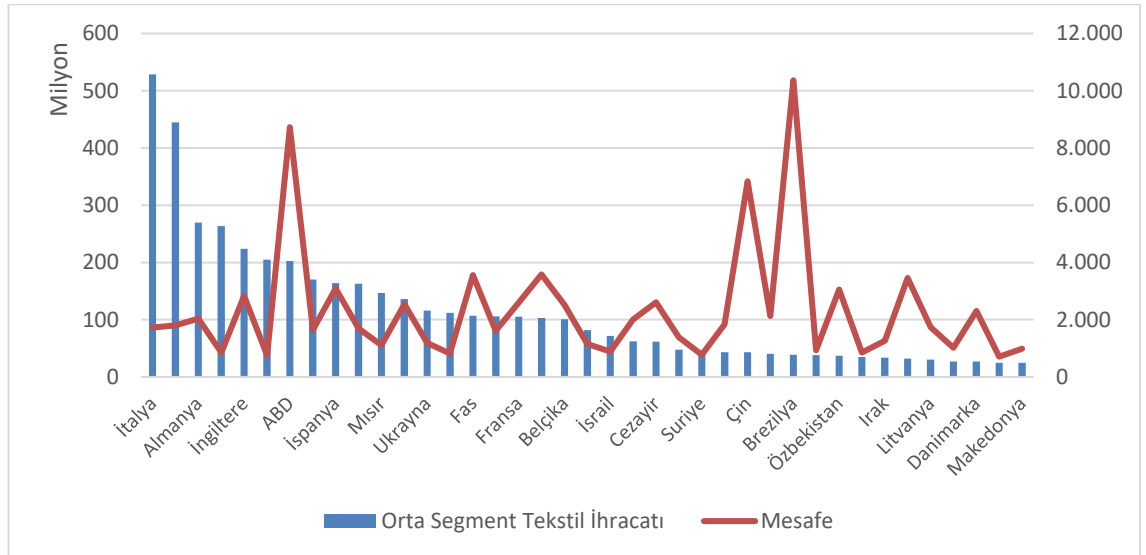
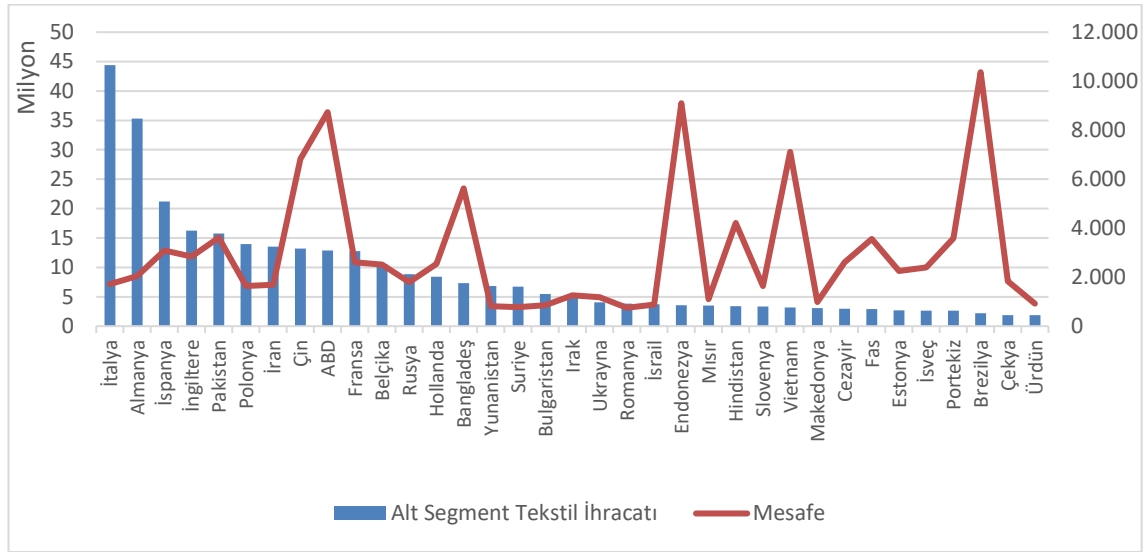
yakın pazarlarda yoğunlaşmasına ve bu pazarlarda önemli bir talep gördüğünü göstermektedir.

Orta segment tekstil ürünleri ihracatında ise, partner ülkelerin mesafeleri farklılık göstermektedir. Brezilya, Çin ve ABD gibi uzak ülkeler bu segmentte dikkati çekmektedir. Bu durum, orta segment tekstil ürünlerinin geniş bir yelpazede talep gördüğünü ve daha farklı coğrafi bölgelere hitap ettiğini göstermektedir.

Alt segment tekstil ihracatı incelendiğinde, yine Brezilya, Endonezya, Çin ve ABD gibi uzak ülkelere yapılan ihracatın belirgin olduğu görülmektedir. Bu, alt segment tekstil ürünleri ihracatının, üst segmente göre daha uzak mesafelerdeki büyük pazarlara olduğu görülmektedir. Ancak, mesafenin ihracat üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle, bu segmentteki ihracat hacminin daha düşük olması ampirik sonuçlarla tutarlılık göstermektedir.

Sonuç olarak, MESAFE değişkeni Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Üst segment tekstil ürünlerinin daha yakın pazarlara yoğunlaşırken, orta ve alt segment tekstil ürünleri ise, Brezilya, Endonezya, Çin ve ABD gibi uzak pazarlara olan ihracat da önemli bir paya sahiptir. Bu durum, farklı tekstil segmentlerinin ihracat stratejilerinde mesafenin önemli bir faktör olduğunu ve segmentlere göre değişen pazar dinamiklerinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

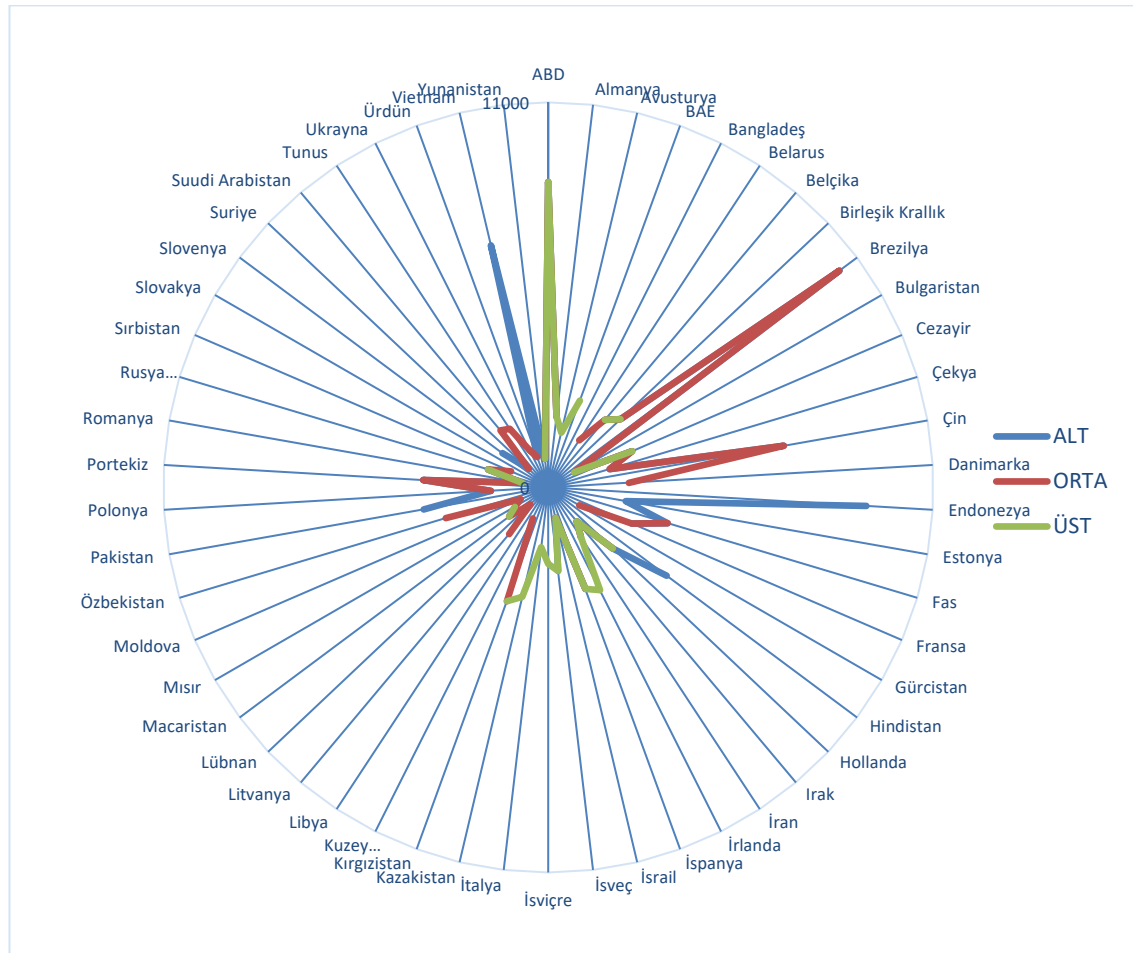
Grafik 3.5: Segmentlere Göre Ortalama İhracat ve Ticaret Partneri Ülkelerin Mesafeleri

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanından elde edilen verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 3.6'da segmentlere göre ticaret partneri ülkelerin mesafelerini gösterilmiştir. Türkiye'nin tekstil ihracatı için farklı segmentlerdeki ticaret partnerlerinin mesafeleri Grafik 3.5'te gösterildiği gibi alt ve orta segmentte daha dalgalı bir yapıdayken üst segment ürün ihracatı yapılan ülkeler daha çok yakın ticari partnerlerinden oluşmaktadır. Sonuç olarak bu da Çekim Modeli'nin savunduğu temel argüman olan ülkeler arasındaki mesafenin artmasıyla ticaret hacimlerinin azaldığı ilkesini desteklemektedir. Mesafenin artması, ticaretin maliyetlerini ve lojistik zorlukları artırarak ticaretin azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, üst segment ürünlerin daha yakın ticari partnerlerle yoğunlaşması ve bu segmentteki ihracat hacminin yoğunluğu, coğrafi yakınlığın ticaretin belirleyici faktörlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Grafik 3.6: Segmentlere Göre Ticaret Partneri Ülkelerin Mesafeleri

Çalışma sonucunda veriler döviz kurunun, Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde belirleyici bir rol oynamadığını ve bu etkinin tekstil sektörünün farklı segmentleri arasında değişkenlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Döviz kurunun yanı sıra ticaret açıklığı, GSYİH ve mesafe gibi faktörler de Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde önemli bir etkisi söz konusudur. Ticaret açıklığı, Türkiye'nin küresel tedarik zincirlerine entegrasyonunu kolaylaştırarak, üretim maliyetlerinin düşmesine ve rekabet gücünün artmasına katkı sağlamaktadır. GSYİH değişkeni, partner ülkelerin ekonomik büyümesinin Türkiye'nin tekstil ihracatını artırdığını göstermektedir. Üst segment tekstil ürünleri ihracatı, partner ülkelerin GSYİH'sindeki artışlarla daha fazla desteklenmekte olup, ekonomik refah arttıkça bu ürünlere olan talep de artmaktadır. MESAFE değişkeni ise Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde önemli bir rol oynamakta ve bu etkinin segmentler arasında farklılık gösterdiği gözlemlenmektedir. Üst segment ürünlerin ihracatı genellikle daha yakın pazarlara yoğunlaşırken, orta ve alt segment ürünler daha uzak pazarlara ihracat yapmaktadır. Sonuç olarak, döviz kuru, Türkiye'nin tekstil ihracatında merkezi bir rol oynamakta olup, bu etkinin segmentlere göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Ticaret açıklığı, GSYİH ve mesafe gibi faktörler de ihracat performansını önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye'nin tekstil sektörü, bu dinamikleri dikkate alarak ihracat stratejilerini şekillendirmeli ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı dirençli olmalıdır.

SONUÇ

Çekim modeli, Jan Tinbergen tarafından ortaya koyulduğu tarihten bu yana uluslararası ticaret alanında sıkça kullanılan ve teorik literatürde yoğun şekilde tartışılan bir modeldir. Temelinde, ülkeler arasındaki ticaretin büyüklüğünü, ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve aralarındaki mesafe ile ilişkilendirmektedir. Çekim Modeli'ndeki temel düşünce, ticaret partnerlerin ekonomik büyüklüklerindeki artışın ticareti olumlu etkilediği, aralarındaki mesafenin ise ticareti olumsuz etkilediğidir. Bunun sebebi, taşıma maliyetlerinin mesafe ile orantılı olarak artmasıdır. Çekim modeli, uluslararası ticaretin yanı sıra birçok alanda yapılmış bölgesel ekonomi çalışmalarında ülkeler veya bölgeler arasındaki ekonomik etkileşimleri ve iş birliklerini analiz etmek için, göç araştırmalarında ülkeler veya bölgeler arasındaki göç hareketlerini incelemek için ve yatırım ve sermaye akışları çalışmalarında ülkeler arasındaki doğrudan yabancı yatırımları ve sermaye akışlarını açıklamak için de literatürde sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, Çekim Modeli'nin teorik kökenleri açıklanmakta, daha sonra Çekim Modeli kapsamında döviz kuru ile dış ticaret ilişkisini ve özelde döviz kuru ile tekstil ihracatı ilişkisini inceleyen çalışmalar sunulmuştur.

Özellikle geçen yarım asırda Çekim Modeli ile yapılan çalışmaların sayısı giderek artmış, literatür farklı çalışmalarla zenginleşmiştir. Literatür geliştikçe Çekim modeline yeni açıklayıcı değişkenler eklenmiş ve bu değişkenlerin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri derinlemesine analiz edilmiştir. Literatürde döviz kuru da sıklıkla kullanılan açıklayıcı değişkenler arasında yer almış ve uluslararası ticareti nelerin belirlediğini incelemek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Döviz kurunun özelde tekstil ihracatı üzerindeki etkisi de ampirik literatürün inceleme alanlarından biri olmuştur. Çekim Modeli aracılığı ile yapılan çeşitli incelemeler arasında, döviz kurunun tekstil ihracatına pozitif etkisi olduğunu tespit eden çalışmalar mevcuttur (Tsang ve Au, 2008 ve Rahman, 2019). Diğer yandan döviz kurunun tekstil ihracatına negatif ve anlamsız etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Chan ve Au, 2007; Özer, 2014).

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk olarak tekstil ticaretinin dünya ekonomisindeki yeri incelenmiş olup, daha sonra bu sektörün Türkiye ekonomisi için önemi incelenmiştir. Bu bölümle ilgili görsel ve yazılı veriler ışında yapılan çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- ❖ Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ihracatı 1980'lerden bu yana sürekli artış göstermektedir.

- ❖ Türkiye, dünya tekstil ihracatında %3.6'lık bir paya sahip olarak bu alanda önemli bir aktör konumundadır.
- ❖ Türkiye'nin en büyük ihracat pazarları AB ülkeleridir ve bu ülkelerle olan ticaret ilişkileri tekstil ihracatı üzerinde büyük etkiye sahiptir.
- ❖ Tekstil sektörü, Türkiye'nin GSYİH'si, dış ticaret hacmi ve döviz gelirleri gibi makroekonomik göstergelerde önemli bir rol oynamaktadır.
- ❖ Alt, orta ve üst segment tekstil ürünlerinin ihracat hacimleri ve gelişim seyirleri farklılık göstermektedir. Farklı segmentlerdeki ürünlerin fiyat elastikyetleri ve döviz kuru değişimlerine verdikleri tepkiler değişkenlik göstermektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'nin tekstil ihracatı yaptığı ürünler 3 alt segmentte incelenmiştir. Çalışmada 2003-2022 yılları arasında Türkiye'nin tekstil ihracatına ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. Türkiye'nin tekstil ihracatı, en çok ihracat yapılan ülkeler dikkate alınarak üç segmentte (alt, orta ve üst) analiz edilmiştir. Bu segmentlerin her birine yönelik olarak 3 farklı panel veri analizi yapılmıştır. Analizlerde kullanılan veri seti ve metodoloji tanımlandıktan sonra panel ekonometrisi tekniklerinden yararlanılarak “Döviz Kuru ile Genişletilmiş Çekim Modeli” analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde tekstil ihracatı değişkeni için Türkiye'nin tekstil ihracat hacmi (ABD doları cinsinden) kullanılmıştır. Analizde kullanılan diğer açıklayıcı değişkenler ise şunlardır: (i) GSYİH, (ii) Reel Döviz Kuru (REK), (iii) mesafe, (iv) Ticari Açıklık, (v) Gümrük Birliği Üyeliği (GB) ve (vi) Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA).

Bu değişkenlerin her biri, tekstil ihracatı üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla modele dâhil edilerek çeşitli modeller tahmin edilmiştir. Literatürde tekstil ihracatını açıklamada sıkça kullanılan bu değişkenler, Türkiye'nin ihracat performansını etkileyen başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır. Çalışmanın bulguları, Türkiye'nin tekstil ihracatının segmentler bazında önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, politika yapıcılar ve sektör temsilcileri için tekstile ait segmentlere özgü stratejiler geliştirme konusunda yol gösterici olacaktır.

Alt segment Türkiye tekstil ihracatı üzerinde en çok etkisi olan değişken olarak partner ülkelerin GSYİH olarak öne çıkmaktadır. Yapılan analizlere göre, partner ülkelerin GSYİH'sindeki %1'lik artış, Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracatını %1.3 ile %1.5 oranında artırmaktadır. Buna göre, partner ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin artmasının, alt segment tekstil ürünlerine olan talebi önemli ölçüde

artırdığını göstermektedir. Alt segment tekstil ihracatı üzerinde ikinci en çok etkisi olan değişken, ticaret açıklığıdır. Ticaret açıklığındaki %1'lik artış, Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracatını yaklaşık %0.5 oranında artırmaktadır. Bu bulgu, ticaret açıklığının artmasının, Türkiye'nin alt segment tekstil ihracatını önemli ölçüde pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Ticaret açıklığının yüksek olması, bu segmentteki ürünlerin uluslararası pazarlara daha kolay ve daha rekabetçi bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin alt segment tekstil ihracatı üzerinde üçüncü en çok etkisi olan değişken, reel döviz kuru değişkenidir. Reel döviz kurundaki %1'lik artış, alt segment tekstil ihracatını %0.05 ile %0.08 oranında artırmaktadır. Reel döviz kurundaki değişimlerin, Türkiye'nin alt segment tekstil ihracatını pozitif yönde etkilediğini ve döviz kurundaki artışların bu segmentteki ürünlerin ihracatını artırdığını göstermektedir. Türkiye'nin alt segment tekstil ihracatı üzerinde etkisi olan bir diğer değişken ise MESAFE değişkenidir. Türkiye ve partner ülke arasındaki %1'lik mesafe artışı, alt segment tekstil ürünleri ihracatını %0.1 ile %0.2 oranında azaltmasına neden olmaktadır. Yapılan ihracatın diğer segmentlere göre daha uzak ülkelere olduğu göz önüne alınırsa, MESAFE değişkeni bu segmentte büyük bir öneme sahip olmakla beraber, iki ülke arasındaki mesafenin artmasının, alt segment tekstil ihracatı üzerinde beklentiye uygun olarak negatif bir etkiye sahip olduğunu ve ulaşım maliyetlerinin artmasının Türkiye'nin alt segment tekstil ürünleri ihracat hacmini azalttığını göstermektedir. Diğer değişkenlerden Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmaları değişkenlerinin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Politika yapıcılar bu doğrultuda şu hususlara dikkat edebilir:

- Partner ülkelerle ekonomik ilişkileri güçlendirmelidir.
- Ulaşım ve lojistik altyapısının iyileştirilmelidir.
- Yerli markaların destekler verilip uluslararası pazarlardaki rekabet

sağlanmalıdır.

- Ar-Ge ve inovatif tekstil ile segmentlerin katma değeri artırılmalıdır.

Türkiye'nin orta segment tekstil ürünleri ihracatı üzerinde en çok etkisi olan değişken, alt segment tekstil ürünleri ihracatı ile benzer şekilde partner ülkelerin ekonomik büyüklükleridir. Analizlere göre, partner ülkelerin GSYİH'sindeki %1'lik artış, Türkiye'nin orta segment tekstil ürünleri ihracatını modellere göre %0.93 ile %1.1 oranında artırmaktadır. Bu bulgu, partner ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin artmasının, orta segment tekstil ürünlerine olan talebi önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Orta

segment tekstil ihracatı üzerinde ikinci en çok etkisi olan değişken, ticaret açıklığıdır. Ticaret açıklığındaki %1'lik artış, Türkiye'nin orta segment tekstil ürünleri ihracatını çalışılan modellere göre %0.96 ile %1.07 oranında artırmaktadır. Bu sonuç, ticaret açıklığının artmasının, Türkiye'nin orta segment tekstil ihracatını önemli ölçüde pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Nitekim ticari açıklık; firmaların maliyetlerini düşürücü bir faktördür, ülkelerin uluslararası pazarda daha fazla paya sahip olmasına olanak sağlamak ve yatırımları arttırmaktadır. Ticaretin önündeki engel ve kısıtlamaların azaltılması veya kaldırılması, özellikle pazar arayan ve ihracat odaklı ülkeler için önemlidir. Orta segment tekstil ihracatı üzerinde önemli etkisi olan bir diğer değişken, partner ülkelerle olan mesafedir. Mesafedeki %1'lik artış, Türkiye'nin orta segment tekstil ihracatını %0.19 ile %0.27 oranında azaltmaktadır. Bu bulgu, ülkeler arasındaki mesafenin artmasının, taşıma maliyetlerini yükselterek ticareti olumsuz etkilediğini göstermektedir. Reel döviz kurunun, orta segment tekstil ihracatı üzerinde temel model için anlamlı bir etki tespit edilememişken, kontrol değişkenlerinin olduğu modellerde reel döviz kurunun etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Genişletilmiş modelde orta segment tekstil ihracatı üzerinde dördüncü en çok etkisi olan değişken, reel döviz kurudur. Reel döviz kurundaki %1'lik artış, Türkiye'nin orta segment tekstil ihracatını %0.03 ile %0.05 oranında azaltmaktadır. Bu bulgu, döviz kurundaki artışların, orta segment tekstil ürünlerinin fiyat rekabetçiliğini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Literatürde döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisi çoğunlukla pozitif ve çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Orta segment tekstil ihracatı üzerindeki negatif döviz kuru etkisinin birkaç olası sebebi şu şekilde açıklanabilir: (i) Döviz kurundaki artış, ithal edilen hammaddelerin ve ara malların maliyetlerini artırabilir. (ii) Döviz kurundaki artış, iç piyasada enflasyonist baskılara yol açabilir. Artan enflasyon, iç pazardaki tüketici talebini de olumsuz etkileyebilir ve bu durum, üreticilerin ihracat kapasitelerini sınırlayabilir. (iii) Döviz kurundaki dalgalanmalar, finansal belirsizlikleri artırır. Bu belirsizlikler, üreticilerin ve ihracatçıların uzun vadeli planlar yapmalarını zorlaştırabilir ve riskleri artırabilir.

Orta segment tekstil ihracatı üzerinde beşinci önemli değişken, Gümrük Birliği (GB) anlaşmalarıdır. Gümrük Birliği değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer yandan, Serbest Ticaret Anlaşmaları değişkeni, orta segment tekstil ihracatı üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Buna göre, STA Türkiye'nin orta segment tekstil ihracatında belirgin ve olumlu bir etkiye

sahipken, Gümrük Birliği orta segment tekstil ihracatı üzerinde olumsuz ve düşük bir etkiye sahiptir. Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının ihracat paylarına bakıldığında ise sırasıyla %56 ve %12'dir. Diğer segmentlerle kıyaslandığında, STA orta segment tekstil ürünleri ihracatında en büyük paya sahiptir. Literatürde Gümrük Birliği anlaşmalarının ticareti genellikle pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Gümrük Birliği'nin olumsuz etkisinin birkaç olası sebebi şu şekilde açıklanabilir: (i) Gümrük Birliği kapsamında, Türkiye'nin ithal ettiği bazı hammaddeler ve ara ürünler üzerindeki gümrük vergileri kaldırılmış olabilir. (ii) Gümrük Birliği ile birlikte gelen düzenleyici uyum zorunlulukları, Türkiye'deki orta segment tekstil üreticilerinin üretim süreçlerinde ek maliyetler ve uyum gereksinimleri ile karşılaşmasına neden olabilir. (iii) Gümrük Birliği'nin bir diğer olumsuz etkisi, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan serbest ticaret anlaşmaları yapma yeteneğini sınırlamasıdır. AB ile uyumlu ticaret politikaları izleme zorunluluğu, Türkiye'nin bazı potansiyel ticaret partnerleri ile serbest ticaret anlaşmaları yapamamasına yol açabilir ve bu da orta segment tekstil ihracatını sınırlayabilir.

Bulgular, orta segment tekstil ihracatının dinamiklerini anlamada ve gelecekteki ihracat stratejilerini belirlemede önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle partner ülkelerin ekonomik büyümesini ve ticaret açıklığını artırmaya yönelik uyguladıkları politikalar, orta segment tekstil ihracatını destekleyici bir rol oynayabilir. Aynı zamanda, döviz kuru dalgalanmalarına karşı daha dirençli olabilmek için ihracatçılara finansal risk yönetimi ve finansal okuryazarlık konusunda eğitimler verilebilir, destekler sağlanabilir. Gümrük Birliği anlaşmalarının olumsuz etkilerini dengelemek ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının olumlu etkilerinden daha fazla yararlanmak için, alternatif pazarlara yönelik sektörün gücünü artırma doğrultusunda tedbirler alınabilir. Bu doğrultuda, yerli üreticilerin kapasite artırımı ve kalite standartlarını yükseltmeleri teşvik edilerek, alternatif pazarlardaki talebin artması sağlanabilir. Bu şekilde, orta segment tekstil ihracatının sürdürülebilir bir şekilde büyümesi ve uluslararası rekabet gücünün artırılması hedeflenmelidir. Politika yapıcılar bu hususta ayrıca aşağıdaki politika önerileri sunulabilir.

- Gümrük Birliği ülkelerindeki pazar paylarını arttırmaya yönelik politikalar izlenmelidir.
- Gümrük Birliği ülkelere yönelik ihracata teşvik programları uygulanmalı ve özendirilmelidir.
- Etkin döviz kuru politikaları ile ihracatçıların kur riski endişeleri azaltılmalıdır.

- Yerli hammadde kullanımını teşvik edilmelidir.
- İç pazarın kalite standartlarının yükseltilmeli ve ihracat arasındaki bağlantı güçlendirilmelidir.
- Yerli markalara finans ve pazarlama konularında eğitim desteklerinin verilmesi sağlanmalıdır.

Diğer segmentlerdeki gibi, üst segment tekstil ihracatı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan değişken, partner ülkelerin GSYİH değişkenidir. Çalışma sonuçlarına göre, partner ülkelerin GSYİH'sindeki %1'lik artış, Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatını yaklaşık %1.7 oranında artırmaktadır. Üst segment tekstil ihracatı üzerinde ikinci en çok etkisi olan değişken, ticaret açıklığıdır. Ticaret açıklığındaki %1'lik artış, Türkiye'nin üst segment tekstil ürünleri ihracatını modellere göre %0.49 ile %0.58 oranında diğer segmentlere göre daha düşük bir seviyede artırmaktadır. Türkiye ve partner ülke arasındaki %1'lik mesafe artışı, üst segment tekstil ürünleri ihracatını %0.40 ile %0.51 oranında azaltmasına neden olmaktadır. Bu sonuç, iki ülke arasındaki mesafenin artmasının, üst segment tekstil ihracatı üzerinde beklendiği gibi negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Reel döviz kurundaki %1'lik artış, üst segment tekstil ihracatını temel ve kontrol değişkenlerinin olduğu modellerde %0.08 ile %0.12 oranında azaltmaktadır. Üst segment tekstil ihracatı üzerindeki negatif döviz kuru etkisinin birkaç olası sebebi şu şekilde açıklanabilir: (i) Üst segment ürünler genellikle yüksek kaliteli ve katma değeri yüksek ürünler olduğundan, fiyat hassasiyeti daha yüksektir. (ii) Girdi sağlanan hammadde ve ara malı ithalata bağımlı ve hassas bir maliyetlenme yapısına sahip olabilir. (iii) Dolar fiyatlanmış taşıma fiyatları TL'nin değer düşüklüğü nedeniyle ihracatı azaltabilir. Üst segment tekstil ihracatı üzerinde, Gümrük Birliği (GB) anlaşmaları değişkeninin katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna karşılık, üst segment tekstil ihracatı üzerinde altıncı önemli değişken olan Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) değişkeninin katsayısı ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu, STA'nın Türkiye'nin üst segment tekstil ihracatında belirgin bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, üst segment tekstil ihracatı üzerinde en belirleyici faktörler partner ülkelerin GSYİH'sı, ve ticaret açıklığı, değişkenleridir. Partner ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin ve ticaret açıklığının artması, Türkiye'nin üst segment tekstil ihracatını pozitif yönde etkilerken, mesafe ve reel döviz kurundaki artışlar bu segmentteki ihracatı azaltmaktadır. Diğer yandan, Gümrük Birliği anlaşmalarının üst segment tekstil ihracatı

üzerinde pozitif bir etkisi varken, Serbest Ticaret Anlaşmalarının anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bulgular, üst segment tekstil ihracatının dinamiklerini anlamada ve gelecekteki ihracat stratejilerini belirlemede önemli ipuçları sunmaktadır. Politika yapıcılar üst segment tekstil ürünleri ihracatına yönelik olarak etkin döviz kuru politikaları ile ihracatçıların kur riski endişelerinin azaltılması gerektiğine ilave olarak şu hususlara da dikkat etmesi gerektiği ifade edilebilir:

- Tekstil sektöründe çalışanların eğitimine ve niteliklerinin artırılmasına yönelik programlar geliştirilebilir,

- Üst segment tekstil ürünleri için potansiyel pazarların araştırılması ve geliştirilmesi önemlidir. Hedef pazarlarda pazar araştırmaları yapılarak, bu pazarlara yönelik stratejik ihracat planları hazırlanabilir

Sonuç olarak, döviz kurunun Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerindeki etkisi segmentlere göre belirgin bir farklılık göstermektedir. Alt segment tekstil ürünlerinde döviz kurunun etkisi pozitif olup, kur artışları bu segmentteki ihracatın artmasına katkıda bulunurken, orta ve üst segment tekstil ürünlerinde döviz kurunun etkisi negatif olarak tespit edilmiştir. Ancak, genel olarak değerlendirildiğinde, döviz kurunun her üç segmentte de etkisinin oldukça düşük olduğu ve beklenildiği kadar yüksek olmadığı görülmüştür. Bu bulgular, döviz kurunun Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde sınırlı bir öneme sahip olduğunu ve etkisinin segmentlere göre değiştiğini ortaya koymuştur. Döviz kuru, tekstil ihracatındaki diğer faktörlere göre daha az belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, döviz kurunun tekstil ihracatı üzerindeki sınırlı etkisi göz önüne alındığında, ihracat stratejilerinin geliştirilmesinde döviz kuru dışında diğer önemli faktörlere de odaklanılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu bulgular ışığında, tekstil sektörü ihracat paydaşlarına yönelik bazı genel politika önerileri geliştirilmiştir. Döviz kurunun değişimlerine karşı ihracatçıları korumak için döviz risk yönetimi araçları kullanılmalıdır. Bu kapsamda, vadeli işlem ve opsiyon piyasalarının etkin kullanımını teşvik edilmelidir. Alt segment tekstil ürünlerinde döviz kurunun pozitif etkisinden yararlanmak için bu segmentte ihracatı artıracak teşvikler uygulanmalıdır. Bu teşvikler arasında vergi indirimleri, ihracat kredileri ve lojistik destekler yer alabilir. Orta ve üst segment tekstil ürünlerinde ise rekabet gücünü artırmak için teknoloji yatırımları ve inovasyon teşvik edilmelidir. Üretim süreçlerinin modernizasyonu ve katma değeri yüksek ürünlere yönelme, bu segmentlerde ihracat performansını artırabilir. Tekstil ihracatında pazar çeşitlendirmesi sağlanarak, döviz

kuruna bağımlılığın azaltılması hedeflenmelidir. Yeni pazarlara giriş stratejileri geliştirilerek, mevcut pazarların dışındaki fırsatlar değerlendirilmelidir. Son olarak, ihracatçılara yönelik eğitim programları düzenlenerek, döviz kuru riskleri ve bu risklerle başa çıkma yöntemleri hakkında bilgilendirme yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abbas, S., ve Waheed, A. (2015). "Pakistan's potential export flow: The gravity model approach", *The Journal of Developing Areas*, 367-378.
- Adam, A., ve Moutos, T. (2008). "The trade effects of the EU–Turkey Customs Union", *World Economy*, 31(5), 685-700.
- Adams, J., ve Metwally, A., (2020). "Testing for the Marshall–Lerner condition in Egypt: an empirical analysis", *African Journal of Economic and Management Studies*, s.1-20.
- Akça, E. E. (2021). "Determinants of Export Flows from Turkey to BRICS Countries: The Findings from the Augmented-Gravity Model Approach", *Ekonomik Yaklasim* 32.118 (2021).
- Akhmadi, H. (2017). "Assessment the impact of ASEAN Free Trade Area (AFTA) on exports of Indonesian agricultural commodity", *AGRARIS: Journal of Agribusiness and Rural Development Research*, 3(1), 9-14.
- Anderson, J. E. (1979). "A theoretical foundation for the gravity equation", *The American economic review*, 69(1), 106-116.
- Arvas, M.A., and IC, S., 2008. "Does Real Exchange Rate Matter for Emerging Markets' International Trade? A Gravity Model Approach for Turkey", *First International Conference On Management and Economics*, March, 28, 29, p. 77-96.
- Asteriou, D., ve Hall, S. G. (2007). "Applied Econometrics: a modern approach, revised edition", *Hampshire: Palgrave Macmillan*, 46(2), 117-155.
- Asteriou, D., Hall, S. G. (2011). "Applied Econometrics. Palgrave Macmillan".
- Ata, S. (2012). "Turkey's export potential: A gravity model analysis", *International Conference on Euroasian Economies* (pp. 276-282).
- Atif, R. M., Haiyun, L., ve Mahmood, H. (2017). "Pakistan's agricultural exports, determinants and its potential: an application of stochastic frontier gravity model", *The Journal of International Trade & Economic Development*, 26(3), 257-276.
- Bahmani-Oskooee, M., Bose, N., ve Zhang, Y. (2018). "Asymmetric Cointegration, Nonlinear ARDL, and the J-Curve: A Bilateral Analysis of China and Its 21 Trading Partners", *Emerging Markets Finance and Trade*, s. 3131-3151.

- Bahmani-Oskooee, M., ve Brooks, T. J. (1999). "Bilateral J-Curve between U.S. and Her Trading Partners", *Shorter Papers And Comments*, s. 165-165.
- Bahmani-Oskooee, M., ve Harvey, H. (2010). "The J-curve: Malaysia versus her major trading partners", *Applied Economics*, s. 1067-1076.
- Baker, M. M., ve Yuya, B. A. (2020). "Determinant of sesame export performance in Ethiopia: a panel gravity model application", *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 8(3), 714-720.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis Of Panel Data*. Chichester, England: John Wiley Sons Ltd.
- Bergstrand, J. H. (1985). "The gravity equation in international trade: some microeconomic foundations and empirical evidence", *The review of economics and statistics*, 474-481.
- Bergstrand, J. H. (1989). "The generalized gravity equation, monopolistic competition, and the factor-proportions theory in international trade", *The review of economics and statistics*, 143-153.
- Esi, B. (2017). "Türk tekstil endüstrisi ve gelişimi", *Journal of Awareness (JoA)*, 2(Special), 643-663.
- Braha, K., Qineti, A., Cupák, A., ve Lazorčáková, E. (2017). "Determinants of Albanian agricultural export: The gravity model approach", *AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics*, 9(2), 3-21.
- Breusch, T. S., Pagan, A. R. (1980). "The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics", *The Review of Economic Studies*, 239-253.
- Bussière, M., Fidrmuc, J., ve Schnatz, B. (2005). "Trade integration of Central and Eastern European countries: Lessons from a gravity model." (2005).
- Caporale, G. M., Rault, C., Sova, R., ve Sova, A. (2009). "On the bilateral trade effects of free trade agreements between the EU-15 and the CEEC-4 countries", *Review of World Economics*, 145, 189-206.
- Carrere, C. (2006). "Revisiting the effects of regional trade agreements on trade flows with proper specification of the gravity model", *European economic review*, 50(2), 223-247.
- Chan, Eve MH, and Kin Fan Au. "Determinants of China's textile exports: An analysis by gravity model", *Journal of the Textile Institute* 98.5 (2007): 463-469.

- Chen, F., Ahmad, S., Jiang, G., ve Chen, J. (2023). "Factors Affecting Textiles Products Exports of Major Producers: A Gravity Model Approach", *SAGE Open*, 13(4), 21582440231213688.
- Cheng, K. M., (2020)." Currency devaluation and trade balance: Evidence from the US services trade", *Journal of Policy Modelling*, no:42, s. 20-37.
- Cho, G., Sheldon, I. M., ve McCorrison, S. (2002). "Exchange rate uncertainty and agricultural trade", *American Journal of Agricultural Economics*, 84(4), 931-942.
- Deardorff, A. (1998). "Determinants of bilateral trade: does gravity work in a neoclassical world ", In *The regionalization of the world economy* (pp. 7-32). University of Chicago Press.
- Dinç, T. (2012). "Türkiye'nin Dış Ticaret Akımlarını Belirleyen Etmenler: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(565), 5-12.
- Dinçer, G. (2014). "The Gravity Model in International Trade Theory", *Ekonomik Yaklaşım*, 24(88), 1-1.
- Egger, P. (2002). "An econometric view on the estimation of gravity models and the calculation of trade potentials", *World Economy*, 25(2), 297-312.
- Egger, P., ve Pfaffermayr, M. (2003). "The proper panel econometric specification of the gravity equation: A three-way model with bilateral interaction effects", *Empirical Economics*, 28, 571-580.
- Eita, J. H., (2013). "Estimation Of The Marshall-Lerner Condition For Namibia", *International Business & Economics Research Journal*, s. 511-517.
- Erdem, E., ve Nazlioglu, S. (2008, August). "Gravity Model of Turkish agricultural exports to the European Union", In *International Trade and Finance Association Conference Papers* (p. 21). bepress.
- Evenett, S. J., ve Keller, W. (2002). "On theories explaining the success of the gravity equation", *Journal of political economy*, 110(2), 281-316.
- Ferro, E., Otsuki, T., ve Wilson, J. S. (2015). "The effect of product standards on agricultural exports", *Food Policy*, 50, 68-79.
- Genç, M., Artan A. ve Berber M. (2011). "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 207-224.
- Goldstein, M., ve Khan, M. S. (1978). "The supply and demand for exports: a simultaneous approach", *The Review of Economics and Statistics*, 275-286.

- Hacker, R. S., ve Hatemi-J, A. (2004). “ The effect of exchange rate changes on trade balances in the short and long run”, *Economics of Transition*, s. 777–799.
- Halil İnalçık (2008). “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, *İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*. 366 s. ISBN: 978944884587.
- Hatab, A. A., Romstad, E., ve Huo, X. (2010). “Determinants of Egyptian agricultural exports: A gravity model approach”, *Modern Economy*, 1(03), 134-143.
- Hatırlı S. Adem ve Kübra Önder, (2010); “Reel Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye’nin Tekstil Ve Konfeksiyon İhracatı Üzerine Etkisinin Araştırılması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol:10- Sayı/No:2:41–54
- Helpman, E. (1987). “Imperfect competition and international trade: Evidence from fourteen industrial countries”, *Journal of the Japanese and international economies*, 1(1), 62-81.
- Herzer, D., Martínez-Zarzoso, I., ve Vollmer, S. (2005). "Turkey and the Ankara Treaty of 1963: What can trade integration do for Turkish exports".
- Hill, T. D., Davis, A. P., Roos, J. M., ve French, M. T. (2020). “Limitations of fixed-effects models for panel data”, *Sociological Perspectives*, 63(3), 357-369.
- Hsiao, Cheng. (2003). “Analysis of Panel Data. Cambridge: Cambridge University Press.”
- Ivus, O., ve Strong, A. (2007). “Modeling approaches to the analysis of trade policy: computable general equilibrium and gravity models”. *Handbook on International Trade Policy*, 44.
- Jafari, Y., Ismail, M. A., ve Kouhestani, M. S. (2011). "Determinants of trade flows among D8 countries: Evidence from the gravity model”, *Journal of Economic Cooperation and Development*, 32(3), 21-38.
- Karacan, S., & Korkmaz, Ö. (2022). “Turkish exports before and after the 2001 financial crisis: A panel gravity model”, *Foreign Trade Review*, 57(1), 27-40.
- Kien, N., ve Hashimoto, Y. (2005). "Economic analysis of ASEAN free trade area—by a country panel data", *Discussion Papers in Economics and Business*, 5(12).
- Koch, P. D., ve Rosensweig, J. A. (1988). “The US dollar and the delayed J-curve”, *Economic Review*, (Jul), 2-15.
- Koksal, O. (2016). “Determinants of Turkey’s citrus exports: A gravity model approach.” *New Medit: Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and*

Environment Revue Méditerranéenne d'Economie Agriculture et Environment, 15(3), 37.

- Kök, R. ve Çoban, O. (2005) “Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 228, İstanbul.
- Kurihara, Y. (2003). “APEC: International trade and output”, *Pacific Economic Review*, 8(3), 207-217.
- Linder, S. B. (1961). “An essay on trade and transformation” (pp. 82-109). Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Linnemann, Hans (1966). *An Econometric Study of International Trade Flows*, North Holland, Amsterdam,
- Martínez-Zarzoso, I., ve Nowak-Lehmann, F. (2003). "Augmented gravity model: An empirical application to Mercosur-European Union trade flows", *Journal of Applied Economics*, 6(2), 291-316.
- Martínez-Zarzoso, I., ve Johannsen, F. (2017). “Euro effect on trade in final, intermediate and capital goods”, *International Journal of Finance & Economics*, 22(1), 30-43.
- McCallum, J. (1995). “National borders matter: Canada-US regional trade patterns”, *The American economic review*, 85(3), 615-623.
- Mayer, T., ve Steingress, W. (2020). “Estimating the effect of exchange rate changes on total exports”, *Journal of international money and finance*, 106, 102184.
- Narayan, S., ve Nguyen, T. T. (2016). “Does the trade gravity model depend on trading partners Some evidence from Vietnam and her 54 trading partners”, *International Review of Economics & Finance*, 41, 220-237.
- Olasubomi, A. L., (2019). “Currency Devaluation and Trade Balance Nexus: A Test of Marshall Lerner Condition in Nigeria”, *BizEconsQuarterly*, s. 23-43.
- Olper, A., ve Raimondi, V. (2008). “Agricultural market integration in the OECD: A gravity-border effect approach”, *Food Policy*, 33(2), 165-175.
- Öngüt, Ç.E. (2007). *Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sanayinin Değişen Dünya Rekabet Şartlarına Uyumu, Uzmanlık Tezi, DPT.*
- Özer, Osman Orkan (2014). “Determinants of Turkey's textiles exportation: The Gravitation Model approach”, *Textile and Apparel* 24.3: 252-258.
- Öztürk, N. (2003). “Dış Ticaret Kuramında Yeni Yaklaşımlar”, *Öneri Dergisi*, 5(19), 109-126. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.682633>

- Pandey, R., (2013). "Trade Elasticities and the Marshal Lerner Condition for India", *Global Journal of Management and Business Studies*, s. 423-428.
- Paudel, R. C., ve Burke, P. J. (2015). "Exchange rate policy and export performance in a landlocked developing country: The case of Nepal", *Journal of Asian Economics*, 38, 55-63.
- Pöyhönen, P. (1963). "A tentative model for the volume of trade between countries", *Weltwirtschaftliches archiv* (1963): 93-100.
- Pulliaainen, K. "A World Trade Study: an Econometric Model of the Pattern of the Commodity Flows in International Trade in 1948–1960", *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, 16, 1963, ss.78–91
- Rahman, M., Shadat, W. B., ve Das, N. C. (2006). "Trade potential in SAFTA: An application of augmented gravity model", *CPD occasional paper series*, 61, 512.
- Rahman, M. M. (2010). "The factors affecting Bangladesh's exports: evidence from the gravity model analysis", *The Journal of Developing Areas*, 229-244.
- Rahman, R., Shahriar, S., ve Kea, S. (2019). "Determinants of exports: A gravity model analysis of the Bangladeshi textile and clothing industries", *FIIA Business Review*, 8(3), 229-244.
- Rasoulinezhad, E., ve Kang, G. S. (2016). "A panel data analysis of South Korea's trade with OPEC member countries: The gravity model approach", *Iranian Economic Review*, 20(2), 203-224.
- Rault, C., Sova, R., ve Sova, A. M. (2009). "Modelling international trade flows between CEEC and OECD countries", *Applied Economics Letters*, 16(15), 1547-1554.
- Ravenstein, E. G. (1885). "The laws of migration", *J Stat Soc Lond* 48 (2): 167–235.
- Ricchiuti, G. (2004). "Empirical evidence on the North-South trade flows: An augmented gravity model", University Library of Munich, Germany.
- Rojid, S. (2006). "COMESA trade potential: A gravity approach", *Applied Economics Letters*, 13(14), 947-951.
- Rose, A. K., ve Yellen, J. L., (1989). "Is There A J-Curve?", *Journal of Monetary Economics*, s. 53-68.
- Ševela, M. (2002). "Gravity-type model of Czech agricultural export", *Agricultural economics*, 48(10), 463-466.

- Shahriar, S., Qian, L., Kea, S., ve Abdullahi, N. M. (2019). "The gravity model of trade: A theoretical perspective", *Review of Innovation and Competitiveness: A Journal of Economic and Social Research*, 5(1), 21-42.
- Sivrikaya, A., ve Ongan, S., (2019). "BREXIT and the J-Curve Hypothesis for the UK: A Nonlinear ARDL Approach", *Sosyoekonomi*, s. 229-239.
- Şahin, D. (2015). "Tekstil sektöründe endüstri-içi ticaretin analizi: Türkiye ve Çin örneği", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Tarakçı, D., Ölmez, F., ve Durusu-Çiftçi, D. (2022). "Exchange rate volatility and export in Turkey: does the nexus vary across the type of commodity?", *Central Bank Review*, 22 (2), 77-89.
- Thai, T. D. (2006). A gravity model for trade between Vietnam and twenty-three European countries.
- Tho, N. H. (2013). "Determinants of Vietnam's Exports: A Gravity Model Approach", *School of Management and Economics, Assumption University, Bangkok, Thailand*
- Tinbergen, J. (1963). "Shaping the world economy", *The International Executive*, 5(1), 27-30.
- Torok, A., ve Jambor, A. (2013). "Competitiveness and Geographical Indications: the case of fruit spirits in Central and Eastern European countries", *Studies in Agricultural Economics*, 115(1), 25-32.
- Tsang, V. W. Y., & Au, K. F. (2008). "Regionalization of Textile Trade: Evidence from the EU, NAFTA, AFTA, and SAPTA", *The International Trade Journal*, 22(4), 457-483.
- Turkcan, K., ve Ates, A. (2010). "Structure and determinants of intra-industry trade in the US auto-industry", *Journal of International and Global Economic Studies*, 2(2), 15-46.
- Tyler, W.G. (1981), "Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence", *Journal of Development Economics*, 9 (1), 121-130.
- Wang, Y., ve Lee, J., (2012). "Estimating the import demand function for China", *Economic Modelling*, s. 2591-2596.
- Wu, Hsiu-Ling, Chien-Hsun Chen, and Li-Ting Chen. "Determinants of Foreign Trade in China's Textile Industry", *The International Trade Journal* 26.2 (2012): 112-138.

Zhou, T. Vd., (2019). “Identifying influential spreaders by gravity model”, *Scientific reports*, 9(1), 8387.